

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**РИБИ РОДИНИ КОРОПОВИХ (CYPRINIDAE)
ВОДОЙМ УКРАЇНИ**

ДОВІДНИК

**ОДЕСА
ОНУ
2015**

УДК 639.215.2(477)(035)
ББК 47.291я2
З-264

Рекомендовано до друку рішенням
Науково-методичної ради ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 2 від 4 грудня 2014 р.

Рецензенти:

В. О. Демченко – доктор біологічних наук, доцент кафедри екології та зоології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького;

П. Г. Шевченко – кандидат біологічних наук, завідувач кафедри загальної зоології та іхтіології Національного університету біоресурсів і природокористування України;

В. А. Трач – кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології біологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Заморов В. В., Караванський Ю. В., Рижко І. Л.

З-264 Риби родини корошових (Cyprinidae) водойм України: довідник / В. В. Заморов, Ю. В. Караванський, І. Л. Рижко. – Одеса: «Одеський національний університет імені І. І. Мечникова», 2015. – 121 с.

ISBN 978-617-689-114-7

Довідник «Риби родини корошових (Cyprinidae) водойм України» призначений для практичних занять з загального курсу «Зоологія», спеціального курсу «Систематика риб та їх різноманітність» і «Великого спеціального практикуму. Визначення риб і круглоротих» студентів біологічного факультету спеціальності «Біологія» усіх форм навчання

УДК 639.215.2(477)(035)
ББК 47.291я2

ISBN 978-617-689-114-7

© В. В. Заморов, Ю. В. Караванський, І. Л. Рижко, 2015
© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2015

ПЕРЕДМОВА

Дисципліни «Зоологія», «Систематика риб та їх різноманітність» і «Великий спеціальний практикум. Визначення риб і круглоротих» викладаються для студентів, які отримують освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр» спеціальності «Біологія» і навчаються на біологічному факультеті. На практичних заняттях з курсу «Зоологія» студенти знайомляться з основами систематики риб, вчать їх визначати. На великому спеціальному практикуму з іхтіології, проводяться практичні заняття по розділу «Визначення риб і круглоротих», де студенти закріплюють й заглиблюють знання за спеціальним курсом «Систематика риб та їх різноманітність», освоюють роботу з визначниками риб, розвивають навички відображення на папері зовнішньої форми риб та їхніх окремих структур як таксономічних ознак, засвоюють методи опису іхтіофауни водойм. Студенти знайомляться з систематикою розглянутих риб, записують їх українські й латинські назви, ареали розповсюдження, характерні таксономічні ознаки.

Довідник допоможе студентам у визначенні видів риб родини коропових, які зустрічаються у водоймах України, дасть можливість ознайомитись з основними рисами їх біології і розповсюдження.

Риби родини коропових (Cyprinidae), ряду коропоподібних (Cypriniformes) – найбагатша на види родина, які живуть переважно в прісних водах (деякі з них можуть витримувати й осолонення вод). У сучасній світовій фауні нараховується близько 2420 видів коропових риб, які належать до 220 родів. Сучасна фауна костистих риб України включає до свого складу близько 58 видів 31 роду коропових. На сьогодні викопні рештки представників родини Cyprinidae відомі на території України у часовому діапазоні від пізнього міоцену до пізнього голоцену. У коропових відсутні щелепні зуби, однак у них є так звані глоткові зуби, які містяться на нижньоглоткових кістках. За їх допомогою їжа подрібнюється, а іноді й перетирається. Тіло коропових майже завжди вкрите лускою, на голові луски немає. Спинний плавець один. Деякі види мають вусики, але їх не більше

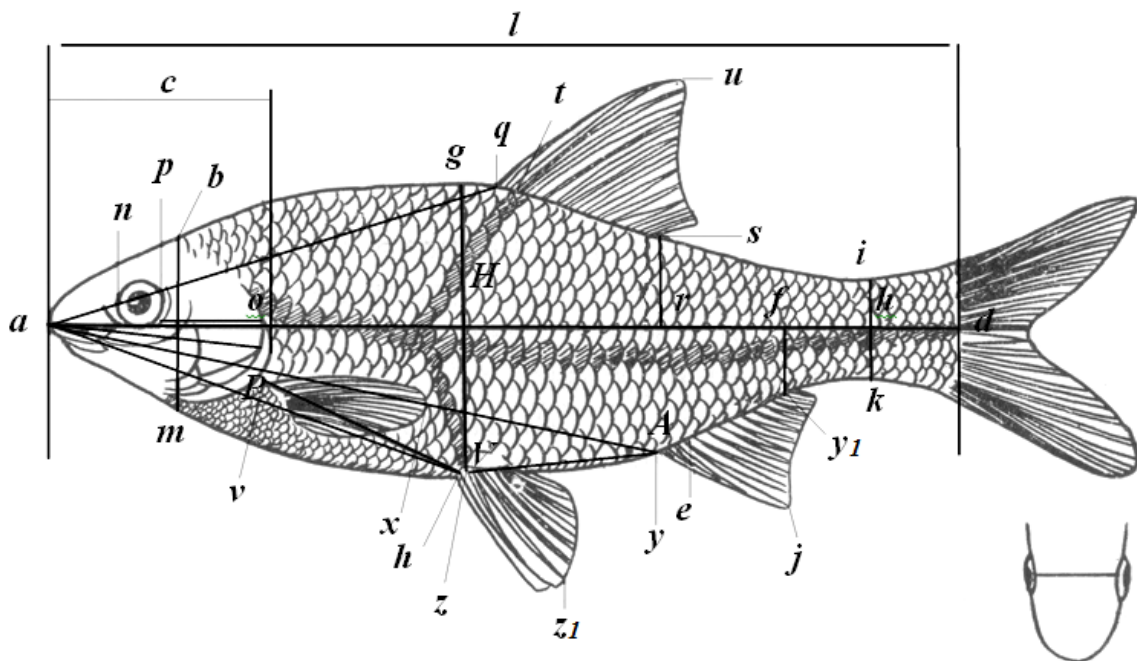
двох пар. Плавальний міхур ділиться на дві частини: передню – меншу і задню – більшу. Представників родини розрізняють за формою тіла, будовою і кількістю глоткових зубів, формою та розміщенням плавців. Коропові – надзвичайно різноманітна група риб. Деякі з них живуть тільки в холодних, добре насичених киснем водах, але багато риб віддають перевагу теплим водам з низьким вмістом кисню. Для коропових риб не властиві міграції на значні відстані. Самки відкладають велику кількість ікри і після її запліднення ніякої турботи про неї не виявляють. Серед коропових багато видів, які не досягають значних розмірів, тому не мають промислового значення. Проте, чимало серед них і таких, що є важливими об'єктами промислу і штучного розведення [Фауна України, 1981, 1983].

Систематичне положення риб, краткий опис їх біології та розповсюдження були взяті з монографії Ю. В. Мовчана «Риби України» [Мовчан, 2011].

ДІАГНОСТИЧНІ ОЗНАКИ ТА ВИМІРЮВАННЯ РИБ

У тексті використовували загальноприйняті в іхтіології морфологічні ознаки [Правдин, 1966]. За довжину тіла риб (крім спеціально зазначених місць) прийняли відстань від кінця риля до кінця лускового покриву (l). У процентах цієї довжини розглядають пропорції частин тіла, у процентах довжини голови – пропорції її частин (рис. 1).

Морфологічні стандарти позначено через нижчезгадані скорочення: число розгалужених променів у спинному плавці – D , у підхвостовому – A , в грудних – P , у черевних – V , у хвостовому – C , число поперечних рядів луски – Squ , луски у бічній лінії – $l. l.$, луски над бічною лінією – Squ_1 , луски під бічною лінією – Squ_2 , число хребців – $vert.$, число зябрових тичинок – $sp. br.$, формула глоткових зубів – $d. f.$; пластичні ознаки (довжина тіла l , см; у процентах довжини тіла – $y\% l$, найбільша висота тіла – H , найменша висота тіла – h , $P - V - PV$, $V - A - VA$, довжина голови – c ; у процентах довжини голови – $\% c$).

Рис. 1. Схема промірів риб родини коропові (Cyprinidae).

Заштриховані ряди пояснюють розрахунок луски в бічній лінії, над і під нею

РЯД КОРОПОПОДІБНІ (КАРПООБРАЗНІЕ) – CYPRINIFORMES

Тіло вкрите лускою або голе. У багатьох видів зуби на щелепах відсутні, але є глоткові зуби на нижньоглоткових кістках, які розташовані в один-три ряди. Є тім'яні й підкришкові кістки. Третій і четвертий хребці не зрощені, є веберів апарат. Представники ряду поширені переважно в прісних і солонуватих водах всіх континентів, крім Австралії, Нової Зеландії і Мадагаскару. У ряді коропоподібних (Cypriniformes) виділяють три підряди – хараковидні, або хараціновидні (Characoidei), гімнотовидні (Gymnotoidei) і короповидні (Cyprinoidei), з яких у межах України зустрічаються лише представники останнього підряду.

ПІДРЯД КОРОПОВИДНІ (КАРПОВИДНІЕ) – CYPRINOIDEI

Голова гола. Жировий плавець відсутній. Часто є вусики. Плавальний міхур складається з двох чи більше відділів. Є верхні й нижні міжм'язові кістки. Рот більш-менш висувний. Нижньоглоткові кістки помітно збільшені, серпоподібні, з великими глотковими зубами. На щелепах зуби відсутні. Представники підряду поширені в прісних (іноді в солонуватих) водах Європи, Азії, Африки й Північної Америки, але відсутні в Центральній і Південній Америці, Австралії, Новій Зеландії, на північно-східних островах Індонезії й на Мадагаскарі.

У підряді короповидних (Cyprinoidei) є сім родин. В Україні зустрічаються представники двох родин.

Таблиця для визначення родин підряду короповидні – Cyprinoidei

- 1 (2). Вусики відсутні або їх не більше двох пар. Тіло звичайної рибної форми .....**коропові – Cyprinidae**
- 2 (1). Вусики завжди є, їх не менше трьох пар. Тіло переважно циліндричне, видовжене (або стиснуте з боків)...**в'юнові – Cobitidae**

РОДИНА КОРОПОВІ – CYPRINIDAE

Форма тіла значно варіює. Тіло покрите циклоїдною лускою, зрідка голе. Рот зверху облямований лише передщелепними кістками. На щелепах зуби відсутні. Глоткові зуби розташовані в один-три ряди, нечисленні, найбільші в зовнішньому ряді, де їх буває не більше восьми. Є жоренце, за допомогою якого та глоткових зубів риби перетирають їжу. Плавальний міхур звичайно великий, складається з кількох (двох-трьох) камер, його передня частина не замкнута в кісткову капсулу, вільна. У спинному та підхвостовому плавцях звичайно два-чотири нерозгалужені промені, перший буває дуже маленький, майже зачатковий, останній у деяких видів потовщений, окостенілий, має вигляд колючки, задній край якої іноді зазублений. У парних плавцях звичайно один-два нерозгалужені промені. Всі інші промені, які підтримують плавці, розгалужені.

Коропові поширені в прісних і частково солонуватих водах Європи, Азії, Індокитаю, Філіппін, Африки, Північної Америки, але відсутні в Центральній і Південній Америці, на Мадагаскарі та в Австралії. В Австралію вони завезені вже наприкінці ХІХ.

Родина коропові (Cyprinidae) об'єднує 200-275 родів. В Україні зустрічається 31 рід.

Таблиця для визначення родів родини коропові Cyprinidae

- 1 (58). Очі розташовані на рівні поздовжньої осі тіла або вище. Зяброві перетинки прикріплені до міжзябрового проміжку.
- 2 (5). В анальному плавці є скостенілий зазублений промінь. Спинний плавець довгий, в ньому не менше 14 розгалужених променів.
- 3 (4). Вусиків немає. Глоткові зуби розташовані в один ряд.....**Карась – *Carassius***
- 4 (3). Вусики є. Глоткові зуби розташовані в три ряди.....**Короп – *Cyprinus***
- 5 (2). В анальному плавці немає скостенілого зазубленого променя. Спинний плавець короткий, в ньому менше 14 розгалужених променів.

6 (13). Вусики є.

7 (12). Вусиків одна пара. Глоткові зуби розташовані в 1-2 ряди.

8 (9). Рот кінцевий. Луска дуже дрібна. Глоткові зуби розташовані в один ряд.....**Лин – *Tinca***

9 (8). Рот нижній. Луска відносно велика. Глоткові зуби розташовані в два ряди.

10 (11). Луска на спині гладенька, без кілей. На спинному і хвостовому плавцях кілька темних поперечних рядів крапок-плямочок. Анальний отвір розташований ближче до початку анального плавця, ніж до основи черевних.....**Пічкур – *Gobio***

11 (10). Луска на спині шорстка, в статевозрілих риб з кількома (до 9) опуклими епітеліальними кілями. На спинному і хвостовому плавцях відсутні темні крапки-плямочки (плавці безбарвні). Анальний отвір розташований ближче до основи черевних плавців, ніж до початку анального плавця, іноді майже посередині відстані між анальним і черевними плавцями.....**Білоперий пічкур – *Romanogobio***

12 (7). Вусиків дві пари. Глоткові зуби розташовані в три ряди.....**Марена – *Barbus***

13 (6). Вусиків немає.

14 (15). Бічна лінія зигзагоподібна. Тіло шаблевидне. Черевце від горла до основи анального плавця дуже стиснуте з боків, по нижньому краю утворює не вкритий лускою кіль.....**Чехоня – *Pelecus***

15 (14). Бічна лінія не зигзагоподібна. Тіло не шаблевидне. Черевце звичайно заокруглене на усьому протязі або хоч між горлом і початком черевних плавців.

16 (17). Рот має вигляд поперечної щілини, нижня щелепа спереду загострена, з хрящовим ріжучим краєм.....**Підуст – *Chondrostoma***

17 (16). Рот іншої будови (не у вигляді поперечної щілини, нижня щелепа спереду не загострена і без хрящуватого ріжучого краю).

18 (29). На череві між черевними і анальним плавцями є шкірястий кіль, частково або повністю не вкритий лускою.

19 (20). Спина за спинним плавцем стиснута з боків і по верхньому краю утворює кіль, вкритий лускою.....**Рибець – *Vimba***

20 (19). Спина за спинним плавцем не стиснута з боків, по верхньому її краю немає кіля, вкритого лускою.

21 (26). Тіло високе, його найбільша висота становить 28% і більше довжини тіла.

22 (23). Над бічною лінією 8-10 рядів луски. В анальному плавці до 22-23 розгалужених променів, він починається позаду вертикалі кінця основи спинного плавця, або майже на її рівні. Висота анального плавця вкладається в найбільшу висоту тіла менше чотирьох разів, глоткові зуби дворядні.....**Плоскирка – *Blicca***

23 (22). Над бічною лінією 12-14 рядів луски. В анальному плавці понад 22-23 розгалужених променів, він починається під серединою або під задньою третиною основи спинного плавця. Висота анального плавця вкладається в найбільшу висоту тіла не менше чотирьох разів. Глоткові зуби однорядні.

24 (25). В анальному плавці менше 30 розгалужених променів. Найбільша висота тіла складає звичайно більше третини довжини тіла до кінця лускового покриву.....**Лящ – *Abramis***

25 (24). В анальному плавці помітно більше 30 розгалужених променів. Найбільша висота тіла складає звичайно менше третини довжини тіла до кінця лускового покриву.....**Синець – *Ballerus***

26 (21). Тіло не високе, його найбільша висота становить не більше 27% довжини тіла.

27 (28). На лусці бічної лінії, по обидва боки від отворів бічної лінії, є чорні подвійні крапки-штрихи (подвійна «стрічка»). Зяброві тичинки короткі, розташовані не густо.....**Бистрянка – *Alburnoides***

28 (27). На лусці бічної лінії, по обидва боки від отворів бічної лінії, чорні подвійні крапки-штрихи (подвійна «стрічка») відсутні. Зяброві тичинки довгі, розташовані густо.....**Верховодка – *Alburnus***

29 (18). На череві між черевним і анальним плавцями шкірястий кіль, який частково або повністю не вкритий лускою, відсутній.

30 (37). Бічна лінія неповна. У деяких вона переривається в кількох місцях.

31 (32). Тіло високе, стиснуте з боків. Анальний плавець починається на рівні середини основи спинного плавця. Посередині хвостового

- стебла є синьо-зелена смуга, яка ширшає в бік хвостового плавця.....**Звичайний гірчак – *Rhodeus***
- 32 (31). Тіло низьке, видовжене. Анальний плавець починається помітно позаду вертикалі кінця основи спинного плавця або під нею. Посередині хвостового стебла синьо-зелена смуга відсутня.
- 33 (36). Луска дуже дрібна. Бічна лінія з переривами, доходить майже до хвостового плавця. Черевно між черевними і анальним плавцями заокруглене.
- 34 (35). На боках тіла численні дрібні, досить виразно окреслені темні плямочки. Довжина хвостового стебла дорівнює або менша найбільшій висоті тіла.....**Озерний гольян – *Eupallasella***
- 35 (34) На боках тіла великі, невиразно окреслені поперечні темні плями. Довжина хвостового стебла більша за найбільшу висоту тіла.....**Гольян – *Phoxinus***
- 36 (33). Луска відносно велика. Бічна лінія розміщена лише на перших 2-19 лусках, інколи вона відсутня зовсім Черевно між черевними і анальним плавцями стиснуте з боків.....**Верховка – *Leucaspis***
- 37 (30). Бічна лінія повна.
- 38 (39). Бічна лінія має вигляд прямої лінії і проходить посередині тіла. Рот верхній, поперечний. дуже маленький.....**Чебачок – *Pseudorasbora***
- 39 (38). Бічна лінія плавно вигнута в бік черева, звичайно проходить нижче середини тіла. Рот кінцевий, напівнижній або нижній, а коли верхній, то не поперечний.
- 40 (41). Рот великий, кінцевий, косозрізаний, дещо обернений догори. Нижня щелепа трохи видається над верхньою, на ній є горбок, який входить у виразну виїмку верхньої щелепи. Задній кінець нижньої щелепи досягає вертикалі середини ока або заднього його краю.....**Білизна – *Aspius***
- 41 (40). Рот не великий. На нижній щелепі немає горбка, а на верхній – виразної виїмки. Задній кінець нижньої щелепи не досягає вертикалі середини ока.
- 42 (43). Спинний плавець починається виразно позаду від вертикалі

- заднього краю основи черевних плавців. Рот обернений догори.....**Краснопірка – *Scardinius***
- 43 (42). Спинний плавець починається попереду, над або ледь позаду від вертикалі початку основи черевних плавців. Рот звичайно не обернений догори.
- 44 (45). Глоткові зуби жувальні, масивні, дуже міцні, розміщені в один або два ряди.....**Чорний амур – *Mylopharingodon***
- 45 (44). Глоткові зуби не жувальні.
- 46 (47). У спинному плавці звичайно 10 (9-11) розгалужених променів. Глоткові зуби однорядні.....**Плітка – *Rutilus***
- 47 (46). У спинному плавці звичайно 7-8, зрідка 9 розгалужених променів. Глоткові зуби дворядні.
- 48 (57). Спинний плавець починається над або ледь позаду основи черевних плавців. Кишковий канал короткий.
- 49 (52). Рот нижній або напівнижній
- 50 (51). У бічній лінії переважно 53-59 лусок. Черевна порожнина чорна. Від початку рила чи ока вздовж середини голови і боків тіла проходить досить широка темна смуга.....
- .....**Ялець – андруга – *Telestes***
- 51 (50). У бічній лінії переважно 41-51 луски. Черевна порожнина жовтувата або жовтувато-оранжева. Темна смуга вздовж середини голови і боків тіла відсутня. забарвлення одноманітне.....**Ялець – *Leuciscus***
- 52 (49). Рот кінцевий.
- 53 (56). У бічній лінії переважно 35-47 лусок. Анальний плавець при вершині заокруглений, без виїмки. Глоткові зуби переважно 2.5-5.2.
- 54 (55). У бічній лінії переважно 40-47 лусок. Забарвлення одноманітне, без смуг. Великі за розмірами риби, довжина тіла в дорослих особин не менше 20-30 см.....**Головень – *Squalius***
- 55 (54). У бічній лінії переважно 35-40 лусок. По середині тіла, від початку спинного плавця до кінця лускового покриву, звичайно проходить темна смуга. Маленькі за розмірами риби, довжина тіла в дорослих особин звичайно не перевищує 10-15 см.....**Бобирець – *Petroleuciscus***

- 56 (53). У бічній лінії переважно 55-60 лусок. Анальний плавець з помітною виїмкою. Глоткові зуби переважно 3.5-5.3.....**В'язь – *Idus***
- 57 (48). Спинний плавець починається помітно попереду основи черевних плавців. Кишковий канал довгий.....**Білий амур – *Stenopharyngodon***
- 58 (1). Очі розташовані нижче поздовжньої осі тіла. Зяброві перетинки не прикріплені до міжзябрового проміжку.
- 59 (60). На черевному боці тіла є досить помітний кіль, який проходить від горла до анального отвору. Нижче бічної лінії, по рівні початку спинного плавця, не більше 23 поздовжніх рядів луски. Зяброві тичинки зрощені між собою у вигляді суцільної стрічки.....**Товстолобик білий – *Hypophthalmichthys***
- 60 (59). На черевному боці тіла є невиразний кіль, який проходить лише від початку основи черевних плавців по анального отвору. Нижче бічної лінії, на рівні початку спинного плавця, не менше 24 поздовжніх рядів луски. Зяброві тичинки не зрощені, вільні.....**Товстолобик строкатий – *Aristichthys***

РІД КАРАСЬ (КАРАСЬ) – *CARASSIUS* JAROCKI

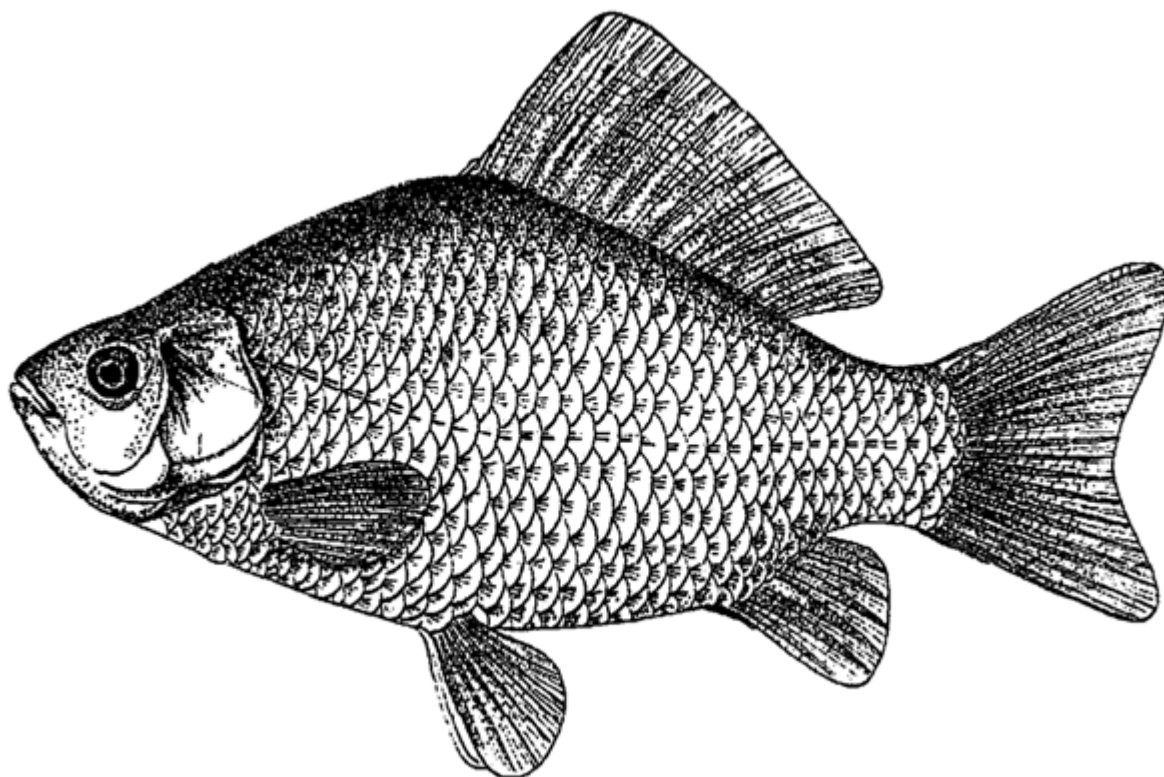
Тіло коротке, високе, стиснуте латерально. Лінія спини за головою досить круто вигнута вгору. Тіло вкрите лускою середнього розміру, певною мірою скульптурованою. Бічна лінія посередині тіла, добре окреслена (*l. l.* 26-37). *D* III-IV 13-21, на вершині заокруглений, починається майже на одній вертикалі з початком *V*. *A* II-III 5-8, короткий. У *D* та *A* останній нерозгалужений промінь має більш-менш розвинуту зазубреність. Хвостовий плавець з більшою або меншою вирізкою. Вусиків немає. Кістки верха і боків черепа частково скульптуровані. Глоткові зуби однорядні, 4-4. Зяброві тичинки відносно довгі, розміщені густо. Кістки черепа більш-менш кутасті, шершаві. Відомі три види.

Таблиця для визначення видів роду карась – *Carassius*

- 1 (2). Зубчики на останньому нерозгалуженому промені спинного і анального плавців дрібні, численні (до 30 шт.). Верхній край спинного плавця опукло-заокруглений. На першій зябровій дужці не більше 35 зябрових тичинок. Черевна порожнина світла (руда).....**Карась золотий – *C. carassius***
- 2 (1). Зубчики на останньому нерозгалуженому промені спинного і анального плавця грубі, нечисленні (до 10-15 шт.). Верхній край спинного плавця зрізаний прямо, часто з невеличкою виїмкою. На першій зябровій дужці не менше 38 зябрових тичинок. Черевна порожнина темна (чорна).
- 3 (4). Зябрових тичинок 38-45. У бічній лінії (26) 28-30 (31) лусок, над бічною лінією звичайно понад 7 (до 8 і більше) лусок.....**Карась китайський – *C. auratus***
- 4 (3). Зябрових тичинок 43-53. У бічній лінії 28-32 (33) луски, над бічною лінією звичайно не більше 7 лусок.....**Карась сріблястий – *C. gibelio***

Карась звичайний (карась золотой) – *Carassius carassius* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* III-IV 14-20; *A* III 5-7; *P* I 12-16; *V* II 6-8; *C* n I 17 I n, загалом 25-30; *l. l.* 29-34; *vert.* 30-34; *sp. br.* 24-32; *d. f.* 4-4. Довжина тіла найбільшого екземпляра 36 см, маса 1500 г, тривалість життя до 10-15 років (рис. 2).

Рис. 2. Карась звичайний *Carassius carassius*

Тіло коротке, високе, стиснуте з боків. У карася з пониззя Дунаю, який є номінативною формою даного виду, відмічено такі показники пластичних ознак: найбільша висота тіла близька до половини довжини тіла l і в 2,4 рази перевищує найбільшу товщину тіла. Краї спини та черева заокруглені. Криві бічного профілю тіла округлі. Лінія спини за головою круто підіймається вгору і досить рівномірною дугою тягнеться до кінця основи спинного плавця, яка порівняно довга. Черевний профіль менш опуклий і лише некрутою дугою іде від основи черевних плавців до кінця основи підхвостового плавця. Хвостове стебло коротке, стиснуте з боків і рівномірно досить високе, його довжина в середньому становить 16,5% l і майже

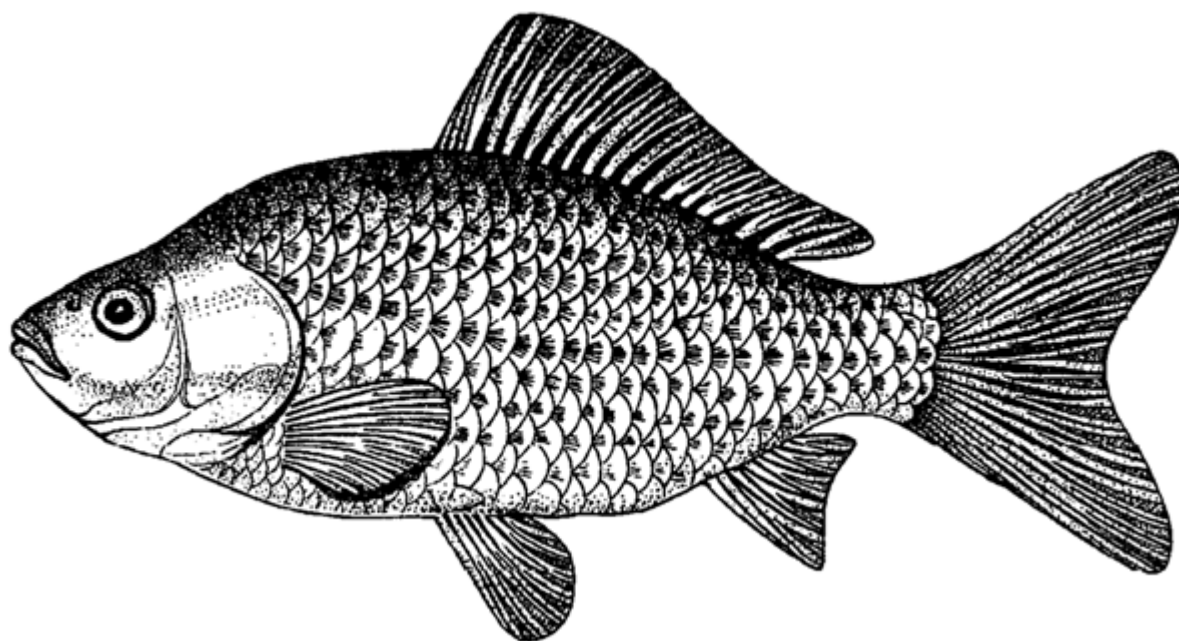
не перевищує його висоти, дорівнюючи при цьому висоті A . Основа V починається дещо за вертикаллю через середину l , а основа D віддалена від кінця рила дещо більше. Довжина основи (34,7% l) і висота (19,1% l) D великі. Основа A коротка (12,3% l). Довжина P дещо менша, довжина V трохи більша за $1/5 l$, а довжина кожної лопаті C майже дорівнює $1/4 l$. Кінці плавців ледве заокруглені, без вирізків. Вирізка хвостового плавця невелика. Останній нерозгалужений промінь D та A дещо потовщений, з помірним зазубренням по задньому краю. Тіло вкрите середнього розміру лускою, слабо скульптурованою. Бічна лінія посередині тіла, добре окреслена. Голова середнього розміру, довжиною менша від $1/3 l$, висока. У процентах довжини голови її висота становила в середньому 92,4. Рило коротке, довжиною трохи більше $1/3$ довжини голови. Очі середнього розміру. Діаметр ока більше за $1/5$ довжини голови, воно розміщене дуже близько до її верхнього краю і значно ближче до кінця рила, ніж до заднього краю голови (заорбітальна відстань на $1/2$ менша за довжину голови і в 1,4 разів більша за довжину рила). Лоб порівняно широкий (41,4% c). Рот невеликий, кінцевий, косо спрямований, висувний, його вершина лежить на рівні нижнього краю ока. Щелепи помірної довжини, верхня (27,8% c) значно коротша за нижню (36,8% c). За літературними даними, довжина кишечника у карася звичайного в 3-3,5 разів більша за довжину тіла l .

В Україні поширений переважно в замкнених природних і штучних водоймах басейнів всіх великих річок, менше в самих річках, акліматизувався в акваторіях Криму. Досить рідкісна, нечисленна риба. Вид занесено до Червоної книги України.

Карась китайський (карась китайский) –

***Carassius auratus* (Linnaeus)**

Морфологічні особливості: D III 15-19; A III 5-6; P I 16; V II 8; C n I 17 I n; l . l . 26-31; Squ_1 5-8, Squ_2 6-8; $vert.$ 26-31; $sp. br.$ ($n = 42$) 38-45, $d. f.$ 4-4. Довжина тіла найбільшого екземпляра 18,6 см, маса 37,2 г, тривалість життя до 10-15 років (рис. 3).

Рис. 3. Карась китайський *Carassius auratus*

Тіло коротке, високе, помірно стиснуте з боків. Його найбільша висота становить 33,8-43,4%, у середньому 38,8-39,5%, довжини тіла l , в 1,3 рази перевищуючи найбільшу товщину тіла і в 2,2-2,6 разів – найменшу висоту його. Спина та черевце по краях заокруглені. Профіль спини помірно опуклий, пологою дугою підіймається до початку основи спинного плавця, за кінцем основи D майже прямою лінією опускається до початку хвостового стебла. Профіль черевця майже прямий на ділянці від вертикалі початку основи грудного плавця до анального отвору і досить круто підіймається спереду до рила і позаду до початку хвостового стебла. Хвостове стебло коротке, рівномірно високе, його довжина становить 13,7-20,3%, у середньому 16,7-16,9% і дещо перевищує найменшу висоту тіла. Плавці спинний і особливо черевний починаються дещо спереду від вертикалі через середину довжини тіла, грудний – на половині антевентральної відстані і досягає початку основи черевного; підхвостовий починається на вертикалі початку останньої третини довжини тіла і закінчується позаду вертикалі через кінець основи спинного плавця. Краї всіх плавців ледь заокруглені, лише у підхвостового – кутасті.

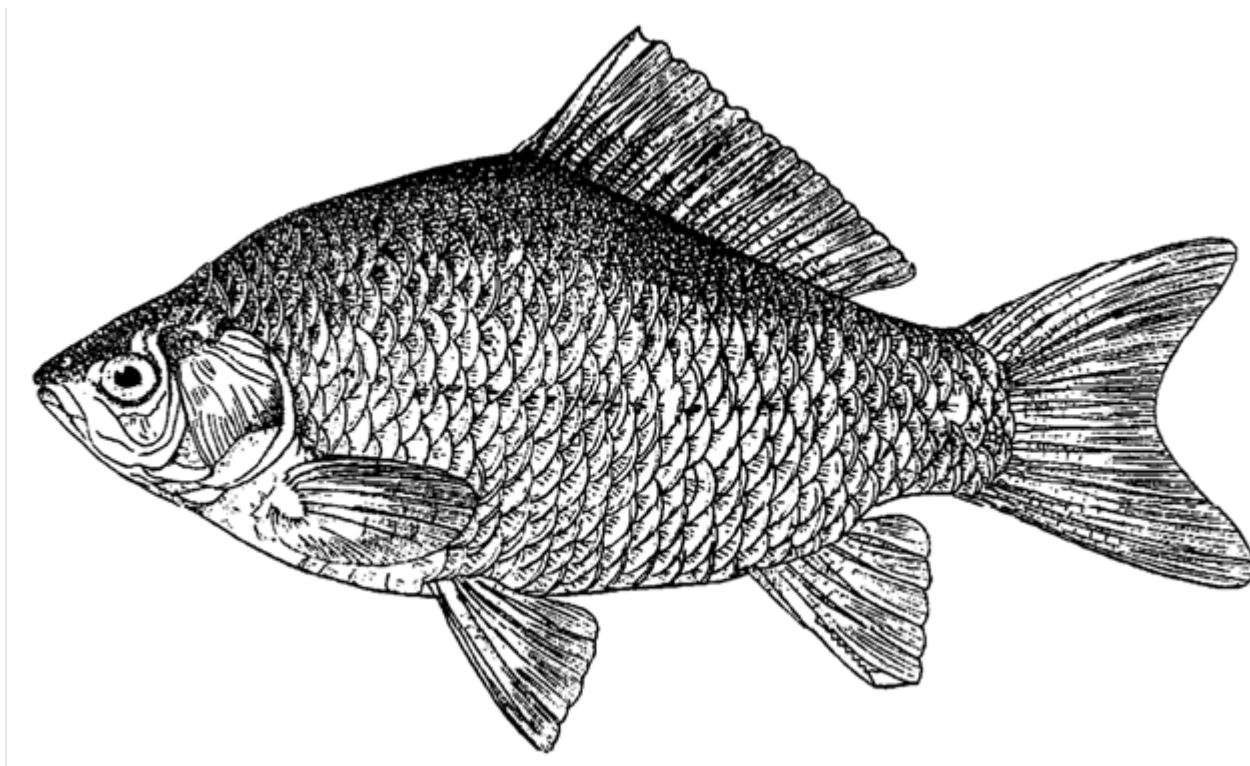
Плавці неvirізані, тільки хвостовий з помітною виїмкою, лопаті його однакові, помірної ширини. Останній нерозгалужений промінь спинного та підхвостового плавців масивний, з зазубринами по задньому краю. Луска середніх розмірів, досить товста, міцно фіксована, щільно вкриває весь тулуб не дуже регулярними рядами. Бічна лінія суцільна, проходить посередині тіла, лише спереду дещо підіймається до верхнього краю зябрової щілини. Голова середнього розміру, звичайної карасевої форми, за довжиною майже дорівнює звичайній хвостовій лопаті. Рило коротке, за формою стоїть між тупим і загостреним, за довжиною втричі менше висоти голови. Рот маленький, кінцевий, косо спрямований, його вершина на рівні нижнього краю ока. Очі досить великі, їх діаметр лише вдвічі менший за ширину лоба.

В Європу завезений в XVI ст., звідти потрапив і в Україну. Зрідка культивується в паркових водоймах, частіше в акваріумах.

Карась сріблястий (карась серебристий) – *Carassius gibelio* (Bloch)

Морфологічні особливості: *D* III-IV 15-19; *A* II-III 5-6; *P* I 13-17; *V* II 6-9; *l. l.* 28-33, *vert.* 29-33, *sp. br.* 43-53, *d. f.* 4-4. Довжина тіла найбільшого екземпляра 20 см, маса 285 г, тривалість життя до 10-11 років (рис. 4).

Тіло відносно коротке, високе, в міру стиснуте з боків. У особин карася сріблястого з водойм пониззя Дунаю відмічено модально такі показники: найбільша висота тіла становить 42,5% довжини тіла *l* і в 2,3 рази більша за товщину тіла. Краї спини та черева заокруглені. Лінія спини за потилицею з деяким зломом, досить круто підіймається дугою до початку основи спинного плавця і вже по ній у міру похило опускається до хвостового відділу тіла. Профіль черева дещо опуклий, за анусом при основі підхвостового плавця з певним зломом підіймається вгору і далі переходить у горизонтальну лінію низу хвостового стебла. Останнє коротке й рівномірно високе. Його довжина становить 16,9% *l* і ледь перевищує його висоту (15,9%) та висоту *A* (16,7%).

Рис. 4. Карась сріблястий *Carassius gibelio*

Початок основи D знаходиться трохи позаду від вертикалі через середину l , а основи V – ледь спереду. Довжина основи D (37,8%) і висота D (18,5%) відносно великі. Довжина P трохи менша, а V – трохи більша за $1/5 l$, і обох хвостових лопатей – трохи менша за $1/4 l$. Кінці плавців дещо кутасті. Плавці нечіткі, лише хвостовий з помітною вирізкою при рівних і помірно широких лопатях. Перші три тверді промені D і A тісно зближені.

Останній нерозгалужений промінь D і A масивний, з певним зазубренням по задньому краю. Тіло покрите середньою за розміром, дещо рельєфною лускою. Бічна лінія посередині тіла, добре окреслена. Голова помірно подовжена (її довжина 28,99% l) і висока. У процентах довжини голови (c) її висота становить 86,6. Рило коротке, втричі коротше за довжину голови. Очі середнього розміру. Діаметр ока становить $1/5$ довжини голови, воно розміщене близько до її верхнього краю і значно ближче до переднього краю, ніж до заднього. Заорбітальна відстань становить 51,8% c . Лоб широкий, становить 41,7% c . Рот невеликий, кінцевий, спрямований косо, висувний, його вершина на рівні нижнього краю ока. Зяброві тичинки

розміщені досить часто, вони порівняно довгі.

Є дві точки зору на природний ареал цієї риби. За одною її батьківщиною є водойми Китаю і Японії. Завезена в Європу на початку ХХ ст., звідки потрапила у ставки Львівської і Вінницької областей. Пізніше її неодноразово завозили в Україну з Росії та інших суміжних країн. Зараз зустрічається в басейнах практично всіх великих рік, у великих озерах, водосховищах. Найчисленніша в пониззі Дунаю, Дністра, Дніпра, Півд. Бугу, акліматизована у водосховищах і ставках Криму. За іншої точки зору вона є автохтоном.

РІД КОРОП (САЗАН) – *CYPRINUS* LINNAEUS

Тіло видовжене, досить високе, дещо сплюснене з боків. На бічному силуеті тіла перехід від голови до спини плавний, без злому. Спинний плавець з дуже довгою основою, дещо виїмчастий по краю, D III-IV 11-22, підхвостовий плавець з короткою основою, A III (4) 5-6, в обох останній нерозгалужений промінь зазублений, масивний. Луска велика, потовщена, циклоїдна, розміщується регулярними рядами. Бічна лінія посередині тіла, маловиразна (26-45 лусок). Надочний чуттєвий канал з'єднується з позаочним у районі pteroticum. Кістки черепа і зябрових кришок скульптовані. У хребті три перші хребці зрощені разом. Рот кінцевий, дещо напівнижній, висувний. У його кутках дві пари вусиків. Глоткові зуби жувальні, трирядні, 1.1.3-3.1.1 (зрідка 1.2.3-3.2.1), з плоским борозенчастим віночком. Зяброві тичинки відносно короткі, розміщені поодинокі, схожі з такими у марени. Довжина кишечника в 2,5-3 рази більша за довжину тіла l . Черевна порожнина світло-срібляста.

Центром поширення роду вважають Південно-Східну Азію. Відомо три-чотири види в Південно-Східній Азії та Європі. Із них *Cyprinus carpio* Linnaeus поширений в Європі та басейні Амуру, має D III-IV 17-22, l . l . 35-41. Крім того, в Китаї описано види з р. Юньнань – *C. micristius* Regan, 1906, у якого D IV 11, і з р. Янцзицзян – *C. rabaudi* Tchang, 1930, у якого l . l . 45.

Короп звичайний (сазан) – *Cyprinus carpio* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: D III–IV 17-22; A III 5; P I 13-16; V II 7-8; C I 16-18 I; l . l . (35) 36-40; Squ_1 6-7, Squ_2 5-7; $vert.$ 35-39; $sp. br.$ ₁ 22-29, $sp. br.$ ₂ 29-34; $d. f.$ 1.1.3-3.1.1. Довжина тіла найбільшого екземпляра 100 см, маса до 20 кг, тривалість життя понад 20 років (рис. 5).

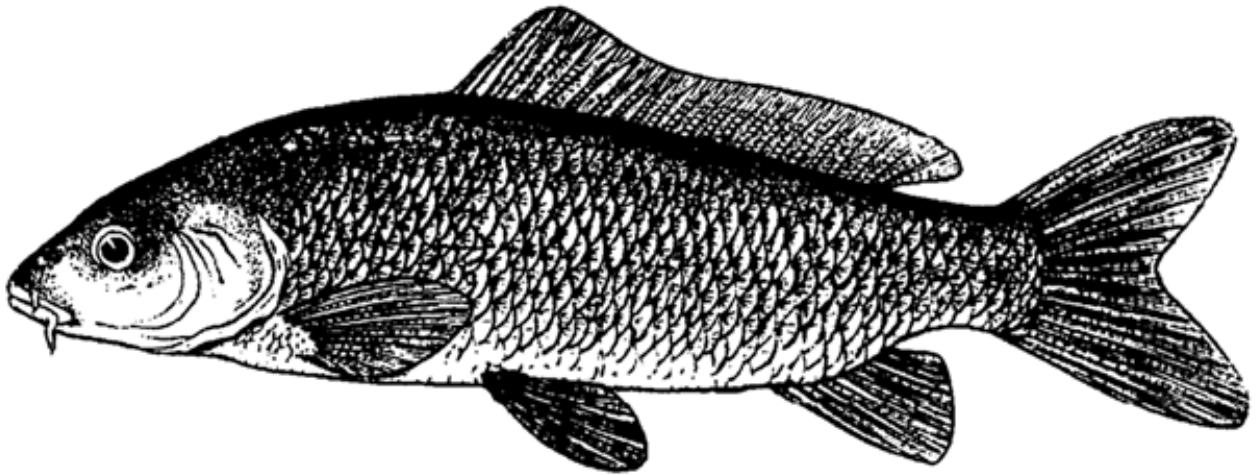

Рис. 5. Короп звичайний *Cyprinus carpio*

Тіло помірно видовжене, дещо високе, потовщене. У середньому найбільша висота тіла коливається від 30,2 до 36,2% l і в 1,6-2 рази більша за товщу тіла. Верхній профіль тіла плавно переходить від голови до спини. Спина за потилицею трохи стиснута з боків. Черевце мало опукле, по краю заокруглене. Хвостове стебло дещо подовжене (його довжина менша за $1/5 l$), досить високе (до 13% l), сплюснене з боків. Спинний і черевний плавці починаються майже на однаковій відстані від переднього кінця рила: антедорсальна й антевентральна відстані близькі до $1/2 l$. Лише трохи менша (близько 40% l) довжина основи спинного плавця, його верхній край помітно виїмчастий. Підхвостовий плавець з коротшою основою. Висоти цих плавців близькі між собою або в останнього вона трохи більша. Довжина хвостових лопатей майже однакова і близька до $1/5 l$. Довжина голови становить $1/4 l$ або дещо більше.

Висота голови відносно її довжини становить у середньому

73,9-81,1%. Очі невеликі, діаметр ока вкладається в довжині голови близько семи разів. Око розташоване ближче до переднього краю голови (довжина риля становить 37-38% с), ніж до її заднього краю (позаочна відстань трохи більша за половину довжини голови). Вусики короткі, довжина передніх у півтора-два рази менша за діаметр ока, а задніх – трохи більша за нього або рівна йому.

За літературними даними, сазану (коропу) на його євразійському ареалі властива мінливість, яка характеризується клінальністю за окремими ознаками. Зокрема, відповідно регіональному переходу в напрямку на схід у даного виду зменшуються кількість променів у спинному плавці, кількість хребців і зябрових тичинок, а також величина відстані *V-A*, довжина хвостового стебла, довжина основи й висота спинного та висота підхвостового плавців та збільшується антедорсальна відстань.

Сучасний ареал сазана вкладається приблизно в межі 35-50° північної широти і 30-135° східної довготи, знаходячись у помірному, субтропічному і тропічному кліматі. Корінний ареал виду складається з двох частин: 1) водойми Понто-Каспійсько-Аральського регіону і частково Західної Європи і 2) системи далекосхідних рік та рік Південно-Східної Азії, від Амуру на півночі до Юнь-наню і Бірми на півдні. Відсутній на півдні Малої Азії, в Ірані (без басейну Каспію), в Тигрі і Євфраті, в Туркменії, у внутрішніх водоймах Середньої Азії, в басейні Байкалу, в Індії, на Індо-Малайському архіпелазі тощо, якщо не брати до уваги штучного розведення та акліматизації виду.

Розрив ареалу виду на західну й східну частини, як вважають, відбувся наприкінці третинного – на початку четвертинного періоду внаслідок похолодання клімату, під час якого тепловодні риби в Сибіру вимерли.

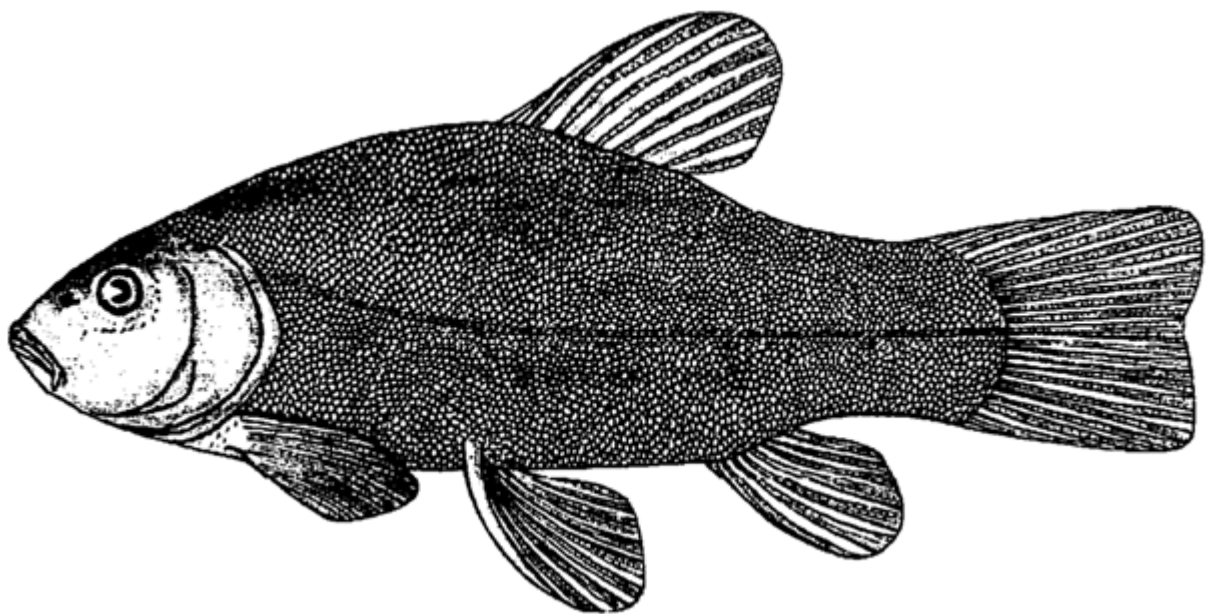
РІД ЛИН (ЛИНЬ) – *TINCA CUVIER*

Глоткові зуби однорядні, коронки їх дещо потовщені й загнуті в слабкий гачок. Луска дрібна, в бічній лінії її 70-120. Бічна лінія

повна. Черево вкрите лускою повністю аж до міжзябрового проміжку. Усі плавці заокруглені, без кісткових променів. У *D* (II) III-IV (V) 7-9, в *A* III-IV 6-8 променів. Хвостовий плавець дуже слабо виїмчастий. Рот кінцевий, у його куточках по короткому вусику. Черево попереду анального отвору не стиснуте. Зяброві тичинки досить довгі, на першій зябровій дузі їх 10-16. Зчленування нижньої щелепи з черепом під вертикаллю переднього краю ока. Кишечник короткий. Один вид поширений в Європі, Малій Азії, на Кавказі й у Сибіру на схід аж до басейну Єнісею.

Лин звичайний (линь) – *Tinca tinca* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* (II)III-IV(V) (7)8-9; *A* III-IV (5)7; *P* I 14-17 (18), *V* I (8) 9-10; *Squ* (70, 76, 85) 86-112 (114, 115, 119); *l. l.* (70, 78, 80) 84-109 (112, 115, 116); *Squ*₁ (25, 26) 27-34 (35, 36); *Squ*₂ (16, 17) 18-26 (27); *vert.* (35, 38) 39-43 (44); *sp. br.* (10) 11-15 (16); *d. f.* 4-5 (37,5%), 5-4 (31,9%), 4-4 (27,5%), 5-5 (3,1%). Максимальні розміри: довжина тіла 70 см, маса 860 г, тривалість життя близько 9-10 років (рис. 6).

Рис. 6. Лин звичайний *Tinca tinca*

Тіло відносно коротке, слабко стиснуте з боків, досить товсте й високе. Його найбільша висота в середньому становить 30,6-34,6% (27,5-39,2) довжини тіла. Профіль спини й черева плавноопуклий, але звичайно за потилицею починається добре помітний горб. Спина перед спинним плавцем трохи стиснута з боків, черево заокруглене. Хвостове стебло досить високе й коротке, його довжина становить у середньому 19,1-19,7% (16,5-23,8) довжини тіла. Всі плавці, в тому числі й хвостовий, заокруглені. Останній прямо обрізаний, з ледве наміченою виїмкою, його обидві лопаті звичайно завдовжки однакові, іноді нижня трохи довша за верхню. Спинний плавець починається трохи позаду вертикалі заднього краю основи черевних або під ними. Грудні плавці довгі. У самок вони займають більше половини відстані $P - V$, у самців (залежно від віку) трохи не досягають основи черевних або досягають її і навіть заходять за неї. Черевні плавці в молодших особин та самців звичайно помітно довші грудних, зрідка вони однакові за довжиною, в самок коротші, ніж грудні. У самців, особливо у статевозрілих особин, крім того, другий нерозгалужений промінь в черевних плавцях дуже потовщений і широкий. Звичайно черевні плавці в самок не досягають анального отвору, у самців досягають навіть підхвостового плавця. Луска дуже дрібна, щільно прилягає одна до одної і міцно тримається в шкірі, бо має видовжену форму і більш як на $2/3$ занурена у вкриту товстим шаром слизу шкіру. Бічна лінія звичайно повна, іноді з невеликими перервами на дві-п'ять луски.

У задній частині тіла вона на дві-три луски не досягає кінця лускового покриву. Має вигляд прямої лінії, яка проходить посередині боків тіла і лише на вертикалі половини довжини грудних плавців або біля їх кінця піднімається до верхнього краю зябрової кришки і переходить на голову. Канали бічної лінії на голові розташовані у кілька рядів. Вище і нижче бічної лінії іноді є ще кілька коротких рядів бічної лінії. Голова помірних розмірів, звичайно трохи менша найбільшої висоти тіла. Рило досить довге, тупе, вкладається 2,3-2,4 рази у висоту голови біля потилиці. На передніх ніздрях є добре помітна лопатка.

Рот невеликий, кінцевий, спрямований догори, його вершина розміщена на рівні нижнього краю ока або трохи вище, у куточках є по одному маленькому сплюсненому вусику, довжина якого звичайно дорівнює половині (або менше) діаметра ока. Очі маленькі, їх діаметр більш як два рази вкладається у довжину риля. Лоб широкий, плоский, іноді слабкоопуклий, удвічі менший за висоту голови біля потилиці. Зяброві тичинки не дуже довгі, досить товсті, розміщені негусто. Глоткові зуби міцні, розміщені в один ряд, звичайно трохи стиснуті з боків. Коронки зубів помітно розширені, посередині поділені поздовжньою борозенкою і на вершині витягнуті у невеликий гачок. Зрідка, крім основних глоткових зубів, із зовнішнього боку є по одному-три додаткових, цілком сформованих зуба.

В Україні зустрічається майже в усіх річкових басейнах, переважно в їх додатковій системі, в озерах, завозився в деякі водосховища Криму.

РІД ПІЧКУР (ПЕСКАРЬ) – *GOBIO* CUVIER

Тіло видовжене, веретеноподібне, вкрите досить великою лускою. Бічна лінія (34-46 лусок) проходить посередині тіла. Поверхня тіла між грудними плавцями й нижніми краями зябрових кришок («горло», – *isthmus*) гола або вкрита лускою. Антедорсальна відстань більша за постдорсальну, рівна їй або дещо менша. Спинний плавець короткий, з (6) 7-8 (9) розгалуженими променями, без колючки, починається дещо спереду основи черевних. Підхвостовий плавець короткий, з (5) 6-7 розгалуженими променями; його початок ближчий до основи черевних, ніж до основи хвостового. Анальний отвір знаходиться на певній відстані від початку підхвостового плавця, більше або менше віддалений від основи черевних плавців. Голова дещо видовжена, невисока, ніздрі на невеликих виступах, парні, кожна поділена поперечною перетинкою на дві частини. Рот нижній або кінцевий. Кути рота досягають вертикалі переднього краю ніздрів або переднього краю ока чи трохи далі. В кутках рота є

по вусику, іноді дуже короткому. Нижня губа тонка, посередині перервана, верхня тонка, суцільна. Нижня щелепа без рогової обгортки; міжщелепна кістка досягає заднього краю верхньощелепної. Передочна кістка довга або коротка, досягає орбіти ока. Зяброві перетинки прикріплені під заднім краєм передкришки. Зяброві тичинки короткі, розміщені поодинокі. Глоткові зуби дворядні 2.5-5.2, 3.5-5.3, 3.5-4.2, 3.6-5.2 тощо, витягнуті в помітний гачок. Кишковий канал короткий. Плавальний міхур не вміщений у кісткову капсулу.

Відомо близько 20 видів в Європі, на Кавказі, в Середній Азії, Сибіру, в басейні Амуру, в Китаї, на Корейському півострові, в Японії, В'єтнамі, на Тайвані. В Україні поширені сім видів.

Таблиця для визначення видів роду пічкур – *Gobio*

1 (2). Тіло низьке, не стиснуте з боків, майже циліндричне. Вусики дуже довгі, далеко виходять за задній край ока і звичайно досягають заднього краю передкришки. Найменша висота тіла укладається в довжину хвостового стебла понад 3,4 разів.....**Пічкур дунайський – *G. uroscopus***

2 (1). Тіло високе, стиснуте з боків. Вусики відносно короткі, не досягають переднього краю ока. заходять за нього або доходять до середини чи заднього краю ока. Найменша висота тіла укладається в довжину хвостового стебла звичайно не більше як 2,9 разів.

3 (6). Луска на череві звичайно доходить до міжзябрового проміжку (груди і горло повністю вкриті лускою), іноді (до 3-6% особин) вона доходить лише до задніх кінців основ грудних плавців чи трохи далі уперед (тобто груди і горло можуть бути частково чи майже повністю голими).

4 (5). Вусики відносно короткі, звичайно не досягають або ледь досягають переднього краю ока, їхня довжина 6,0 (5,0-7,7) разів укладається в довжину голови. Діаметр очей в середньому 5,5 разів укладається в довжину голови і 1,4 (1,3-1,4) у ширину лоба (Крим, річка Чорна).....**Пічкур Делямуре, Пічкур чорноріченський – *G. delyamurei***

5 (4). Вусики відносно довгі, звичайно досягають переднього краю ока, заходять за нього, доходять до середини ока, зрідка й до заднього краю ока або не доходять до переднього його краю. Їх довжина 3,8 (2,9-6,0) разів укладається в довжину голови. Діаметр очей в середньому 5,1 рази укладається в довжину голови і 1,3 (1,2-1,5) – у ширину лоба. Водойми Криму (крім р. Чорної).....

Пічкур кримський – *G. krymensis*

6 (3). Луска на череві звичайно доходить лише до задніх кінців основ грудних плавців (груди і горло повністю голі). Іноді (до 1-2% особині вона виходить одним чи 2-3 рядами уперед до середини основ цих плавців і, як виключення, вкриває черево до міжзябрового проміжку.

7 (8). Лоб широкий, його ширина в середньому 3,5-3,7 разів укладається в довжину голови. Очі відносно маленькі, їх горизонтальний діаметр у середньому 1,4-1,5 (1,3-1,7) разів укладається в ширину лоба. Басейн Дунаю.....

Пічкур карпатський – *G. carpathicus*

8 (7). Лоб вузький, його ширина в середньому 3,9-4,5 і більше разів укладається в довжину голови. Очі відносно великі, їх горизонтальний діаметр в середньому 1,7-1,4 (1,0-1,4) рази укладається в ширину лоба.

9 (10). Вусики довгі, в середньому 3,6 (2,6-4,6) разів укладаються в довжину голови і 1,6 (1,4-1,7) у довжину рила. Басейн Дністра

.....**Пічкур дністровський – *G. sarmaticus***

10 (9). Вусики короткі або дуже короткі, в середньому 4,3-6,3 (2,8-7,7) разів укладаються в довжину голови і 1,9-2,7 (1,5-3,1) – в довжину рила.

11 (12). Вусики короткі, в середньому 4,3-4,7 (2,9-7,4) рази укладаються в довжину голови і 2,0-2,1 (1,9-2,5) – в довжину рила, і звичайно трохи не доходять або доходять до переднього краю ока чи заходять за останній, але не досягають середини ока. Товщина хвостового стебла міститься в його довжині в середньому 2,4-2,6 разів. Басейни Зах. і Півд. Бугу та Дніпра.....

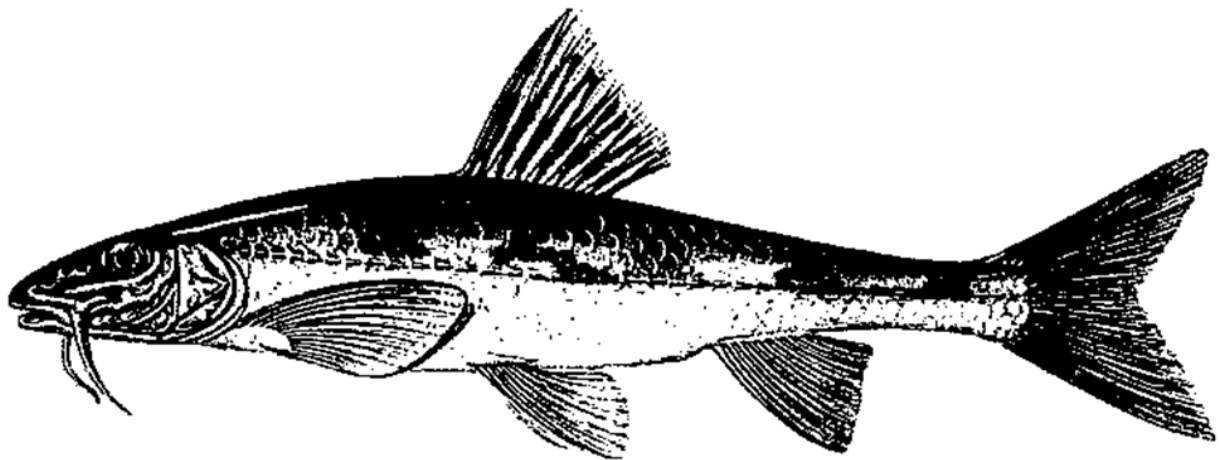
Пічкур звичайний – *G. gobio*

12 (11). Вусики дуже короткі, в середньому 4,9-6,3 (3,5-7,7) разів

укладаються в довжину голови і 2,7 (2,5-2,8) – в довжину рила, і далеко не доходять до початку ока (звичайно доходять до ніздрів або ледь заходять за них). Товщина хвостового стебла міститься в його довжині в середньому 2,7 разів. Басейн Сів. Дінця, річки Півд. Приазов'я.....**Пічкур коротковусий – *G. brevicirris***

**Пічкур дунайський (пескарь дунайський) –
Gobio uranoscopus (Agassiz)**

Морфологічні особливості: *D* (II) III 7(8); *A* II (III)(5)6-7(8); *P* I 12-14; *V* (I)II 7; *C* I 17 I; *l. l.* (39)41-43(45); *vert.* 36; *d. f.* 3.5-5.3. Найбільша довжина тіла 11-12 см, маса до 30 г, тривалість життя близько 4-5 років (рис. 7).

Рис. 7. Пічкур дунайський *Gobio uranoscopus*

Тіло видовжене, широке, невисоке, валькувате, не стиснуте з боків. Його найбільша висота *H* вкладається у довжині тіла *l* (5,0) 6,2-6,7 разів і лише трохи більша за максимальну товщину. Дорсальний профіль слабкоопуклий, вентральний майже горизонтально рівний. Хвостове стебло довге, невисоке, у поперечнику округле. Його довжина вкладається 4,0-4,2 рази у довжині тіла *l*, в 1,5-1,6 разів більша за найбільшу висоту тіла і в 3,4-3,9 разів – за найменшу висоту тіла, яка рівна товщині хвостового стебла або трохи менша за неї. Анальний отвір розташований дещо ближче до основи *A*, ніж до

основи *V*. Плавці відносно великі. Основа *V* лежить під початком основи *D* або трохи спереду. Антедорсальна й антевентральна відстані майже досягають половини *l*, а антеанальна рівна $2/3 l$. *P* досягає вершиною *V*. Край *D* дещо виїмчастий. Хвостовий плавець з помітною вирізкою, його лопаті на кінцях трохи заокруглені, завдовжки однакові або верхня трохи довша за нижню. Голова трохи коротша від хвостових лопатей і вкладається у довжині тіла l 3,2-3,7 разів. Груди й горло вкриті лускою. Рило довге, загострене, його довжина становить у середньому близько 40% довжини голови і перевищує позаочну відстань. Очі малі, спрямовані зіницями дещо вгору; діаметр ока вкладається 5,0-5,5 разів у довжині голови і 0,9-1,0 – у ширині лоба. Вусики дуже довгі, при основі бульбоподібні, потовщені. Довжина вусика вкладається в довжині голови (1,3) 1,5-1,7 разів, він досягає вершиною заднього краю передкришки.

В Україні відзначені поодинокі особини як у самій Тисі, так і в її басейні – ріках Ріці, Боржаві, Тересві, Терєблї, Шопурці, Латориці, Ужі, (Закарпаття) тощо та в Сиреті (Буковина). Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

Пічкур Делямуре (пескарь Делямуре) –

Gobio delyamurei Freyhof et Naseka

Морфологічні особливості: *D* III (6) 7 (8); *A* II-III 6-7; *P* I 13-16; *V* II 6-8; *l. l.* 37-42; *Squ*₁ 6-8, *Squ*₂ 4-6; *sp. br.* 8-2; *d. f.* 3.5-5.3, 2.5-5.2. Найбільша довжина тіла 13 см, маса до 45 г, тривалість життя близько 4 років (рис. 8).

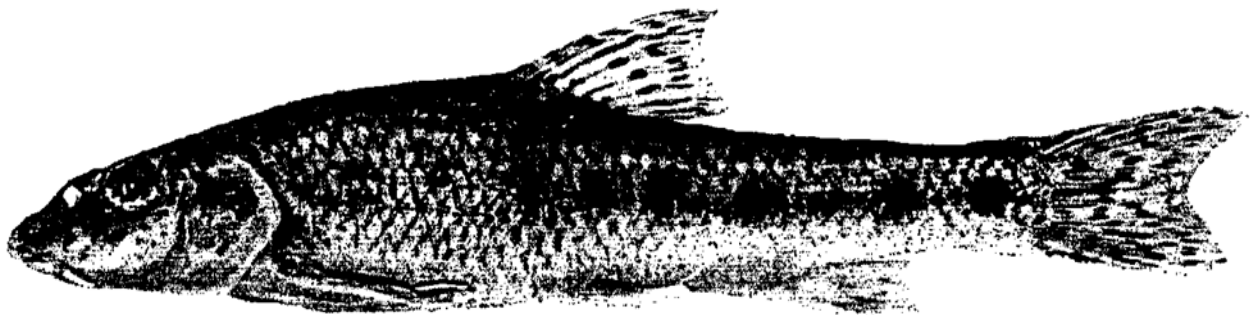

Рис. 8. Пічкур Делямуре *Gobio delyamurei*

Тіло видовжене, не дуже високе (найбільша висота тіла 4,5 (4,3-4,9) разів укладається в довжину тіла), помірно стиснуте з боків. Груді і горло повністю вкриті лускою, іноді вони можуть бути частково чи майже повністю голими. Хвостове стебло стиснуте з боків, відносно коротке (довжина хвостового стебла укладається в довжині тіла 4,7 (4,5-5,0) разів), його висота більша за товщину на рівні останнього променя анального плавця і укладається в довжину хвостового стебла 2,2-2,3 рази. Рило досить довге (2,1-2,5 разів у довжині голови). Лоб широкий (3,9 (3,7-4,4) разів у довжині голови). Очі маленькі, їх діаметр в середньому 5,3 (5,0-5,7) разів укладається в довжину голови і 1,4 (1,3-1,4) – у ширину лоба. Вусики короткі, 6,0 (5,0-7,7) разів укладаються в довжину голови, звичайно не досягають заднього краю ока. Анальний отвір розташований ближче до анального плавця, ніж до черевного. Загальний фон забарвлення сірувато-сріблястий, темніший на верхній частині голови і тулубу. На боках тіла 7-11, звичайно 8-9 заокруглених темних плям, добре відокремлених одна від одної. На спинному, хвостовому і грудних плавцях невиразні темні крапки, які утворюють кілька темних рядів. У статевозрілих самців тіло і плавці темно-сірі, черевце вкрито численними темно-сірими плямками. Біологія спеціально не вивчалася, але, мабуть, мало чим відрізняється від біології пічкура кримського та інших видів.

В Україні зустрічається на рівнинній частині р. Чорна (АР Крим).

Пічкур кримський (пескарь кримський) –

***Gobio krymensis* Banarescu et Nalbant**

Морфологічні особливості: *D* II-III (6) 7 (8); *A* II-III (5) 6; *P* I 14-16; *V* II 6-7; *l. l.* 37-42; *Squ*₁ 6-8, *Squ*₂ 4-6; *sp. br.* 8-12; *d. f.* 2.5-5.2, 3.5-5.2, 3.5-5.3. Найбільша довжина тіла 13 см, маса до 45 г, тривалість життя близько 4 років (рис. 9).

Тіло видовжене, відносно високе, помірно стиснуте з боків.

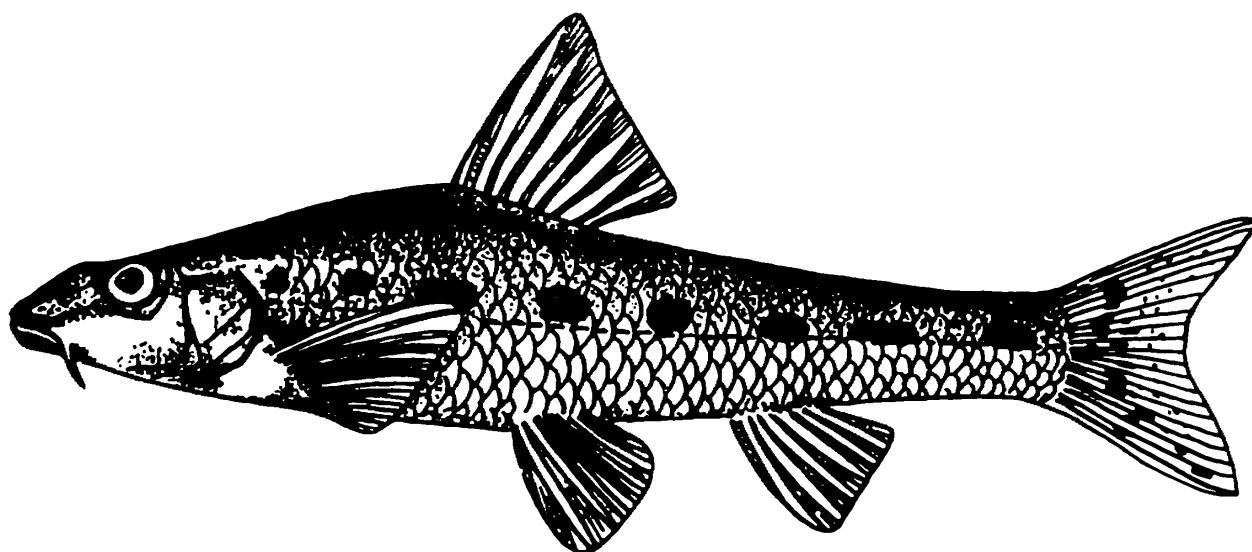

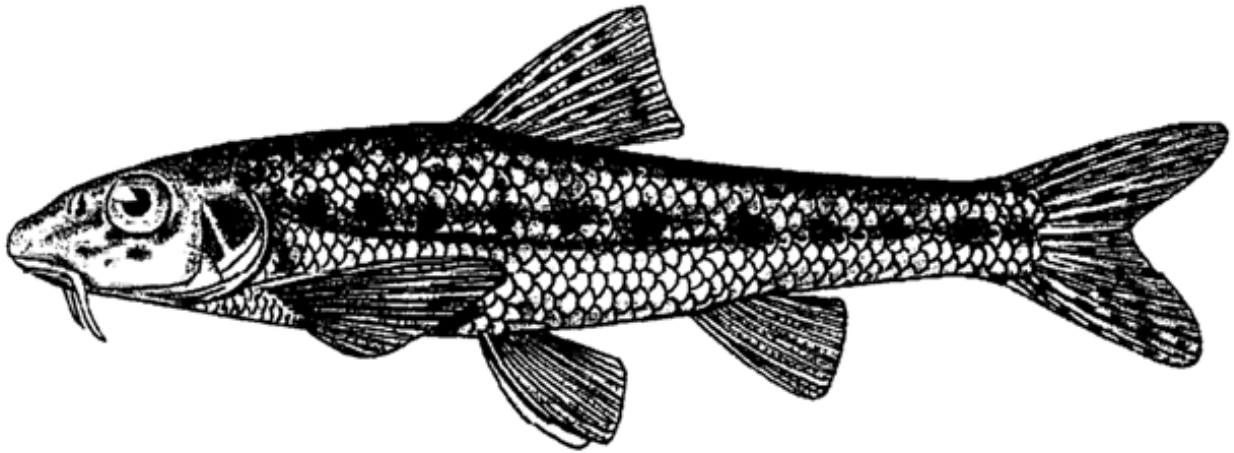
Рис. 9. Пічкур кримський *Gobio krymensis*

Груди і горло повністю вкриті лускою, іноді (до 3-6% особин) луска на череві доходить лише до задніх кінців основ грудних плавців чи трохи далі уперед (тобто і груди, і горло можуть бути частково чи майже повністю голими). Хвостове стебло стиснуте з боків, відносно коротке, його висота більша за товщину на рівні останнього променя анального плавця і вкладається в довжину хвостового стебла 2,3 (1,9-2,5) разів. Вусики довгі, 3,8 (2,9-6,0) разів укладаються в довжину голови, звичайно досягають переднього краю ока, заходять за нього, доходять до середини ока, зрідка й до заднього краю ока або не доходять до його переднього краю. Очі відносно маленькі, їх діаметр у середньому 5,1 (4,0-7,0) разів укладається в довжину голови і 1,3 (1,2-1,5) – у ширину лоба. Анальний отвір розташований ближче до анального плавця, ніж до черевного. За забарвленням нагадує пічкурів чорноріченського і карпатського, можливо воно дещо світліше.

В Україні зустрічається в кримських річках Альмі, Качі, Салгірі, Бурульчі, Біюк-Карасу та ін., у водосховищах Альмінському, Бахчисарайському, Симферопольському, Білогоському та ін., в ставках тощо.

Пічкур карпатський (пескарь карпатський) –
***Gobio carpathicus* Vladykov**

Морфологічні особливості: *D* III 6-8; *A* II-III 5-7; *P* I 14-16; *V* II 8; *C* I 17 I; *l. l.* 37-42; *Squ*₁ 5-8; *Squ*₂ 4-6; *vert.* 36-40; *sp. br.* 8-12; *d. f.* 2.5-5.2, 3.5-5.3, 2.5-5.3, 3.5-5.2 (1.5-5.1, 1.5-5.3). Найбільша довжина тіла 13 см, маса 40-45 г, тривалість життя близько 5 років (рис. 10).

Рис. 10. Пічкур карпатський *Gobio carpathicus*

Тіло коротке, високе, потовщене, валькувате. Його найбільша висота за середніми показниками коливається у водоймах України від 20 до 23% довжини тіла *l* та в 1,3-1,4 рази перевищує товщину тіла. Краї спини та черева заокруглені. Лінія спини досить крутою дугою підіймається за потилицею, далі майже горизонтально тягнеться до початку основи *D* і вже за нею поволі знижується до верхнього краю основи хвостового плавця. Лінія черевного боку тіла майже не опукла і не різко підіймається до основи хвостового стебла. Хвостове стебло дещо вкорочене, відносно високе. Його довжина (21,4-22,9% *l*) в 2,3-2,4 рази більша найменшої висоти тіла. Постдорсальна відстань трохи менша за антедорсальну, а остання близька до антевентральної, яка становить половину *l*, антеанальна відстань становить 70-71% *l*. Плавці відносно великі, кінці їх трохи заокруглені, без виразних виїмок. Вирізка хвостового плавця неглибока. Довжина *P* укладається у відстані *P* – *V* 1,2-1,4 рази, а довжина *V* у відстані *V* – *A* 1,4-1,5 разів. Висота *D* рівна $1/5 l$, висота *A* близька до 16% *l*. Довжина

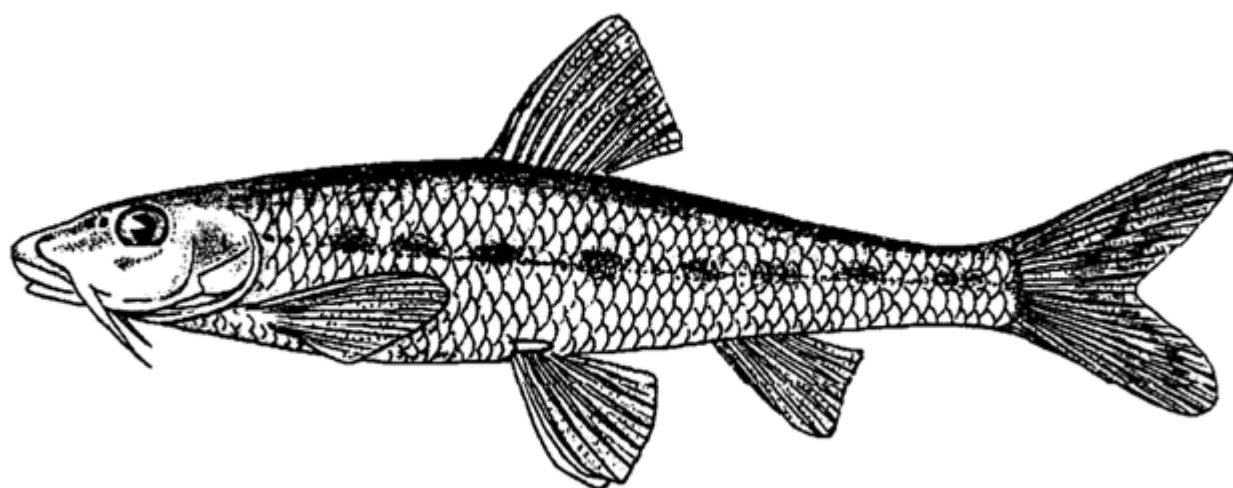
голови становить 26-27% l . Тіло вкрите відносно дрібною лускою. Горло голе або частково вкрите лускою; зустрічаються особини з цілком покритим лускою горлом (у Південному Бузі, річках Криму). Виміри голови характеризуються такими пропорціями. Висота голови наближається до $2/3$ її довжини або помітно менша. Довжина риля в середньому становить 38-46%, а діаметр ока 19-23%. Око розміщене звичайно майже посередині довжини голови, зрідка ближче до переднього або заднього її краю і близько до верхнього. Міжочний проміжок великий, ширина лоба досягає третини довжини голови. Довжина вусика варіює в середньому від 25 до 29% довжини голови.

В Україні зустрічається переважно в басейнах Тиси (Закарпаття), Сірету, Пруту (Буковина), рідше в пониззі Дунаю, зокрема й в оз. Китай.

Пічкур дністровський (пескарь днестровский) –

***Gobio sarmaticus* Berg**

Морфологічні особливості: D (II) III 7-8; A (II) III (5) 6-7; P I 13-16; V II 6-7 (8); l . l . (39) 40-42; Squ_1 5-6 (7), Squ_2 4-5, $sp.$ $br.$ 8-11 (12), $d.$ $f.$ 2.5-5.2, 3.5-5.2, 3.5-5.3, ін. Найбільша довжина тіла 13 см, маса до 45-50 г, тривалість життя близько 5 років (рис. 11).

Рис. 11. Пічкур дністровський *Gobio sarmaticus*

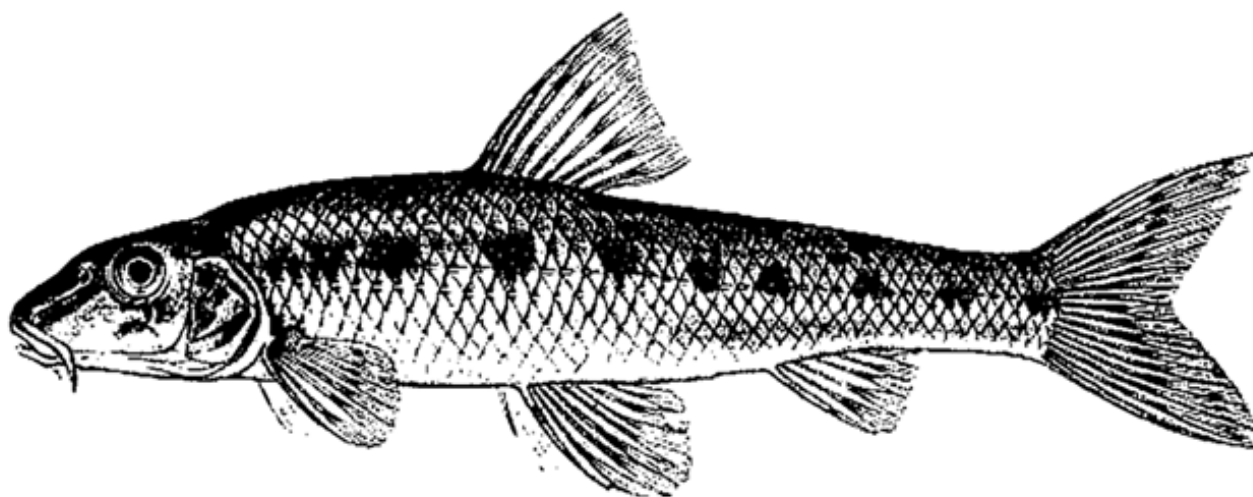
Тіло видовжене, струнке, відносно високе (найбільша висота 5,1 (4,2-5,9) разів укладається в довжину тіла), помірно стиснуте з боків, вкрите середньою за розмірами лускою, яка на череві доходить лише до задніх кінців основ грудних плавців (груди і горло повністю голі). Хвостове стебло стиснуте з боків, відносно коротке (4,8 (4,3-5,7) разів міститься в довжині тіла), його висота більша за товщину на рівні останнього променя анального плавця, 12,3 (10,2-18,5) разів укладається у довжину тіла і міститься в довжині хвостового стебла 2,4 (2,2-2,6) разів. Голова велика, з відносно довгим рилом (2,2 (1,9-2,7) разів у довжині голови). Лоб не широкий (4,0 (3,3-5,0) разів у довжині голови), очі маленькі (5,1 (4,0-6,8) разів у довжині голови і 1,3 (1,1-1,7 у ширині лоба). Вусики довгі, в середньому 3,6 (2,6-4,6) разів укладаються в довжину голови і 1,6 (1,4-1,7) у довжину рила, звичайно вони заходять за передній край ока чи доходять до його середини, інколи вони не доходять або доходять до переднього краю ока, іноді й до його заднього краю. Анальний отвір розташований ближче до анального плавця, ніж до черевного. Загальний фон забарвлення попелясто-сріблястий з блакитним або зеленкуватим вилиском, вище бічної лінії темніший і світліший в бік жовтуватого чи майже білого черева. На спині до 7-11 слабо виражених маленьких плям, на боках вздовж бічної лінії звичайно 8-12, часом й більше, виразних заокруглених темних плям, які іноді на задній частині частково зливаються в смужку. Спинний, хвостовий і грудні плавці сіруваті з кількома (до 5-6) поперечними рядами темних крапок, усі інші плавці безбарвні.

В Україні зустрічається в басейні Дністра. Окремі дослідники вважають, що він мешкає тільки в нижній частині Дністра і в Південному Бузі та, можливо, також на нижньому Дніпрі, з чим, на нашу думку, погодитися не можна.

Пічкур звичайний (пескарь обыкновенный) – *Gobio gobio* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* III (6) 7-8 (9); *A* II-III 6-8; *P* I 14-16, II 8; *C* I 17 I; *l. l.* (36) 37-46 (48); *Squ*₁ 5-8; *Squ*₂ 4-6; *vert.* 35-42 (43); *sp. br.* (6) 7-12 (13); *d. f.* 2.5-5.2, 3.5-5.3, 2.5-5.3, 3.5-5.2. Найбільша

довжина тіла 13 см, маса до 50 г, тривалість життя близько 5 років (рис.12).

Рис. 12. Пічкур звичайний *Gobio gobio*

Тіло в міру видовжене, помірної висоти. Його найбільша висота звичайно вкладається 4,5-5,5 разів у довжині тіла l і більша за довжину хвостового стебла, рівна їй або зрідка дещо менша. Хвостове стебло відносно коротке, вкладається 4,1-5,1 рази в довжині тіла, досить високе. Найменша висота тіла вкладається 2,3-2,9 разів у довжині хвостового стебла, в деяких південних регіонах (Дунай, Дністер, Крим) – зрідка всього двічі (у кримських особин – 2,0-2,8, у дністровських – 2,0-2,3). Товщина хвостового стебла дещо менша за його висоту або рівна їй. Анальний отвір значно віддалений вперед від початку підхвостового плавця A , хоча місце анального отвору і варіює в межах відстані $V - A$. Плавці грудні P не досягають черевних V ; V розташовані під другим або третім розгалуженим променем спинного D , доходять до анального отвору, але ніколи не досягають A . Верхній край D злегка виїмчастий, нижній край A прямий. Хвостовий плавець C помірно вирізаний, довжина його нижньої лопаті менша за довжину голови. Луска на тілі не вкриває горла або більш-менш вкриває його. Голова дещо видовжена, невисока. Рило досить довге, трохи довше або трохи коротше за позаочну відстань.

Профіль рила в районі ніздрів дещо горбкуватий. Рот нижній, його вершина нижче рівня нижнього краю ока; нижня губа посередині перервана, розвинута лише в кутах рота. У цих самих кутах є по одному вусику, які не досягають вертикалі заднього краю передкришки, іноді й заднього краю ока, яке розміщене посередині довжини голови, близько до її верхнього краю. Очі досить великі, дещо видовжені горизонтально; їх діаметр міститься 1,1-1,5 разів у ширині лоба, яка помітно перевищує чверть довжини голови. Забарвлення тіла, як правило, бурувате, іноді з сірим відтінком. Спина темніша, буро-зеленкувата, боки жовтуваті, вздовж них 6-14, переважно близько 10, темних плям розміром з око або трохи більші. Череву світле. Спинний і хвостовий плавці сіро-жовтуваті, з рядами чітких темних крапок, решта плавців безбарвні.

Для пічкура звичайного помітні варіації за такими ознаками, як положення анального отвору по довжині відстані $V - A$, довжині рила й вусиків. Анальний отвір, як правило, знаходиться ближче до основи A , ніж до основи V . Однак зустрічаються особини, у яких він ближчий до основи V (*morpha prosopyga* Berg), або, навпаки, значно ближчий до основи A (*m. katapyga* Berg). За довжиною рила виділяють особин довгорилих, у яких довжина рила менша за позаочну відстань (*m. longirostris* Berg), і короткорилих, у яких вона менша за дану відстань (*m. obtusirostris* Val.). За довжиною вусиків є особини довговусі, у яких вусики майже досягають заднього краю передкришки (*m. longicirris* Berg), і коротковусі, у яких вони ледве досягають переднього краю ока (*m. brevicirris* Berg).

З переходом на південь у пічкура звичайного спостерігається варіація в бік різновидності *lepidolaemus*, а саме, в нього спереду основ грудних плавців з'являється то більша, то менша кількість луски (лусковий покрив, однак, не досягає міжзбрового проміжку), висота хвостового стебла збільшується.

Пічкур звичайний поширений майже по всій Європі, крім північних і південних її частин, у Сибіру (до Далекого Сходу включно), Середній Азії. Відсутній у Шотландії, Норвегії, Північній Фінляндії, на Кольському півострові (північна межа поширення 61-

62° півн. ш.). Також відсутній у Східному Закавказзі, Малій Азії, басейні оз. Балхаш, у річках тихоокеанського схилу на північ від гирла Уди та в Колимі, на Камчатці.

В Україні зустрічається в басейнах Зах. і Півд. Бугу та Дніпра.

Пічкур коротковусий (пескарь короткоусий) –

***Gobio brevicirris* Fowler**

Морфологічні особливості: *D* III 7-8; *A* II-III 6; *P* I 13-15 (16); *V* II 7-8; *l. l.* (40) 41-43; *Sgu*₁ 6-7, *Sgu*₂ 4-5, *sp. br.* (6) 7-11, *d. f.* 2.5-5.2, 3.5-5.2, 3.5-5.3, ін. Найбільша довжина тіла 12,5 см, маса до 40 г, тривалість життя близько 5 років (рис. 13).

Рис. 13. Пічкур коротковусий *Gobio brevicirris*

Тіло видовжене, досить струнке, відносно високе (найбільша висота тіла в середньому 4,9-5,9 (4,1-6,6) разів укладається в довжину тіла). Луска на череві доходить лише до рівня задніх кінців основ грудних плавців, тобто груди і горло повністю голі, але в багатьох особин 1 центральний ряд луски, або 3-4 такі ряди можуть виходити уперед за початок основи грудних плавців. Хвостове стебло стиснуте з боків, відносно коротке (в середньому 4,5-4,8 (4,0-5,8) разів укладається в довжину тіла), його висота більша за товщину на рівні останнього променя анального плавця і міститься в довжині хвостового стебла 2,5-3,1 рази. Голова велика, з відносно довгим рилом (1,8-2,6 разів у довжині голови). Ширина лоба 3,4-5,8 разів укладається в довжині голови, очі маленькі (4,2-6,5 разів в довжині голови і 1,0-1,4 у ширині лоба).

Вусики дуже короткі, в середньому 4,9-6,3 (3,5-7,7) разів укладаються в довжину голови і 2,7 (2,5-2,8) – у довжині рила, як правило, не досягають переднього краю ока. Анальний отвір розташований ближче до анального плавця, ніж до черевного. Загальний фон забарвлення сірувато-сріблястий з блакитним або зеленкуватим вилиском, вище бічної лінії темніший і світлішає у бік майже сріблясто-білого черева. На спині кілька невиразних маленьких плям, на боках уздовж бічної лінії звичайно 6-10, часом й більше, чітких заокруглених темних плям. Спинний, хвостовий і грудні плавці сіруваті з кількома поперечними рядами темних крапок, усі інші плавці безбарвні.

В Україні зустрічається в Сів. Донці і його притоках, а також у річках Півн. Приазов'я, зокрема в Грузькому Яланчику, Кальміусі, можливо, й в інших. Ареал у межах нашої країни потребує уточнень.

РІД БІЛОПЕРИЙ ПІЧКУР (БЕЛОПЁРЫЙ ПЕСКАРЬ) – *ROMANOGOBIO BANARESCU*

Рід включає принаймні 18 видів, в Україні представлений п'ятьма видами.

Таблиця для визначення видів роду білоперий пічкур – *Romanogobio*

- 1 (4). У спинному плавці звичайно 8 розгалужених променів.
- 2 (3). Очі дуже маленькі, їх діаметр складає 4,0-5,5% стандартної довжини тіла. Між бічною лінією і початком черевного плавця розташовано 4 луски. Пониззя Дунаю.....**Білоперий пічкур Антипи – *R. antipai***
- 3 (2). Очі відносно великі, їх діаметр складає 5,5-5,9% стандартної довжини тіла. Між бічною лінією і початком черевного плавця розташовано 3 луски. Басейни Дунаю, Дністра, Вісли.....**Білоперий пічкур дністровський – *R. kesslerii***
- 4 (1). У спинному плавці звичайно 7 розгалужених променів.
- 5 (8). Спинний плавець розташований позаду середини тіла. Відстань від кінця рила до початку основи спинного плавця більша за відстань

від кінця основи спинного плавця до початку хвостового плавця.

6 (7). Анальний отвір розташований посередині відстані між початком черевного плавця і початком анального плавця, чи дещо ближче до початку останнього. Басейн Дунаю.....

Білоперий пічкур дунайський – *R. vladykovi*

7 (6). Анальний отвір розташований ближче до початку черевного плавця ніж до початку анального плавця. Басейни Дніпра, Півд. Бугу, Дністра і Вісли.....

Білоперий пічкур дніпровський – *R. belingi*

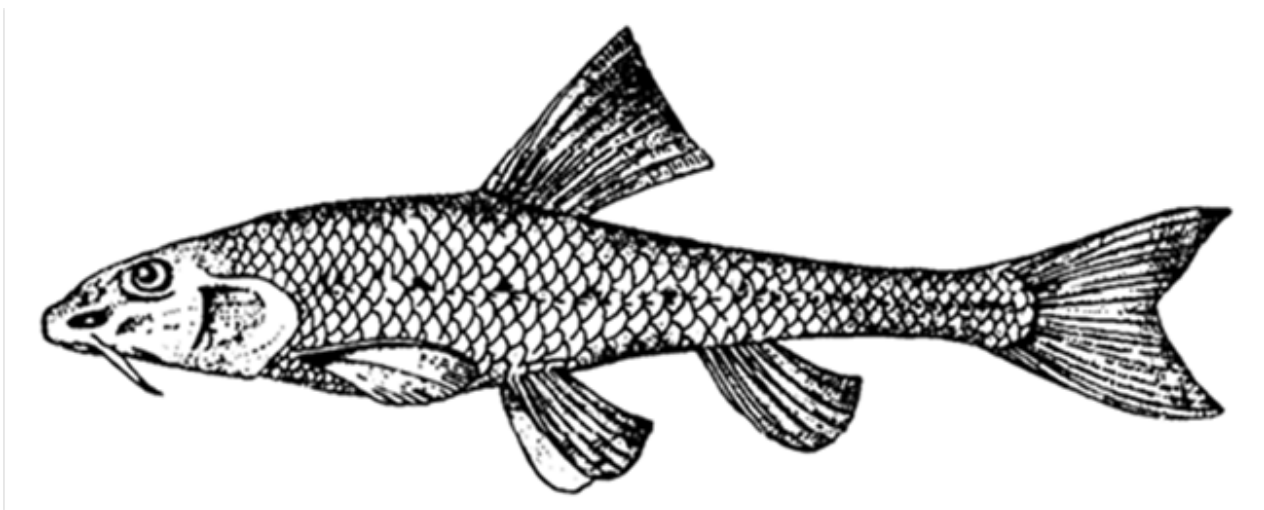
8 (5). Спинний плавець розташований посередині тіла. Відстань від кінця рила до початку основи спинного плавця дорівнює відстані від кінця основи спинного плавця до початку хвостового плавця. Басейн Сів. Донця.....

Білоперий пічкур донський – *R. tanaiticus*

Білоперий пічкур Антипи (белоперый пескарь Антипы) –

***Romanogobio antipai* (Banarescu)**

Морфологічні особливості: *D* III 8; *A* II 6; *l. l.* (40) 41-43 (44); *Squ*₁ 5-5,5, *Squ*₂ 3-4. Найбільша довжина тіла до 7,5 см (рис.14).

Рис. 14. Білоперий пічкур Антипи *Romanogobio antipai*

Тіло видовжене, відносно невисоке (найбільша висота тіла в риб завдовжки 4,0-5,5 см складає 18,6 (17,9-20,7)% стандартної довжини тіла), дещо стиснуте з боків, вкрите середньою за розмірами лускою. Очі дуже маленькі, їх діаметр складає 5,4% (4,9-5,8) довжини

тіла. У спинному плавці переважно 8 розгалужених променів. Між бічною лінією і початком черевного плавця розташовано 4 луски. Загальний фон забарвлення світлий, сірувато-жовтуватий. На боках тіла 7-8 заокруглених темних плямок.

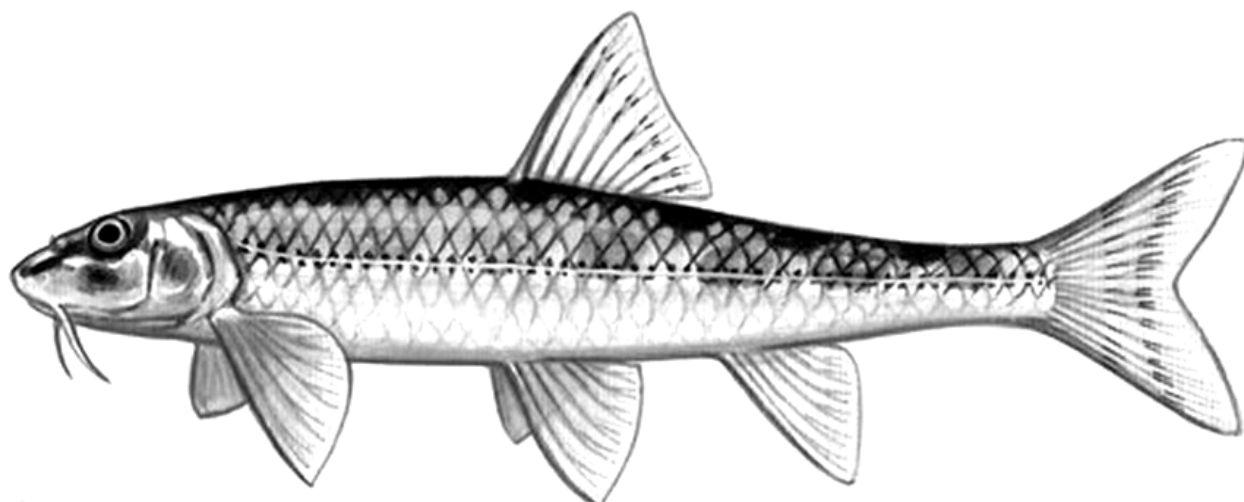
Біологія (як і морфологічні особливості та поширення) виду у водоймах України не вивчені. Відомо, що ця прісноводна донна жила риба віддає перевагу найглибшим ділянкам річок. Тримається на піщаних ґрунтах. Живиться донними безхребетними. Промислового значення не має, рідкісний вид. Потребує спеціального вивчення.

В Україні відмічений лише одного разу в пониззі Дунаю (Одеська обл., Кілійський р-н, р. Дунай, квітень 1961 р., 2 екз., *SL* 69-74 мм). За останні 40-45 років відомості про нові знахідки відсутні, що ставить питання про наявність цього пічкура в наших водах.

Білоперий пічкур дністровський (белопёрый пескаръ днестровский) – *Romanogobio kessleri* (Dybowski)

Морфологічні особливості: *D* III (7) 8 (9); *A* II-III (5) 6 (7); *P* I 13-16; *V* II 6-7; *C* I 17 I; *l. l.* 38-42; *Squ*₁ 5-7; *Squ*₂ 5-7; *vert.* 37-40; *sp. br.* 7-10; *d. f.* 3.5-5.3. Довжина найбільшого екземпляра 11 см, маса тіла 30 г, тривалість життя 4-5 років (рис. 15).

Тіло веретеноподібне, прогонисте, струнке, невисоке, тонке. Його найбільша висота в різних регіонах у середньому коливається в межах 18,4-20,6% від довжини тіла *l* і в 1,3 рази більша за максимальну його товщину. Спинний і черевний краї тіла заокруглені, особливо останній. Верхній край тіла дуже відлогою дугою тягнеться від потилиці до початку основи *C*, з вершиною на початку основи *D*, нижній майже такою самою дугою, з вершиною під основою *P*, вигнутий униз. Хвостове стебло довге, невисоке, вузьке, трохи сплющене з боків. Його довжина дещо перевищує $1/5 l$ в 3,0-3,5 разів більша за найменшу висоту тіла. Початок основи *D* знаходиться трохи спереду основи *V*. Антедорсальна відстань становить 45,5-47,0% *l*. Антевентральна відстань майже дорівнює половині *l*.

Рис. 15. Білоперий пічкур дністровський *Romanogobio kessleri*

Відстань $P - V$ дещо більша за $\frac{1}{4} l$, $V - A$ завдовжки майже однакова з хвостовим стеблом. $P - V$ і $V - A$ довші від P і V в 1,3 рази. Довжина основи D становить 14,2-14,3% l , висота D майже рівна $\frac{1}{5} l$. Довжина основи A становить близько $\frac{1}{10} l$, висота A рівна довжині основи D . D з малопомітною виїмкою, C – з досить глибокою. Довжина нижньої лопаті C рівна $V - A$, верхньої – довжині хвостового стебла. Краї інших плавців без виїмок. Кінці всіх плавців не загострені, але й не заокруглені. Анальний отвір розміщений ближче до V , ніж до A . Тіло покрите середньою за розміром лускою крім проміжку між грудними плавцями і нижнім краєм зябрових кришок. При основі V є подовжена луска. Бічна лінія тягнеться майже прямо посередині тіла, лише трохи підіймаючись спереду до вершини зябрової щілини. Голова дещо видовжена, висока, її довжина рівна $\frac{1}{4} l$. Її висота становить у середньому 58-63% довжини голови. Рило довге, його довжина майже рівна позаочній відстані. Око середнього розміру, діаметром помітно менше за чверть довжини голови, розміщене посередині її, дуже близько до верхнього краю. Ширина лоба досить велика, досягає у середньому $\frac{1}{3}$ довжини голови. Рот середнього розміру, напівнижній, знизу напівмісяцевий. Щелепи

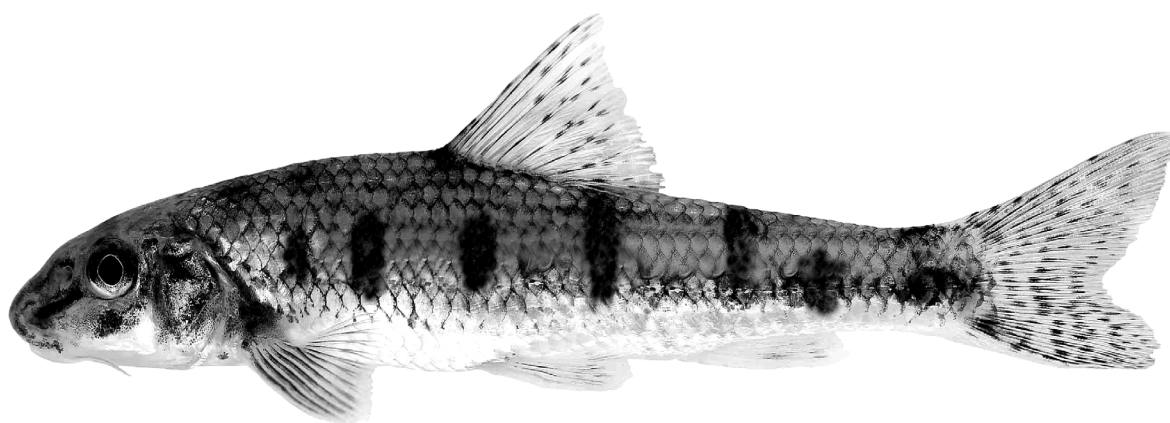

дещо довші від $1/3$ довжини голови. У кутках рота є довгі вусики, які майже досягають заднього краю передкришки і завдовжки однакові з нижньою щелепою.

В Україні зустрічається в басейнах Дунаю, зокрема відзначена в басейні Тиси на Закарпатті (в Ужі, Ріці), в Пруті і Сіреті на Буковині, та Дністрі (на верхній течії корінного русла, в Стрв'язі, Лукві, Стрипі, Ломниці, Збручі та ін.). Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

Білоперий пічкур дунайський (белопёрый пескарь дунайський) –
***Romanogobio vladykovi* (Fang)**

Морфологічні особливості: *D* III 7 (8); *A* II-III 6; *P* I 13-15; *V* II 7 (8); *l. l.* (39) 40-43 (44); *Squ*₁ 5-6, *Squ*₂ 4-5; *sp. br.* 8-11; *d. f.* 3.5-5.3, 2.5-5.2. Найбільша довжина тіла 11 см, маса до 30 г, тривалість життя до 4-5 років (рис.16).

Рис. 16. Білоперий пічкур дунайський *Romanogobio vladykovi*

Тіло відносно низьке, злегка стиснуте з боків. Спинний плавець розташований позаду середини тіла. Хвостове стебло видовжене, трохи стиснуте з боків. Довжина рила звичайно менша за позаокову відстань або дорівнює останній. Анальний отвір розташований посередині відстані між початком черевних плавців і початком

анального плавця, чи дещо ближче до початку останнього. Луска на спині шорстка, у дорослих особин з опуклими повздовжніми епітеліальними кілями, загальний фон забарвлення світлий, зеленкувато- або коричнювато-сірий у верхній третині тіла і більш світлий, сіруватий з сріблястим вилиском, на боках. Вздовж бічної лінії є до 10 маленьких, часто невиразних округлих темних плямок, які іноді в задній частині тулубу зливаються в суцільну темну смужку. Невиразні темні плямки часто є й на спині. Райдужка очей іноді жовтувата. Спинний і хвостовий плавці з нечіткими темними плямочками або крапками-штрихами, часто всі плавці однотонні, сірувато-безбарвні, без темних плямок. У період розмноження передньоверхня частина тіла самців вкривається дрібними білуватими роговими горбками.

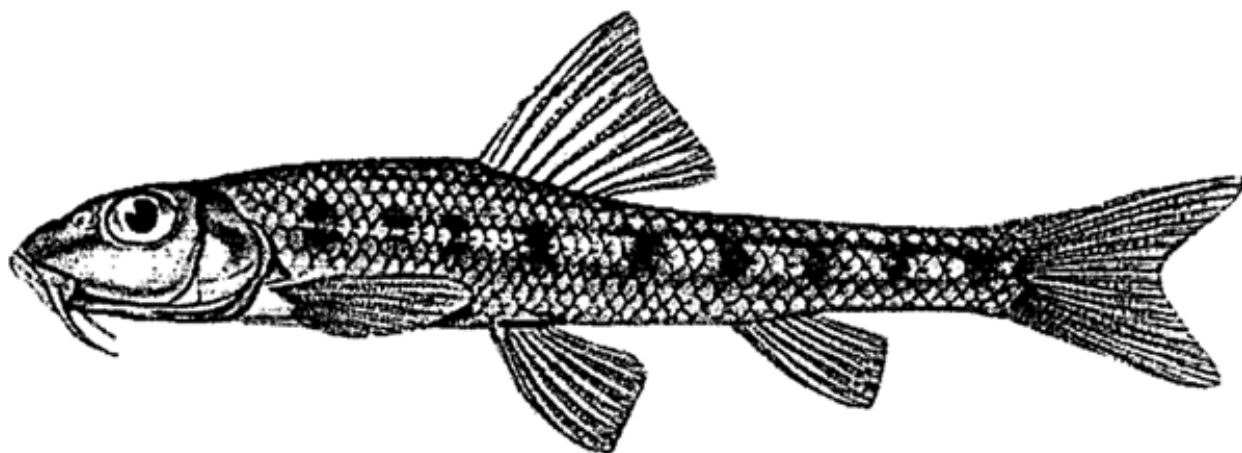
Промислового значення не має. Риба нечисленна. Потребує додаткового вивчення.

В Україні зустрічається в басейні Дунаю, зокрема відзначена й в басейнах Тиси і Пруту.

Білоперий пічкур дніпровський (белопёрый пескарь днепроvский) – *Romanogobio belingi* (Slastenenko)

Морфологічні особливості: *D* III 7; *A* II-III 6; *P* I 13-16; *V* II 7; *l*. 40-42; *Squ*₁ 5-6, *Squ*₂ 4-5; *sp. br.* 8-10; *d. f.* 3.5-5.3. Найбільша довжина тіла 11 см, маса до 30 г, тривалість життя до 4-5 років (рис. 17).

Тіло відносно низьке, злегка стиснуте з боків. Спинний плавець розташований позаду середини тіла. Відстань від кінця риля до початку основи спинного плавця більша за відстань від кінця основи спинного плавця до початку хвостового плавця. Довжина риля звичайно більша за позаокову відстань або дорівнює останній. Анальний отвір розташований ближче до початку черевних плавців ніж до початку анального плавця. Хвостове стебло видовжене, трохи стиснуте з боків. Луска на спині шорстка, у дорослих особин з опуклими повздовжніми епітеліальними кілями. Забарвлення подібне до забарвлення білоперого пічкура дунайського.

Рис. 17. Білоперий пічкур дніпровський *Romanogobio belingi*

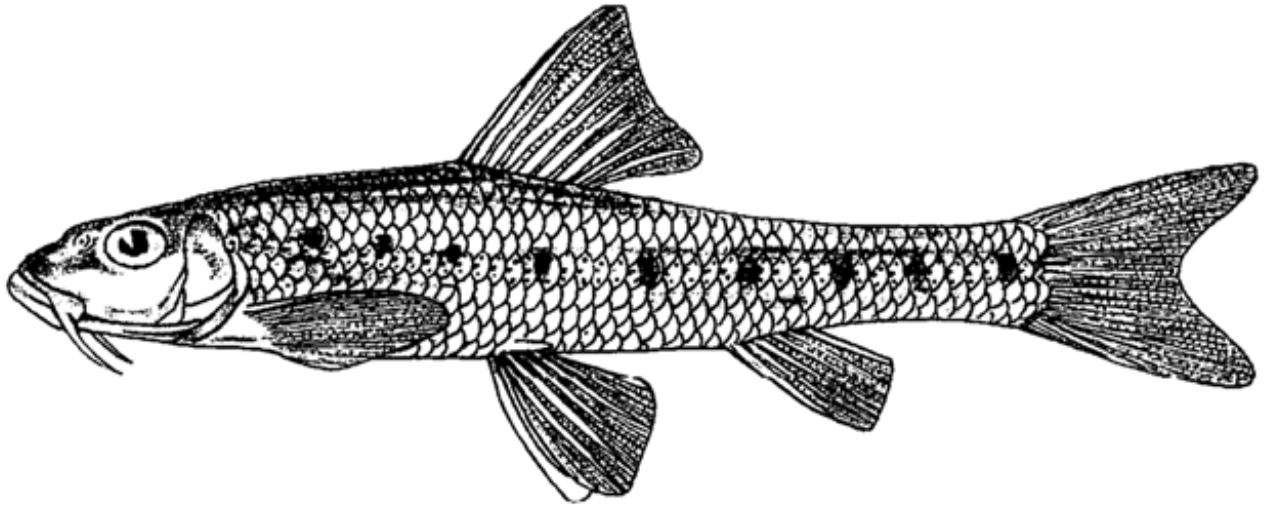
Біологія майже не вивчена, але багато в чому нагадує біологію білоперого пічкура дунайського. Промислового значення не має. Нечисленний. Потребує додаткового вивчення.

В Україні зустрічається в басейнах Дніпра (відзначений в Прип'яті, Десні, Сеймі, Росі, Трубежі, Ворсклі, Пслі та ін., а також у Київському і Кременчуцькому водосховищах), Півд. Бугу, Дністра (в Бистриці, Стрипі, Збручі та ін.) та Вісли (Західний Буг).

**Білоперий пічкур донський (белоперый пескарь донской) –
Romanogobio tanaiticus (Naseka)**

Морфологічні особливості: *D* III 7 (8); *A* II-III 6; *P* I 13-15; *V* II 8; *l. l.* 39-43; *Squ*₁ 5-6, *Squ*₂ 4-5; *sp. br.* 8-11; *d. f.* 3.5-5.3, 2.5-5.2. Найбільша довжина тіла 11 см, маса до 30 г, тривалість життя до 4-5 років (рис. 18).

Спинний плавець розташований посередині тіла. Відстань від кінця рила до початку основи спинного плавця дорівнює відстані від кінця основи спинною плавця до початку хвостового плавця. Довжина рила звичайно менша за позаокову відстань або дорівнює останній. Хвостове стебло видовжене, трохи стиснуте з боків. Луска на спині досить шорстка, в дорослих особин з опуклими повздожніми епітеліальними кілями. Забарвлення подібне до забарвлення білоперого пічкура дунайського, можливо дещо світліше.

Рис. 18. Білоперий пічкур донський *Romanogobio tanaiticus*

Біологія майже не вивчена але багато в чому нагадує біологію білоперого пічкура дунайського.

Промислового значення не має. Нечисленний. Потребує додаткового вивчення.

В Україні зустрічається в басейні Сів. Донця (відзначений як у корінному руслі так і в притоках Лугані та Айдарі).

РІД МАРЕНА (МАРЕНА) – *BARBUS* CUVIER, 1816

Рід включає понад 340 видів, в Україні представлений п'ятьма видами. Систематика роду розроблена недостатньо і потребує уточнень.

Таблиця для визначення видів роду марена – Barbus

- 1 (4). Останній нерозгалужений промінь спинного плавця помітно потовщений, жорсткий, міцний, на більшій своїй частині вкритий щільно розташованими гострими зубчиками (дуже зазублений); гнучка члениста частина цього променя складає не більше 30% його довжини. Нижня губа дволопатева, проміжок між боковими лопатями потовщений у вигляді валика, але ніколи не буває окремою лопаттю.
- 2 (3). Спинний плавець у складеному на спину вигляді своєю вершиною помітно не досягає вертикалі початку анальної плавця.

Найменша висота тіла складає 45-55, у середньому 50% довжини хвостового стебла. Задні вусики довгі, звичайно доходять до вертикалі заднього краю ока або заходять за неї. Басейни Вісли, Дунаю і Дністра.....**Марена звичайна – *V. barbuis***

3 (2). Спинний плавець у складеному на спину вигляді своєю вершиною звичайно досягає вертикалі початку анального плавця або заходить за неї. Найменша висота тіла складає 53-77, у середньому 59% довжини хвостового стебла. Задні вусики короткі, звичайно посягають лише вертикалі переднього краю ока або середини ока.....**Марена дніпровська – *V. borysthenticus***

4 (1). Останній нерозгалужений промінь спинного плавця тонкий, гнучкий, повністю членистий, без зубчиків по задньому краю (гладенький) або частково трохи потовщений і слабо зазублений на окремих ділянках. Нижня губа виразно трилопатева.

5 (6). Останній нерозгалужений промінь спинного плавця тонкий, гнучкий, повністю членистий, без зубчиків по задньому краю (гладенький). Верхній край спинного плавця прямий або ледь заокруглений.....**Марена дунайсько–дністровська – *V. petenyi***

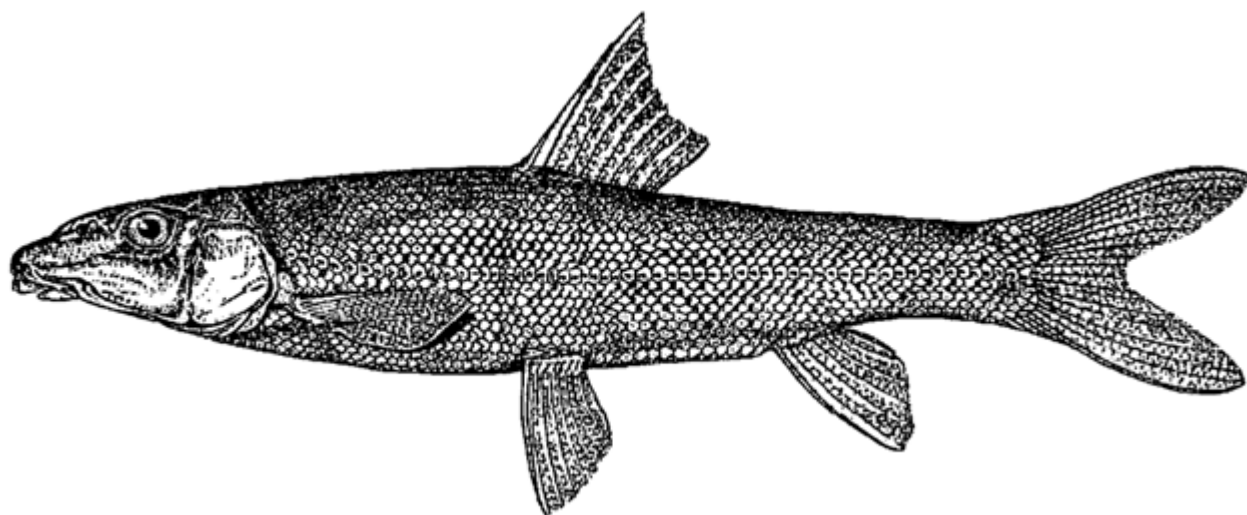
6 (5). Останній нерозгалужений промінь спинного плавця трохи потовщений і частково вкритий дрібними зубчиками по його задньому краю (слабо зазублений). Верхній край спинного плавця заокруглений.

7 (8). Рило відносно довге, вузьке, пригострене. Середня лопать нижньої губи розвинута добре, відносно невелика, з помітним вільним заднім краєм. Висота спинного плавця складає 15-19 (17.9-21.8)% довжини тіла без хвостового плавця.....**Марена Валецького – *V. waleckii***

8 (7). Рило відносно коротке і тупе. Усі три лопаті нижньої губи розвинуті однаково добре, але середня з них не має вільного заднього краю. Висота спинного плавця складає 20,5-24,1% довжини тіла без хвостового плавця.....**Марена кримська – *V. tauricus***

Марена звичайна (усач обыкновенный) – *Barbus barbus* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* IV 6-9; *A* III 5-6; *P* I 15-18; *V* II 8; *l. l.* 53-63; *Squ*₁ 12-14, *Squ*₂ 7-9; *sp. br.* 8-13; *d. f.* 2.3.5-5.3.2. Найбільша довжина тіла близько 100 см, маса до 10 кг, тривалість життя до 15 років (рис.19).

Рис. 19. Марена звичайна *Barbus barbus*

Тіло видовжене, веретеноподібне, струнке, ледь сплюснене з боків, щільно вкрите дрібною лускою. Найменша висота тіла вкладається 2,0 (1,8-2,2) рази в довжині хвостового стебла. Задні вусики довгі, звичайно доходять до заднього краю ока або виходять за нього. Спинний плавець у складеному на спину вигляді своєю вершиною помітно не досягає вертикалі анального плавня. Спина темно-сіра, боки зеленкувато-оливкові або зеленкувато-жовті, черево жовтувате або молочно-біле. Спинний і хвостовий плавці сірі, часто червонуваті, всі інші рожеві, оранжеві або червоні, при вершині сіруваті. Райдужка очей срібляста або золотиста.

Поширення виду: Західна, Центральна і, частково, Східна Європа від Великої Британії до басейну Дністра включно і на північ від Піренеїв і Альп до басейнів Північного і Балтійського морів. Систематика виду розроблена недостатньо і потребує уточнень.

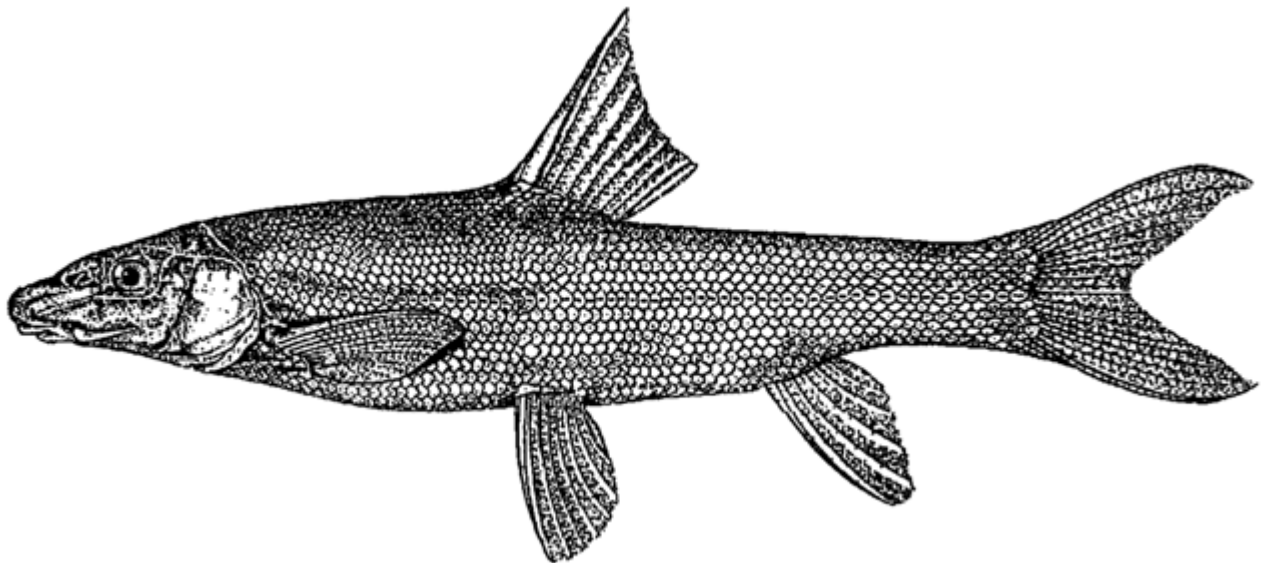
В Україні зустрічається в басейні Дунаю: пониззя Дунаю, басейни Тиси, Пруту і Сірету. а також в басейнах Дністра та Вісли.

Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

Марена дніпровська (усач днепровский) –

***Barbus borysthenicus* Dyhowski**

Морфологічні особливості: *D* IV-V (6) 7-8 (9); *A* III 5-6; *P* I (13) 14-16 (18); *V* II (7) 8; *l. l.* (53, 54) 55-61 (67, 63); *Squ*₁ 12-15 (16), *Squ*₂ 7-9 (10); *sp. br.* (8) 9-14 (15), *d. f.* 2.3.5-5.3.2. Найбільша довжина тіла до 80-90 см, маса до 10-12 кг (як виняток – до 16 кг, звичайно до 4-5 кг), тривалість життя до 12-13 років (рис. 20).

Рис. 20. Марена дніпровська *Barbus borysthenicus*

Тривалість життя до 12-13 років, зовні нагадує марену звичайну, проте тіло не таке струнке, товстіше, з характерною горбатістю в районі спинного плавця, хвостове стебло ширше і коротше (найменша висота тіла вкладається в довжину хвостового стебла 1,3-1,9, у середньому 1,7 разів), спинний плавець вищий і в складеному на спині вигляді своєю вершиною досягає вертикалі початку анального плавця або заходить за неї, задні вусики коротші, досягають лише переднього краю ока, іноді середини ока. У забарвленні переважають жовтувато-золотисті тони, плавці

забарвлені інтенсивніше: в парних, анальному і хвостовому плавцях, домінує моркв'яно-червоний, в спинному рожево-червоний кольори.

В Україні тепер поширена лише в басейнах додаткової системи Дніпра і в Півд. Бузі. Раніше була звичайною, місцями промисловою рибою. Зараз одиничні особини зустрічаються на верхній течії Дніпра, спорадично в притоках Дніпра: в Тетереві, Пслі, Случі та місцями на порожистих ділянках середньої течії Півд. Буга. Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

**Марена дунайсько-дністровська (усач дунайско-днестровский) –
Barbus petenyi Heckel**

Морфологічні особливості: *D* IV 8; *A* III 5; *P* I 15-17; *V* II 8 (9); *l.* 52-57; *Squ*₁ 11-12, *Squ*₂ 7-8, *sp. br.* 8-11, *d. f.* 2.3.5-5.3.2. Найбільша довжина тіла 30 см, маса до 300 г, тривалість життя до 10 років (рис. 21).

Рис. 21. Марена дунайсько-дністровська *Barbus petenyi*

Тіло видовжене, веретеноподібне, струнке, ледь сплюснене з боків. Від інших марен наших водойм відрізняється гнучким, не потовщеним, повністю членистим останнім нерозгалуженим променем спинного плавця, який не зазублений по всьому задньому краю (гладенький) та меншими довжиною і масою тіла. У забарвленні переважає сірувато-бурий тон з переходом від оливково-

зеленкуватої верхньої половини тіла до жовтуватого на череві. Спинний по краях червонувато-оранжеві. На спині, боках, спинному і хвостовому і хвостовий плавці темно-сірі, всі інші світло-сірі, черевні і анальний плавцях бувають буруваті темні плямки.

Господарського значення не має, об'єкт аматорського і спортивного рибальства. Чисельність невисока і постійно скорочується. Занесена до списків Бернської конвенції і МСОП та Європейського червоного списку.

В Україні зустрічається в басейні Тиси, на верхній течії Пруту і Сірету та в басейні верхнього Дністра. Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

Марена Валецького (усач Валецького) – *Barbus waleckii* Rolik

Морфологічні особливості: *D* III-IV (7) 8(9); *A* III 5; *P* I 15-17 (18); *V* II 8 (9); *l. l.* 55-70; *Squ*₁(11) 12-13, *Squ*₂7-8; *sp. br.* 9-13; *d. f.* 2.3.5-5.3.2, найбільша довжина тіла близько 35 см (рис. 22).

Рис. 22. Марена Валецького *Barbus waleckii*

Тіло видовжене, струнке, майже веретеноподібне, ледь сплющене з боків. Ри́ло відносно довге, вузьке, пригострене. Середня лопать нижньої губи розвинута досить добре, відносно невелика, з помітним вільним заднім краєм.

Висота спинного плавця складає 15-19% (17,9-21,8) довжини тіла без хвостового плавця. Спина і верхня частина голови темні, коричнювато-сіруваті. Боки зеленкувато-жовтуваті або жовтувато-золотисті з слабкою темною крапчастістю, остання є на голові, спині і хвостовому плавці. Грудні, черевні і нижня лопать хвостового плавців бурувато- або жовтувато-оранжеві, всі інші сіруваті.

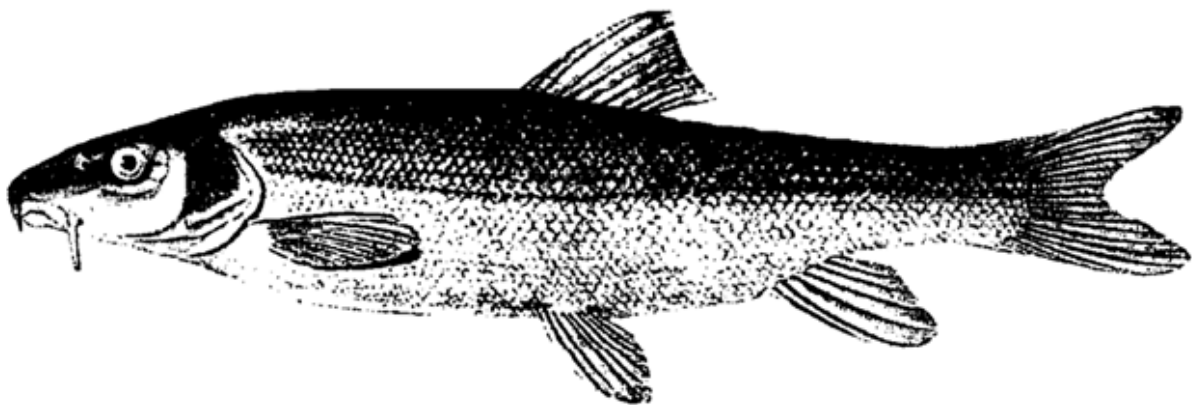
Господарського значення не має. Чисельність низька. Потребує спеціального вивчення.

Поширення виду: басейни Вісли і Верхнього Дністра.

В Україні ця риба вперше офіційно зареєстрована в 2003 р., хоча зустрічалась і раніше (у фондових колекціях ННПМ НАН України датується 1974 і 1976 рр.). Зустрічається тільки в басейні верхньої течії Дністра в межах Львівської обл. та в деяких його притоках, зокрема в р. Стрв'яж. Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

Марена кримська (усач кримський) – *Barbus tauricus* (Kessler)

Морфологічні особливості: *D* IV 8; *A* III 5-6; *P* I 14-18; *V* II 6-8; *l. l.* (51) 52-57 (58); *Squ*₁ 10-14, *Squ*₂ 7-8; *sp. br.* 10-14; *d. f.* 2.3.5-5.3.2. Найбільша довжина тіла близько 70 см, маса до 5-7 кг, тривалість життя понад 9 років (у річках відповідно до 35 см, 1,2 кг та 7 років) (рис. 23).

Рис. 23. Марена кримська *Barbus tauricus*

Тіло видовжене, досить високе, ледь сплюснене з боків. Рило відносно коротке і тупе. Усі три лопаті нижньої губи добре розвинуті, але середня з них не має вільного заднього краю. Висота спинного плавця складає 20,5-24,1% довжини тіла без хвостового плавця. Забарвлення більш-менш однобарвне, зеленкувато-оливкове, світліше, сріблясто-сіре на боках та білувате або жовтувате на череві. Спинний і хвостовий плавці темно-сірі, всі інші світло-сірі, жовтуваті при вершині. У молодих особин по тілу розкидані темні плямки.

Біологія вивчена недостатньо.

Ендемік водойм Криму, чисельність якого різко знизилася, особливо в річках.

У Криму поширений на середній течії річок Альма, Кача, Аян, Бельбек, Чорна, Салпір, Учансу, акліматизувався у водосховищах Бахчисарайському, Альмінському, Симферопільському, Аянському тощо. Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

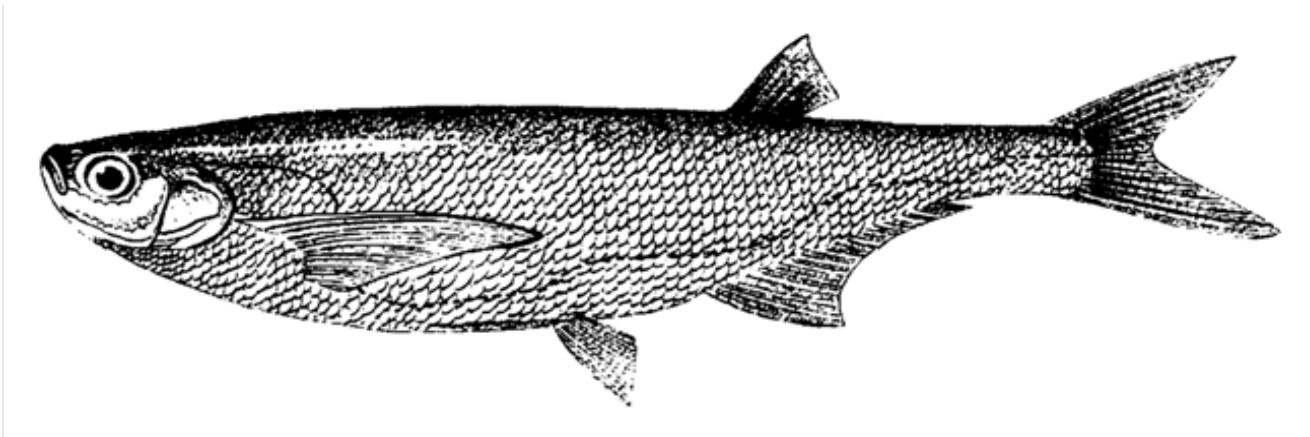
РІД ЧЕХОНЯ (ЧЕХОНЬ) – *PELECUS* AGASSIZ

Тіло видовжене, дуже стиснуте з боків. Грудні плавці дуже довгі, спинний короткий, помірної висоти, без шипа, починається трохи позаду від вертикалі через початок підхвостового, що має видовжену основу і досить велику висоту; хвостовий значно виїмчастий. Луска дрібна, легко спадає. Бічна лінія йде зигзагоподібно (*l. l.* близько 100). У сейсмоденсорній системі на голові дуже подовжені тім'яна гілка і задня частина надочного каналу. На верхній частині голови м'язи тіла досягають вертикалі переднього краю ока. Мозок досить добре диференційований. Значно розвинуті *lobi optici*, а також *cerebellum*, що далеко відігнутий назад; слабо диференційовані *corpora striata* і *medula oblongata*. Від горла до анального отвору по всій довжині черепа тягнеться гострий кіль, не вкритий лускою. Рот верхній, нижня щелепа з горбком, що входить у виїмку верхньої. Зяброві отвори дуже широкі, оскільки зяброві перетинки прикріплені дуже близько до нижньої щелепи,

досягають вертикалі ока. Зяброві тичинки видовжені, розміщені густо, їх 18-23 на першій зябровій дузі. Глоткові зуби дворядні, 2.5-5.2, їх віночки загнуті в гачок і злегка зазублені. Хребців 46-52, другий і третій щільно зрослися між собою. Відомий один вид.

Чехоня звичайна (чехонь) – *Pelecus cultratus* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* III 7; *A* III 23-31; *P* I 14-16; *V* II 6-7; *l. l.* 94-115; *Squ*₁ 12-16, *Squ*₂ 3-6; *vert.* 46-52; *sp. br.* 18-26; *d. f.* 2.5-5.2 (2.5-4.2; 2.4-5.2; 2.5-5.3). Довжина тіла найбільшого екземпляра 50,0 см, маса 800 г, тривалість життя до 10-12 років (рис. 24).

Рис. 24. Чехоня звичайна *Pelecus cultratus*

Тіло прогонисте, шаблеподібне, дуже сплюснене з боків. Найбільша висота тіла (*H*) майже збігається з вертикаллю через середину довжини тіла *l*, становить у середньому 20,53-23,41% (18,6-25,8) *l* і в 2,5-3 рази перевищує найбільшу товщину тіла. Верхня лінія тіла йде майже прямою від голови до хвостового стебла, нижня вигнута дугою, особливо крутою на відрізку від нижньої щелепи до нижнього кута зябрової кришки і менш крутою по череву. У деяких особин голова й передня частина тулуба загнуті вгору, здебільшого вгору задране лише рило. Спинка й череву по краях звужені, особливо череву, що має кіль від горла до анального отвору. Хвостове стебло помірно видовжене, невисоке, стиснуте з боків. Найменша висота тіла становить 6,6-7,8 (5,8-12)% *l* та менша за довжину хвостового стебла в 1,7-2 рази. Основи всіх плавців, крім

підхвостового, короткі. Спинний плавець починається трохи позаду від вертикалі через початок підхвостового, грудний починається майже одразу за заднім краєм зябрової покришки, кінцем своїм досягає заднього краю основи черевного плавця. Місце прикріплення останнього до черева майже збігається з нижнім кінцем висоти тіла *H*. Кінці всіх плавців загострені, на підхвостовому невелика, на хвостовому значна вирізка. Грудні плавці дуже довгі, при основі дещо розширені, за довжиною майже дорівнюють пектоцентральної відстані. Лусковий покрив складається з легко спадаючої тонкої відносно дрібної луски різного розміру, розташованої не дуже правильними рядами. Зигзагоподібна бічна лінія йде від верхньої точки зябрової щілини трохи назад, потім під грудний плавець майже до самого краю черева, далі підіймається над основою черевного і підхвостового плавців, досягаючи поздовжньої осі тіла лише наприкінці хвостового стебла, іноді перед черевним плавцем переривається. Передня частина бічної лінії переходить на голову.

Особливістю є те, що тім'яна її гілка і задня частина надочного каналу дуже подовжені. Голова невелика, її довжина майже дорівнює $\frac{1}{5} l$ та близька до найбільшої висоти тіла. Рило середнього розміру, іноді трохи загнуте вгору, його довжина у 2,5 разів менша за висоту голови. Рот відносно великий, верхній. Вершина його досягає верхнього краю тіла, іноді вища за нього. Очі великі, їх діаметр близький до довжини рила і до $\frac{1}{4}$ довжини голови. Лоб помірно звужений, його ширина вкладається в проміжок між $\frac{1}{5}$ і $\frac{1}{4}$ довжини голови.

В Україні поширена в басейнах усіх великих річок, раніше зустрічалася в гирлових і пригирлових опріснених ділянках і лиманах північно-західної частини Чорного і північної частини Азовського морів, відсутня в Криму.

РІД ПІДУСТ (ПОДУСТ) – *CHONDROSTOMA* AGASSIZ

Тіло помірно видовжене. Початок основи спинного і черевного плавців на одній вертикалі, *D* III (7) 8-10, *A* II – III (7) 8-12, обидва без

колючих променів. Луска міцно фіксована, середнього розміру. Бічна лінія посередині слабо вигнута донизу (47-90 лусок). Черево без кіля. Рило подовжене, на кінці хрящувате. Рот нижній, поперечний, прямий або дещо дугоподібний. Верхня губа тонка, суцільна, нижня зовсім не розвинута. Задній кінець верхньощелепної кістки не досягає вертикалі переднього краю ока. Нижня щелепа по краю загострена, звичайно вкрита роговим чохлаком, з черепом зчленована під серединою або під задньою третиною ока. Задні гілки нижньої щелепи знизу мають по п'ять-шість пор. Міжзябровий проміжок вузький. Зяброві тичинки короткі, досить густо розміщені. Глоткові зуби однорядні, ножеподібні, 6-6, 7-6, 6-7, 7-7, 6-5, 5-5. Очеревина чорна. Кишковий канал у два-три рази довший за довжину тіла.

Поширений в Європі (крім Великобританії, Скандинавії, Фінляндії і басейну Північного Льодовитого океану), басейнах Чорного і Каспійського морів, Оронті, Тігрі, Євфраті. Відомо 34 вида, в Україні – два. *Chondrostoma nasus* поширений на схід до Дніпра включно, *Chondrostoma variable* поширений від Дону до Уралу.

Таблиця для визначення видів роду підуст – *Chondrostoma*

1 (2). Найбільша висота тіла складає звичайно менше 26% довжини тіла до кінця лускового покриву. Глоткові зуби звичайно 6-6, зрідка 7-6. У бічній лінії звичайно 60-63 (52-66) луски.....

Підуст звичайний – *C. nasus*

2 (1). Найбільша висота тіла складає звичайно більше 26% довжини тіла до кінця лускового покриву. Глоткові зуби звичайно 6-5, зрідка 5-5 або 6-6. У бічній лінії звичайно 55-57 (50-62) луски.....

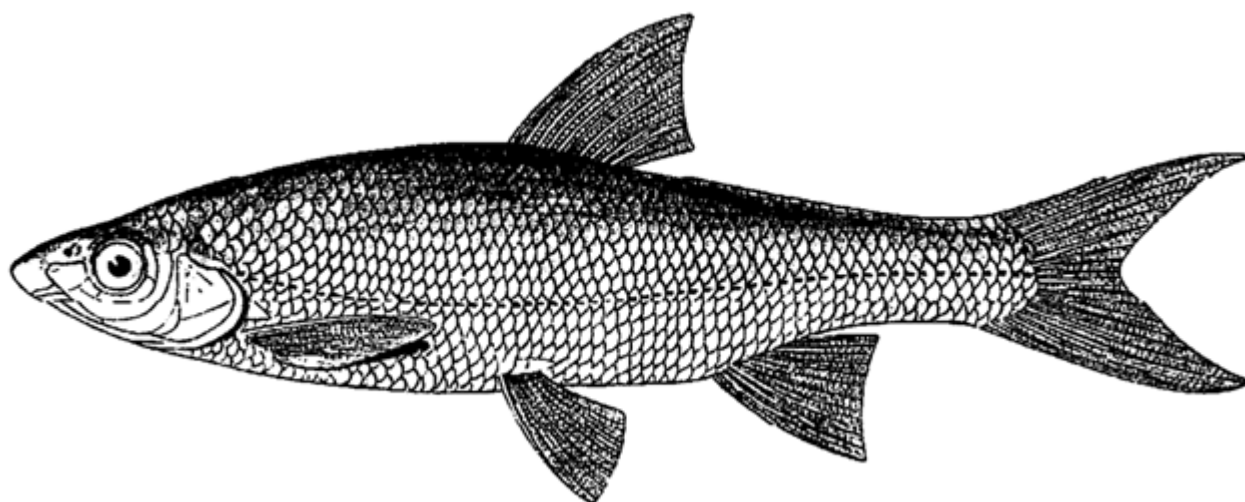
Підуст волзький – *C. variable*

Підуст звичайний (подуст обыкновенный) –

***Chondrostoma nasus* (Linnaeus)**

Морфологічні особливості: *D* III (IV) (8) 9 (10); *A* III (IV) 9-12; *P* I 16; *V* II 8; *C* I 17 I; *l. l.* (50, 51) 52-66 (67); *vert.* 43-48; *sp. br.* 26-32 (34); *d. f.* 6-6 (7-6). Довжина тіла найбільшого екземпляра 45 см,

частіше 25-30 см, маса до 2000 г, тривалість життя до 10 років (рис. 25).

Рис. 25. Підуст звичайний *Chondrostoma nasus*

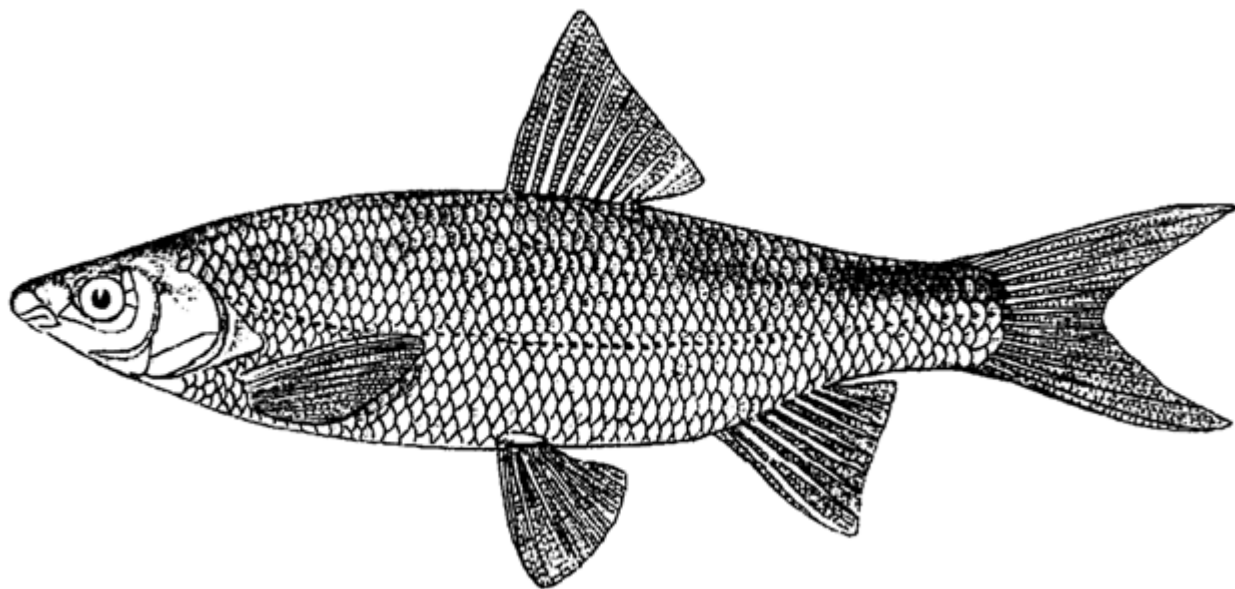
Тіло дещо видовжене, помірної висоти, сплющене з боків. Найбільша висота тіла становить 22,1-26,5% довжини тіла l і в 1,7-1,9 разів перевищує найбільшу товщину тіла. Хвостове стебло подовжене мало, його довжина досягає $1/5 l$. Антедорсальна відстань дорівнює $1/2 l$, постдорсальна помітно менша, антевентральна дещо більша. Антеанальна відстань становить близько 72% l , $P - V - 28-29\% l$, $V - A - 20-22\% l$. Довжина P в 1,2 рази менша за $P - V$, а довжина V – в 1,4 рази менша за $V - A$. Довжина основи D становить 12-13% l , а довжина основи A трохи менша. Висота D досягає, а висота A далеко не досягає $1/5 l$. Довжина лопатей C становить $1/4-1/5 l$, а довжина голови трохи менша. У процентах довжини голови її висота становить 70-73%. Довжина риля наближається до $1/3$ довжини голови, позаочна відстань – до $1/2$, тобто око розміщене значно ближче до переднього краю голови, ніж до заднього. Діаметр ока становить $1/4-1/5$ довжини голови. Ширина лоба становить близько 40% довжини голови.

В Україні зустрічається в усіх добре проточних водоймах від пониззя Дунаю і річок Закарпаття до басейну Дніпра включно.

Підуст волзький (подуст волжский) –

***Chondrostoma variable* Jakovlev**

Морфологічні особливості: *D* III (IV) 8-10; *A* III 9-11; *P* I 16; *V* II 8; *C* I 17 I; *l. l.* (52) 53-61 (62, 63); *vert.* 38-46; *d. f.* 6-5 (6-6, 5-5). Довжина тіла найбільшого екземпляра 30 см, маса до 200 г, тривалість життя до 8 років (рис. 26).

Рис. 26. Підуст волзький *Chondrostoma variable*

Тіло досить видовжене, середньої висоти, дещо сплюснене з боків. У різних водоймах (басейни Дону й Волги) відмічаються такі середні показники пластичних ознак. У процентах довжини тіла *l* найбільша висота тіла становить 24,5-28,5% і в 2,4-2,6 разів більша за найменшу висоту тіла *h*. Антедорсальна відстань дорівнює половині довжини тіла або трохи менша, постдорсальна майже рівна 40,0% *l*. Антевентральна відстань дещо більша за $1/2 l$, тобто черевні плавці починаються трохи позаду вертикалі через початок основи спинного. Середина довжини основи підхвостового плавця, яка становить 10,8-14,1% *l*, знаходиться на одній вертикалі з серединою постдорсальної відстані.

Довжина основи *D* трохи більша за довжину основи *A*. Висота *D* становить 18,7-23,9% *l* і в 1,3-1,4 рази більша за висоту *A*. Грудні й

черевні плавці короткі, вершинами далеко не досягають основ розташованих за ними сусідніх плавців. Грудний плавець в 1,5 разів менший за відстань $P - V$, черевний – за $V - A$. Хвостове стебло помірно видовжене. Його довжина майже досягає $\frac{1}{5} l$. Довжина хвостових лопатей вкладається в проміжок між $\frac{1}{5}$ і $\frac{1}{4} l$, причому нижня лопать коротша за верхню. Кінці всіх плавців, особливо хвостового, пригострені. Хвостовий має досить глибоку вирізку, решта плавців без помітних виїмок по краях. Голова відносно невелика, її довжина дещо більша за $\frac{1}{5} l$. У процентах довжини голови висота її становить 67,7-72,1. Довжина рила вкладається у довжині голови три-чотири разів, позаочна відстань трохи більше двох раз, тобто око розміщене значно ближче до переднього краю голови, ніж до заднього. Діаметр ока вкладається у межі $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{6}$ частин довжини голови. Ширина лоба становить 34,9-38,4% довжини голови.

В Україні зустрічається тільки в басейні Сів. Донця. Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

РІД РИБЕЦЬ (РЫБЕЦ) – *VIMBA* FITZINGER

Тіло помірно видовжене або відносно високе, стиснуте з боків. Позаду черевних плавців черево стиснуте з боків, утворює кіль, не вкритий лускою. Спина стиснута з боків, на ній попереду спинного плавця є смужка, не вкрита лускою. Позаду спинного плавця є кіль, вкритий зігнутою посередині лускою (такий кіль відсутній у виду *Vimba melanops* Неск.). Спинний плавець короткий, звичайно III 8 (9), підхвостовий помітно довший, III (15) 16-22. Хвостовий плавець з виразними, загостреними при кінці лопатями. Бічна лінія повна, майже пряма, в ній 48-64 луски. Зяброві тичинки відносно короткі, їх буває 12-21. Глоткові зуби однорядні, стиснуті з боків, звичайно 5-5. Рот нижній, напівмісяцевий. Представники роду поширені в басейнах Північного, Балтійського, Чорного, Каспійського, Мармурового, Егейського морів та у безстічному оз. Егридир (Туреччина). Рід *Vimba* об'єднує два види, обидва з яких зустрічаються в межах України.

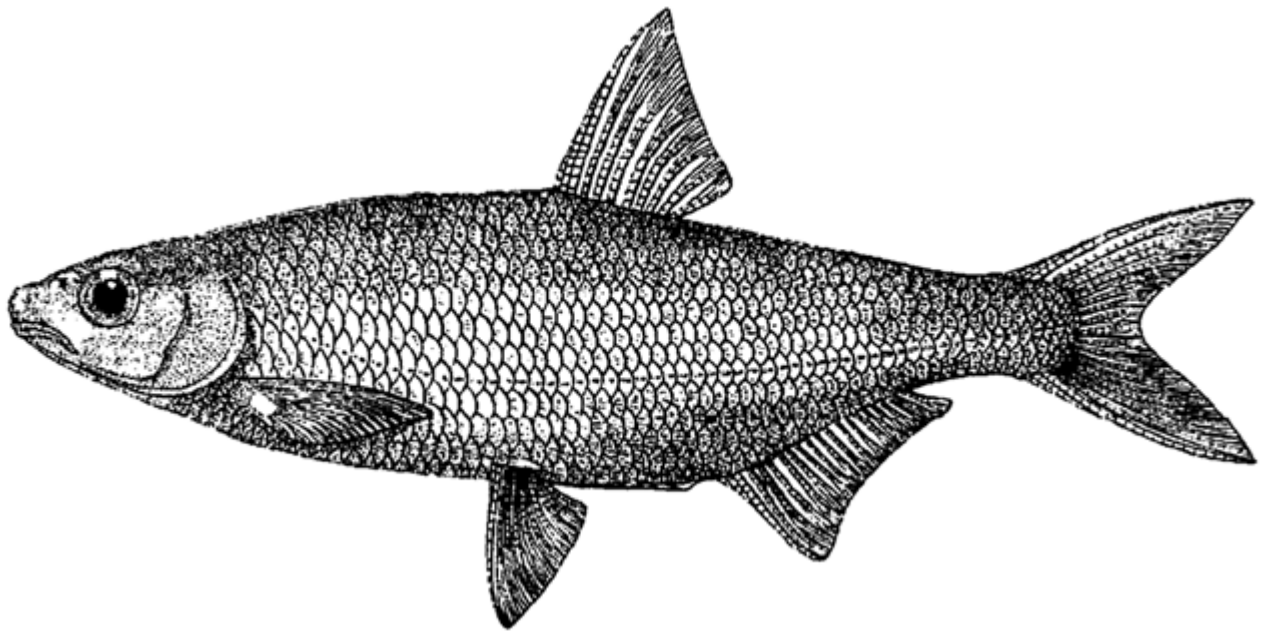
Таблиця для визначення видів роду рибець – *Vimba*

1 (2). В анальному плавці 17-21, у середньому 18-21 розгалужених променів. У бічній лінії 50-62, в середньому 55-58 лусок.....**Рибець звичайний – *V. vimba***

2 (1). В анальному плавці 15-18, у середньому 16-17 розгалужених променів. У бічній лінії 48-58, в середньому 54 луски. Водойми Криму.....**Рибець малий – *V. tenella***

**Рибець звичайний (рыбец обыкновенный, сырть) –
Vimba vimba (Linnaeus)**

Морфологічні особливості: *D* III 8 (9); *A* III (17) 18-20 (21); *P* I (14) 15-17 (18); *V* II 9 (10); *l. l.* (49-53) 54-59 (60-61); *Squ*₁ (8,5) 9-10,5 (11), *Squ*₂ 5-6; *sp. br.* (14-15) 16-18 (19), *d. f.* 5-5 (93,3%), 5-4 (4,0%), 4-5 (2,7%). Найбільша довжина тіла 40 см, звичайно 20-30 см, маса 800-900 г, тривалість життя до 10-12 років (рис. 27).

Рис. 27. Рибець звичайний *Vimba vimba*

Тіло помірно видовжене, стиснуте з боків, відносно високе. Його найбільша висота становить у дорослих риб у середньому 27-29% довжини тіла. Профіль спини плавно дещо опуклий, іноді майже прямий; профіль черева від нижньої частини голови до під

хвостового плавця слабо опуклий. Спина перед спинним плавцем стиснута з боків, на ній по середній лінії проходить добре помітний гребінь, який починається на голові позаду від ніздрів (на голові він не вкритий лускою) і доходить до спинного плавця. Іноді посередині його від потилиці до початку основи спинного плавця є вільна від луски борозенка. Зразу за спинним плавцем починається досить гострий кіль, утворений зігнутими посередині лусками, який тягнеться до основи хвостового плавця. Перед черевними плавцями черево заокруглене, за ними – стиснуте з боків. На ньому від черевних до підхвостового плавця є добре помітний, не вкритий лускою кіль. Хвостове стебло коротке, становить у середньому 13-16% довжини тіла.

Спинний плавець невеликий, зрізаний, з невеликою виїмкою, при вершині загострений. Підхвостовий плавець невисокий, довгий, у передній частині з помітною виїмкою, при вершині заокруглений. Парні плавці слабо заокруглені, при кінці загострені. Хвостовий плавець з добре вираженою глибокою виїмкою, звичайно нижня його лопать трохи довша за верхню, іноді обидві лопаті загострені при кінці, довжиною однакові. Спинний плавець починається позаду від вертикалі заднього краю основи черевних. Грудні плавці досить довгі, досягають половини і більше пектоцентральної відстані. При основі черевних плавців зовні є досить велика видовжена гострокутна на кінці луска.

Луска середніх розмірів, щільно вкриває тіло. Бічна лінія повна, слабою дугою вигинається у бік черева, в передній частині переходить на голову. Голова відносно невелика, її довжина майже дорівнює пектоцентральної відстані. Рило довге, майже конічне, у передній частині м'ясисте, при кінці дещо заокруглене, помітно виступає над ротом. Рот невеликий, нижній, напівмісяцевий, з середніми за товщиною губами, його вершина розташована помітно нижче від нижнього краю ока. Очі середніх розмірів. Лоб широкий, опуклий, його ширина у статевозрілих риб звичайно дорівнює довжині рила. Верхня щелепа завжди коротша за нижню і далеко не досягає переднього краю ока. Нижня щелепа з'єднується з черепом за

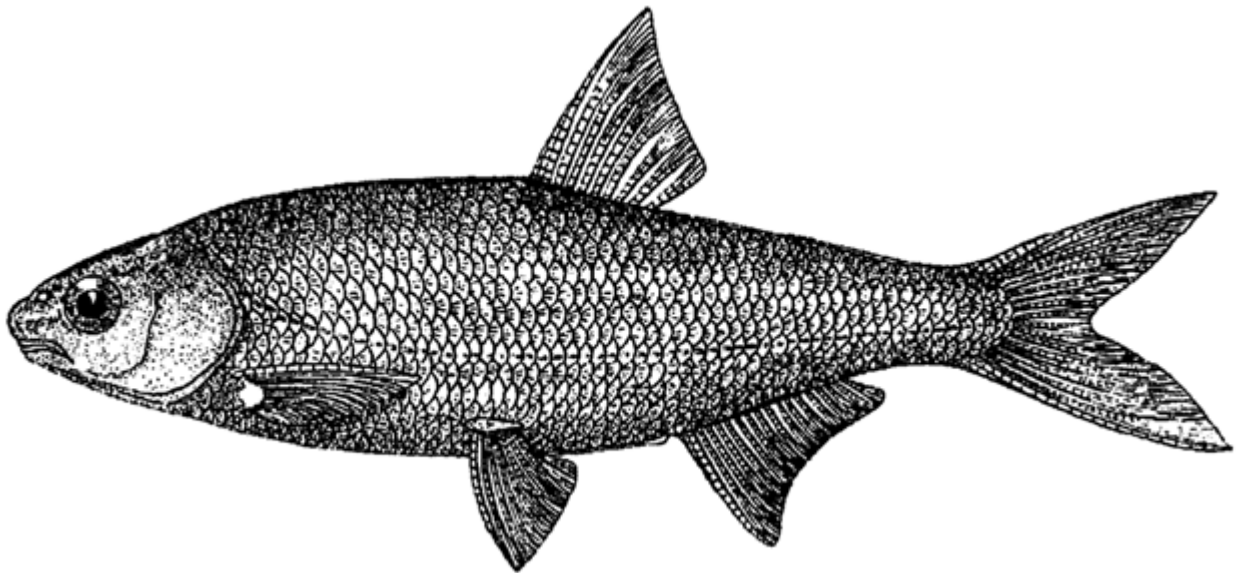
вертикаллю від переднього краю ока. Зяброві тичинки відносно короткі, розміщені не густо. Глоткові зуби досить міцні, стиснуті з боків, з місяцеподібною при кінці короткою жувальною поверхнею, розташовані в один ряд. Черевна порожнина тіла звичайно світла, рудувата.

В Україні зустрічається в басейнах всіх великих річок і в солонуватих лиманах півн.-зах. частині Чорного та в північній частині Азовського морів (найчисленніша в пониззі Дунаю, Дністра, Південного Бугу і Дніпра. Жилі форми відомі в басейні верхнього Дністра, в деяких притоках Дніпра (Слuch, Рось) та в його водосховищах і в Сів. Донці.

Рибець малий (рыбец малый) – *Vimba tenella* (Nordmann)

Морфологічні особливості: *D* III 8 (7-8); *A* III 15-16; *l. l.* 48-58; *sp. br.* 12-17.

Найбільша довжина тіла до 17,7 см, тривалість життя 7-8 років (рис. 28).

Рис. 28. Рибець малий *Vimba tenella*

Тіло відносно видовжене, помірно високе, стиснуте з боків. За спинним плавцем, аж до основи хвостового плавця тягнеться гострий кіль, вкритий зігнутою посередині лускою. На голові за ніздрями

починається кіль, який доходить до початку спинного плавця. Цей кіль приблизно у першій половині не вкритий лускою, голий. На череві, між черевними і підхвостовим плавцями, є також не вкритий лускою кіль. Верхня частина підхвостового плавця має значну виїмку.

Рило конічне, м'ясисте, помітно видається над ротом, але менше, ніж у *V. vimba*. Рот нижній, його куточки не досягають вертикалі від переднього краю ока. Зяброві тичинки короткі, розміщені зрідка. Глоткові зуби розташовані в один ряд, при кінці гачкоподібно загнуті, не прилягають один до одного (як у *V. vimba*), між ними завжди є вільний простір. Жувальна поверхня перших чотирьох зубів зрізана косо. П'ятий зуб (іноді й четвертий) завжди з загостреною, гачкоподібно загнутою вгору, незрізаною жувальною поверхнею.

В Україні була відома з річок Криму (Салгиру, Чорної та Біюк-Карасу). Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

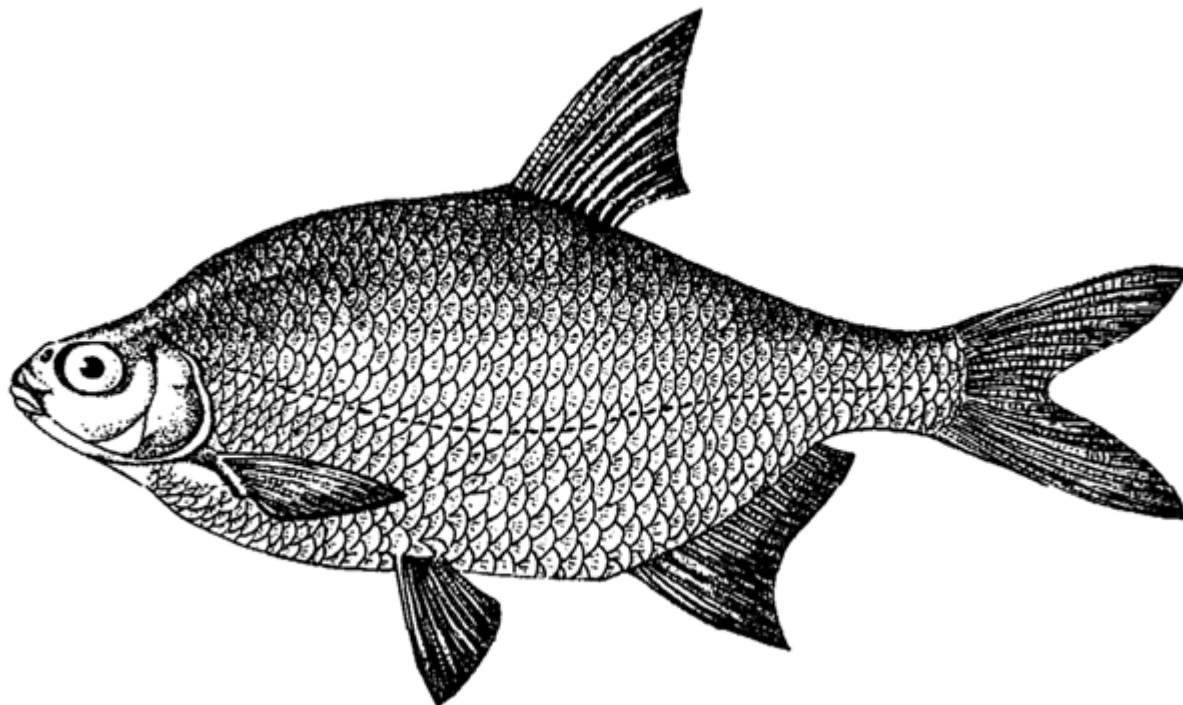
РІД ПЛОСКИРКА (ГУСТЕРА) – *BLISSA* NESKEL

Тіло високе, досить стиснуте з боків. Луска середнього розміру (*l. l.* 40-51), товста, щільно розміщена; *nucleus* у луски в центрі. На спині за потилицею більш – менш розвинена борозенка (бо луска одного боку не переходить через гребінь спини на другий бік). За черевними плавцями кіль, не покритий лускою. *D* III (7) 8 (9), без колючки, *A* III 17-25, починається під заднім кінцем спинного плавця. Рот невеликий, напівнижній, косий. Зяброві тичинки не дуже довгі, досить густо розміщені, їх 14-21. Глоткові зуби дворядні, 2.5-5.2 (також 3.5-5.2, 2.5-5.3 тощо), дуже стиснуті з боків, гладенькі, на жувальній поверхні злегка косо зрізані, із слабким гачком. Очеревина світла. Близький до родів *Abramis* і *Alburnoides*.

Плоскирка європейська (густера обыкновенная) –

***Blicca bjoerkna* (Linnaeus)**

Морфологічні особливості: *D* III 8 (9); *A* III 19-23 (переважно 21-22); *l. l.* 43-51 (як правило, 45-48); *Squ*₁ 9-10; *Squ*₂ 4-6; *vert.* 40-42 (переважно 41); *sp. br.* 12-21; *d. f.* 2.5-2.5. У найбільшого екземпляра довжина тіла 30 см, маса 400 г, тривалість життя 8-10 років (рис. 29).

Рис. 29. Плоскирка європейська *Blicca bjoerkna*

Тіло мало подовжене, високе, дуже стиснуте з боків. За середніми показниками в різних водоймах відмічаються такі особливості. Найбільша висота тіла становить від 36,7 до 41,2% довжини тіла *l*, у 2,6-2,7 разів перевищує товщину тіла. Хвостове стебло дещо видовжене, невисоке, стиснуте з боків. Його довжина становить 11,9-14,7% *l*, висота – 10,3-11,7% *l*. Спинний плавець починається помітно позаду від вертикалі через середину *l*, антедорсальна відстань становить 54,2-57,6 *l* та в 1,5-1,6 разів більша за постдорсальну. Основа *V* знаходиться помітно спереду від вертикалі через середину *l*, антевентральна відстань становить 45,4-47,8% *l*. Антеанальна відстань дещо перевищує $\frac{2}{3}$ *l*. Основа *D*

становить 12,4-13,8% l , основа A удвічі довша. Довжина P (18,2-20,8% l) в 1,2-1,3 разів менша за відстань $P - V$, а довжина V (16,8-19,2% l) в 1,2-1,4 разів менша за відстань $V - A$. Довжина верхньої лопаті C становить 23,1-28,2% l , нижньої – 26,3-30,8% l . Голова коротка – 21,4-23,5% l .

Висота голови досить велика. У процентах довжини голови її висота становить 76,4-88,7. Очі дуже великі (діаметр ока становить 27,0-32,8% c), розміщені дещо ближче до переднього кінця голови (довжина рила 22,6-26,7% c), ніж до її заднього краю (заорбітальна відстань 42,3-47,9% c) і широко відставлені одне від одного (ширина лоба 35,7-39,3% c). Щелепи невеликі: довжина верхньої – 22,3-29,7% c , нижньої – 28,5-34,1% c .

В Україні зустрічається майже в усіх річках, їхній додатковій системі, водосховищах, заплавних озерах, на рівнинних ділянках гірських річок. Відсутня в Криму, куди може прийти разом з дніпровською водою.

РІД АБРАМІС (АБРАМИС) – *ABRAMIS* CUVIER

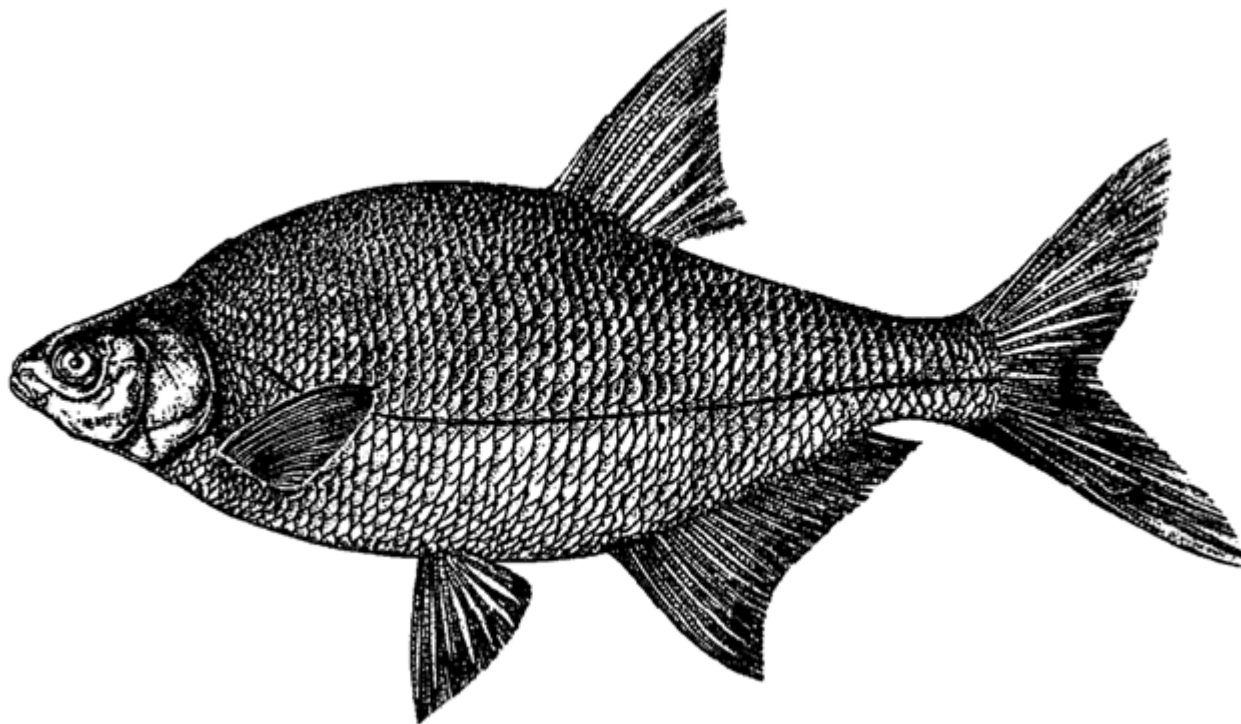
Тіло дуже стиснуте з боків. Луска міцно фіксована. Бічна лінія тягнеться похилою дугою без різких вигинів. За потилицею є борозенка, не покрита лускою. Кіля за спинним плавцем немає. Черевно за черевними плавцями має кіль, не вкритий лускою. Спинний плавець міститься за вертикаллю кінця основи черевних, без колючки, D III 8-10. Підхвостовий плавець з довгою основою, III 15-44, починається перед вертикаллю початку спинного. Глоткові зуби однорядні, 5-5, зрідка 6-5, ще рідше 5-6, їх віночок стиснутий, зрізаний косо, з борозенкою на жувальній поверхні.

Включає один вид, який і представлений в Україні.

Лящ звичайний (лещ) – *Abramis brama* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: D III 8-10; A III 22-28; P I 15-18; V II 8-10; C I 17 I; $l. l.$ 50-57; Squ_1 (12) 13-14 (16), Squ_2 6-7 (8); $vert.$ 38-48; $sp. br.$ 16-26; $d. f.$ 5-5. Найбільша довжина тіла 60 см, маса понад

1000 г, тривалість життя до 15-16 років (рис. 30).

Рис. 30. Лящ звичайний (лещ) – *Abramis brama*

Тіло помірно видовжене, високе, досить стиснуте з боків. У бічному профілі, особливо у дорослих особин, помітно різке підвищення тіла одразу за потилицею. За середніми показниками пластичних ознак ляща у водоймах різних річкових басейнів України відмічаються такі особливості. У процентах довжини тіла l його найбільша висота (що відповідає вертикалі через середину l) перевищує $1/3 l$ досягає $39\% l$ і втричі більша за товщину тіла. Хвостове стебло коротке, невисоке, сплюснене з боків, його довжина становить $13-14\% l$, висота – $1/10 l$, товщина вдвічі менша за висоту хвостового стебла. Основа спинного плавця починається дещо за вертикаллю через середину l , антедорсальна відстань досягає $58\% l$, постдорсальна відстань лише трохи більша за $1/3 l$, антеанальна відстань трохи не досягає $2/3 l$. Основа черевного плавця починається дещо спереду від вертикалі через середину l , антевентральна відстань досягає лише $45\% l$. Довжина основи D майже рівна довжині хвостового стебла, довжина основи A – вдвічі більша. Висота непарних плавців досить істотна –

висота D досягає чверті l , висота A 16-18% l . Довжина P рівна $\frac{1}{5} l$ і в 1,2 рази більша за довжину V . P майже покриває відстань $P - V$, яка становить 22-24% l , довжина V помітно менша від відстані $V - A$, що трохи більша за $\frac{1}{5} l$. Довжина верхньої лопаті C становить 21-26% l , а довжина нижньої лопаті $C - 24-30\%$. Довжина голови звичайно рівна довжині верхньої лопаті C . У процентах довжини голови її висота становить 80-88%. Очі відносно невеликі. Око діаметром 18-21% c розміщене значно ближче до переднього краю голови (довжина рила 29-31% c), ніж до заднього (заорбітальна відстань 49-50% c). Довжина верхньої щелепи дещо менша, а нижньої – дещо більша за $\frac{1}{3} c$. Лоб досить широкий (37-33% c).

В Україні зустрічається в басейнах майже усіх річок, корінних і заплавних озерах, лиманах і опріснених ділянках півн.-зах. частини Чорного та в північній частині Азовського морів. Акліматизований у водосховищах Криму.

РІД СИНЕЦЬ (СИНЕЦ) – *BALLERUS* NESKEL

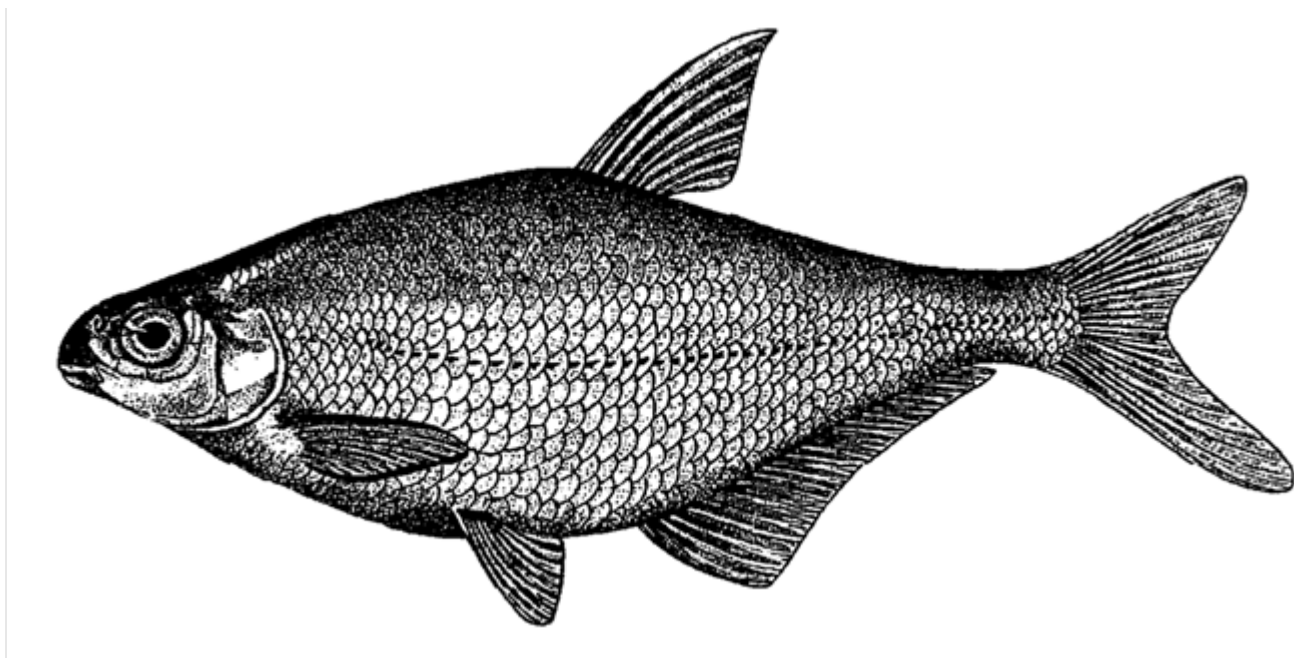
Рід включає 2 види, які представлені і в Україні.

Таблиця для визначення видів роду синець – Ballerus

- 1 (2). У бічній лінії не більше ніж 53 луски. Над бічною лінією на рівні початку спинного плавця не більше 11 поздовжніх рядів луски. Рот напівнижній.....**Клепець європейський – *B. sapa***
- 2 (1). У бічній лінії більше 60 лусок. Над бічною лінією на рівні початку спинного плавця не менше 13 поздовжніх рядів луски. Рот кінцевий.....**Синець звичайний – *B. ballerus***

Клепець європейський (клепец, белоглазка) – *Ballerus sapa* (Pallas)

Морфологічні особливості: D III 8; A III (35) 36-41 (42); P I 15-17; V II 7-8; C VI I 17 I VI; l . l . (43-45) 46-51 (53), Squ_1 8-11, Squ_2 6-8; $vert.$ 38-42; $sp. br.$ 17-23. Довжина тіла найбільших екземплярів 30-35 см, маса 800-1000 г, тривалість життя 8-10 років (рис. 31).

Рис. 31. Клепець європейський *Ballerus sapra*

Тіло помірно видовжене, досить високе, стиснуте з боків. За середніми величинами пластичних ознак у клепця з різних водоем України відмічено такі показники. Найбільша висота тіла (H) становить близько $\frac{1}{3}$ довжини тіла. Хвостове стебло коротке, низьке, його довжина становить близько $\frac{1}{10} l$, а висота – $9\% l$. Спинний плавець віддалений трохи далі від переднього кінця голови, ніж від заднього кінця тіла. Основа грудного плавця починається одразу за зябровою кришкою, основа черевного плавця – помітно спереду від вертикалі через початок основи спинного, а початок підхвостового – на одній вертикалі з кінцем основи спинного. Основи плавців короткі, за виключенням підхвостового, довжина основи якого помітно перевищує третину l і втриє – довжину основи D . Висота D трохи перевищує $\frac{1}{5} l$, висота A становить $13-16\% l$. Парні плавці помірної довжини, довжина грудних трохи менша $\frac{1}{5} l$, черевних – дещо менше $15\% l$. Грудний плавець майже вкладається за довжиною у відстань $P - V$, а черевний – у відстань $V - A$. Довжина верхньої лопаті C майже досягає $\frac{1}{4} l$, а нижньої дещо перевищує $\frac{1}{4} l$. Довжина голови рівна $\frac{1}{5} l$ або трохи більша.

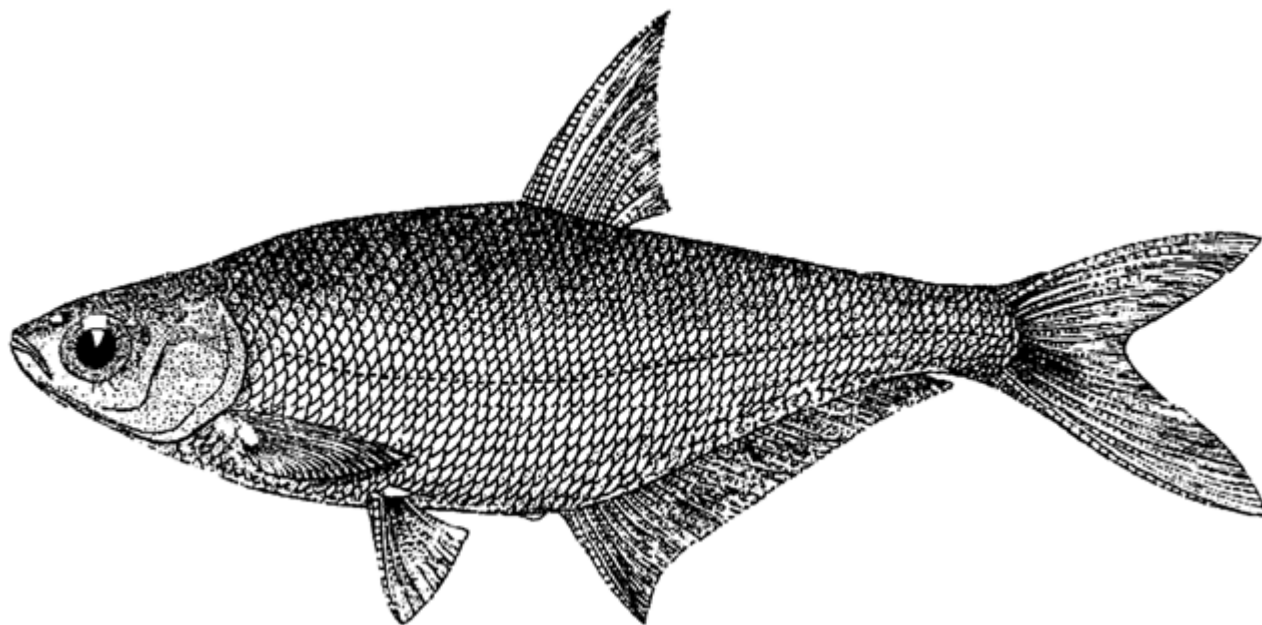
У процентах довжини голови її висота дещо менша 90 . Очі досить великі. Око, діаметр якого досягає $\frac{1}{3}$ довжини голови,

розміщене значно ближче до її переднього кінця (довжина риля 25-27%), ніж до її заднього краю (заорбітальна відстань 43-46%). Довжина верхньої щелепи дещо перевищує $\frac{1}{4}$ довжини голови, нижньої – $\frac{1}{3}$ довжини голови. Лоб значно ширший за третину довжини голови.

В Україні поширена майже в усіх великих річках та їх найкрупніших притоках. Відсутня в Криму, зникла в Сів. Донці.

Синець звичайний (синец) – *Ballerus ballerus* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* III 8; *A* III (36) 38-41 (43); *P* I (16) 17; *V* II 8; *C* 4 I 17 I 4; *l. l.* 61-68 (70); *Squ*₁ 13-15; *Squ*₂ 8-10; *vert.* 43-45; *sp. br.* 36-41. Довжина тіла найбільшого екземпляра 35 см, маса 600-1000 г, тривалість життя 8-10 років (рис. 32).

Рис. 32. Синець звичайний *Ballerus ballerus*

Тіло дещо видовжене, досить високе, дуже стиснуте з боків. Його найбільша висота трохи менша за $\frac{1}{3}$ довжини тіла *l* і втричі більша за найбільшу товщину тіла. Хвостове стебло дещо видовжене, невисоке, стиснуте з боків. Його довжина помітно перевищує $\frac{1}{10}$ *l*, у 1,5 більша за його висоту, а остання вдвоє більша за товщину хвостового стебла. Спинний плавець дещо зміщений назад по

довжині тіла l . Грудний плавець прикріплений одразу за заднім краєм зябрової кришки, черевний – досить далеко спереду від вертикалі через початок основи D , початок основи A знаходиться на одній вертикалі з серединою основи D . Основи плавців короткі (довжина основи D майже дорівнює $1/10 l$), за виключенням підхвостового плавця, що має дуже довгу основу ($38,5\% l$). Висота непарних плавців досить велика: спинного – $22,2\% l$, підхвостового – $14,6\%$. Довжина парних плавців помірна, грудного, що лише трохи менша за $1/5 l$, майже точно вкладається у відстань $P - V$, а довжина черевного ($15,7\% l$) помітно менша за відстань $V - A$ ($18,5\% l$). Хвостові лопаті неоднакові: довжина верхньої дещо перевищує $1/5 l$, а нижньої – дещо не досягає $1/4 l$. Довжина верхньої лопаті C майже дорівнює довжині голови.

Голова досить висока, стиснута з боків, її висота становить $81,1\%$ довжини, а ширина – половину довжини. Очі великі. Око, діаметр якого дорівнює чверті довжини голови, розміщується більш як удвічі ближче до її переднього кінця, ніж до заднього (заорбітальна відстань трохи перевищує половину довжини голови). Верхня щелепа помітно перевищує $1/4$, нижня – $1/3$ довжини голови. Рот кінцевий або дещо напівверхній. Лоб великої ширини, яка майже дорівнює довжині нижньої щелепи.

В Україні поширений в басейнах всіх великих річок і в багатьох проточних озерах. Завозився для акліматизації в Крим.

РІД БИСТРЯНКА (БИСТРЯНКА) – *ALBURNOIDES* JEITTELES

Тіло помірно видовжене, стиснуте з боків. Глоткові зуби дворядні, гладенькі, не зазублені, переважно 2.5-4.2 або 2.5-5.2, на вершині витягнуті в помітний гачок і ніколи не бувають косо зрізаними. Жорно трилопатево, серцеподібне. Зяброві тичинки короткі, розміщені зрідка або, як у *A. taeniatus*, довгі. Вздовж бічної лінії тягнеться темна подвійна смуга. Луска середніх розмірів (39-62), тонка, легко спадає з тіла. На спині перед спинним плавцем борозенки немає. За черевними плавцями є кіль, звичайно не вкритий

лускою аж до анального отвору, але іноді весь кіль, крім задньої частини, вкритий лускою. Спинний плавець короткий» в ньому III 7-10 променів, підхвостовий видовжений, з III 9-18 променями.

Чотири види відомо в Європі, Малій Азії, на Кавказі, в Північному Ірані та Середній Азії. У водоймах України зустрічається три види.

Таблиця для визначення видів роду бистрянки – *Alburnoides*

1(4). У підхвостовому плавці звичайно (12) 13-16 (17, 18) розгалужених променів.

2 (3). Глоткові зуби переважно 2.5 – 4.2. Басейн Дунаю (Закарпаття, Буковина).....**бистрянки звичайна – *A. bipunctatus***

3 (2). Глоткові зуби переважно 2.5 – 5.2. Басейни Дністра, Південного Бугу, Дніпра та Північного Приазов'я.....**бистрянки російська – *A. rossicus***

4 (1). У підхвостовому плавці звичайно 11-13 (14) розгалужених променів. Водойми Криму.....**бистрянки кримська – *A. maculatus***

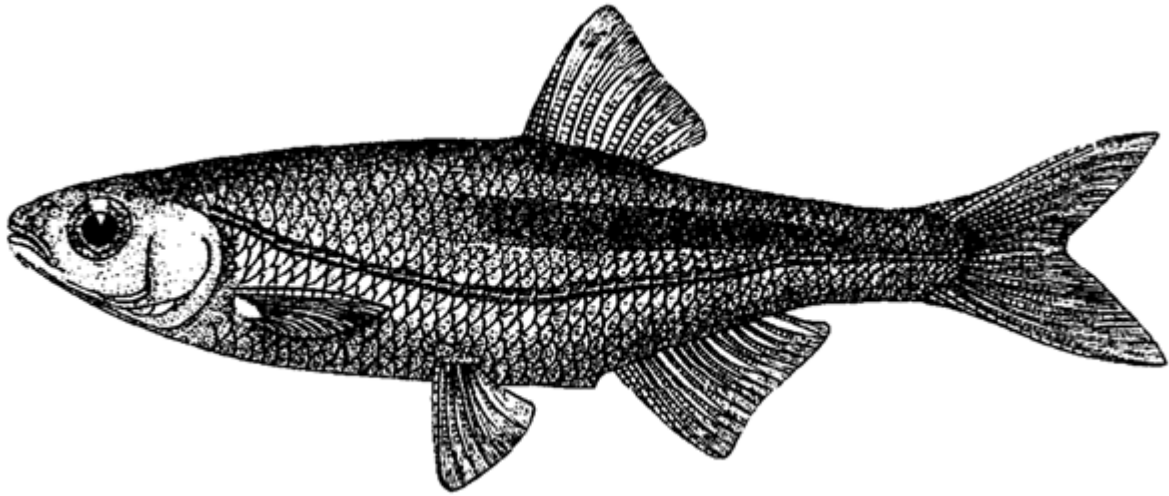
Бистрянки звичайна (быстрянка обыкновенная) –

***Alburnoides bipunctatus* (Bloch)**

Морфологічні особливості: *D* III 7-9 (10); *A* III (12) 13-16 (17); *P* I (II)

12-15 (16); *V* I 7-8 (9); *l. l.* (45) 46-52 (53,54); *Squ*₁ (8) 9-10 (11), *Squ*₂ (3) 4-5 (6); *vert.* (38) 39-42 (43), *sp. br.* 6-10 (11, 12), *d. f.* 3.5-4.2 (0,9%), 3.4-3.2 (0,9%), 2.5-4.3 (0,9%), 2.5-4.2 (72,2%), 2.5-4.1 (6%), 2.5-3.2 (1,7%), 2.5-2.3 (0,9%), 2.4-5.2 (0,9%), 2.4-4.2 (6%), 2.4-4.1 (0,9%), 2.4-3.2 (0,9%), 2.3-4.2 (0,9%), 1.5-4.2 (2,6%), 1.5-4.1 (1,7%), 1.5-3.2 (1,7%), 1.4-4.2 (0,9%). Максимальна довжина тіла 13 см, максимальна маса 50 г, тривалість життя близько 8 років (рис. 33).

Тіло помірно видовжене, стиснуте з боків, відносно високе. Його найбільша висота дорівнює 21,0-29,2, у середньому 24,7% довжини тіла. Профіль спини та черева рівномірно опуклий. Хвостове стебло становить 16,4-24,6% довжини тіла.

Рис. 33. Бистрянка звичайна *Alburnoides bipunctatus*

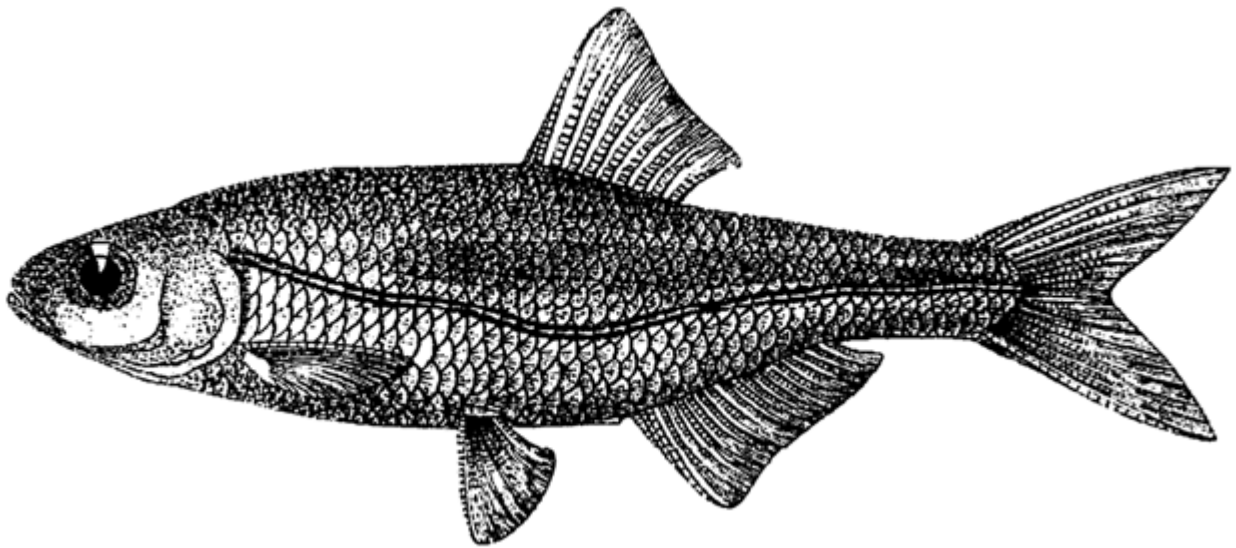
Спинний плавець зрізаний косо, зверху трохи заокруглений, підхвостовий слабко виїмчастий, парні та хвостовий заокруглені, останній з добре вираженою виїмкою. Спинний починається за вертикаллю від заднього кінця основи черевних або майже під нею. Перший твердий промінь у спинному плавці короткий, іноді майже зачатковий. Грудні плавці досить довгі, становлять понад половину пектоventральної відстані, черевні трохи не досягають анального отвору. При основі черевних із зовнішнього боку є видовжена луска. Між черевними та підхвостовим плавцями є кіль, не вкритий лускою аж до анального отвору, зрідка цей кіль (ближче до черевних плавців) майже на $1/3$ довжини буває вкритий лускою. Луска середніх розмірів, тонка, досить легко спадає з тіла при дотикові, проте тримається міцніше, ніж у верховодки. Бічна лінія суцільна, іноді з незначними перервами на одну-три луски, вигинається дугою в бік черева. Голова маленька, її довжина трохи більша від довжини тіла між парними плавцями. Рило коротке, помітно виступає над нижньою щелепою. Рот маленький, кінцевий або майже кінцевий, зрізаний косо. Його вершина розташована трохи нижче від поздовжньої осі ока, а куточки рота майже на вертикалі переднього краю ока. Очі помірних розмірів, звичайно їх діаметр трохи більший за довжину риля. Лоб досить широкий, опуклий, його ширина становить у середньому $30,1\%$ довжини голови. Зяброві тичинки короткі,

розміщені зрідка. Глоткові зуби слабкі, розташовані у два ряди, не зазублені, на кінці з невеликим гачком. Черевна порожнина звичайно руда.

В Україні зустрічається в річках Закарпаття (басейн Тиси), Буковини (басейни Пруту і Сірету) та дуже рідко в пониззі Дунаю.

Бистрянка російська (быстрянка русская) –
Alburnoides rossicus Berg

Морфологічні особливості: *D* III 8-9; *A* III (13, 14) 15-17 (18); *P* I (12) 13-15 (16); *V* I (7) 8; *l. l.* (41, 42) 43-49 (50); *Squ*₁ 7-9 (10), *Squ*₂ 3-4; *vert.* (37) 38-43 (44), *sp. br.* 6-11 (12); *d. f.* 2.5-5.3 (0,9%), 2.5-5.2 (50,5%), 2.5-5.1 (5,7%), 2.5-5.0 (1,9%), 2.4-5.2 (3,7%), 2.3-5.1 (0,9%), 1.5-5.2 (3,7%), 2.5-4.2 (23,4%), 2.5-3.2 (0,9%), 2.4-4.2 (3,7%), 2.4-4.1 (1,9%), 1.5-4.1 (0,9%). Максимальна довжина 12-13 см, маса до 40 г, тривалість життя близько 5-6 років (рис. 34).

Рис. 34. Бистрянка російська *Alburnoides rossicus*

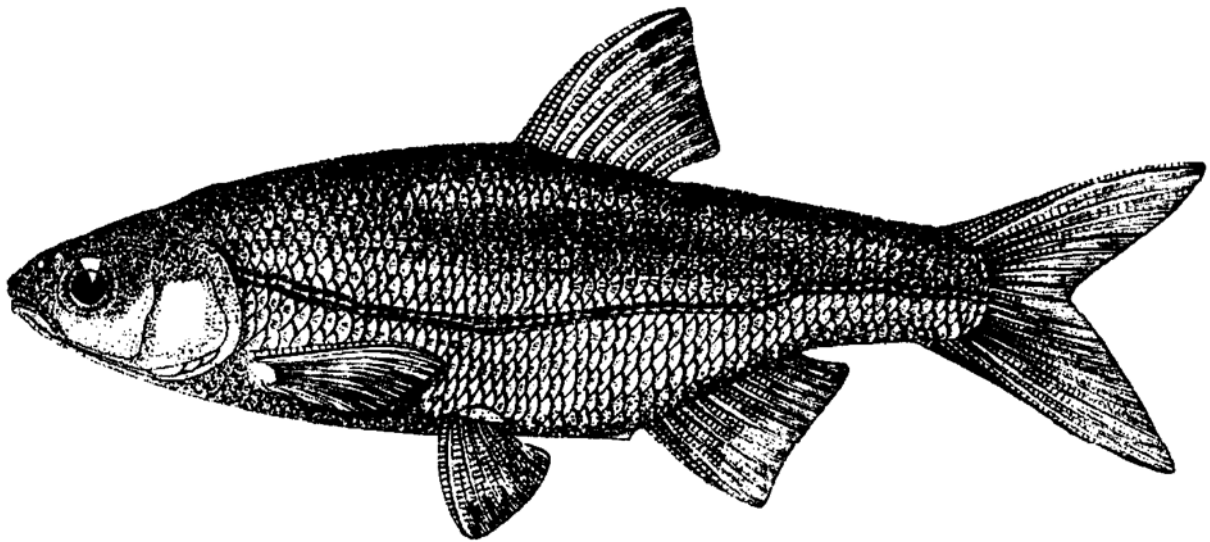
За зовнішньою морфологією майже не відрізняється від бистрянки звичайної, від якої відрізняється формою зубів.

В Україні зустрічається в басейнах Дністра, Півд. Бугу, Дніпра, Сів. Дінця, річок Півн. Приазов'я (Обітчна, Берда). Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

Бистрянка кримська (быстрянка крымская)

Alburnoides maculatus (Kessler)

Морфологічні особливості: *D* III 7-9; *A* III 11-13 (14); *P* I 12-14 (15); *V* I 6-7 (8); *l. l.* 48-56 (57, 58); *Squ*₁ 9-12, *Squ*₂ 4-5 (6); *vert.* (37) 38-41 (42, 43); *sp. br.* 6-9 (10); *d. f.* 2.5-4.3 (2,5%), 2.5-4.2 (73,8%), 2.5-4.1 (8,8%), 2.5-4.0 (1,2%), 2.4-4.2 (2,5%), 1.5-4.2 (7,5%), 1.5-4.1 (1,2%), 1.4-4.2 (2,5%). Максимальна довжина 12-13 см, маса 40-45 г, тривалість життя близько 4-5 років (рис. 35).

Рис. 35. Бистрянка кримська *Alburnoides maculatus*

Тіло видовжене, стиснуте з боків, досить високе, найбільша його висота становить 27,8-32,2%, у середньому 29,78% довжини тіла. Профіль спини та черева рівномірно слабко опуклий. Спинний плавець зрізаний косо, іноді заокруглений зверху, підхвостовий з незначною виїмкою, парні та хвостовий заокруглені, останній з великою виїмкою. Початок спинного плавця трохи за вертикаллю від основи черевних або під нею. Довжина грудних плавців значно більша від половини відстані між грудними та черевними, останні, при основі яких із зовнішнього боку є видовжена лусочка, досягають анального отвору. Луска тоненька, середніх розмірів, досить легко спадає з тіла при доторкуванні, але тримається на тілі міцніше, ніж у верховодки. Бічна лінія суцільна, дуже вигнута у бік черева – від

верхнього краю зябрової кришки до кінця основи підхвостового плавця, іноді має хвилястий вигляд, часто на одну-дві луски не досягає кінця лускового покриву. Голова невелика, трохи більша за довжину хвостового стебла. Рило коротке, дещо виступає над нижньою щелепою, його довжина менша за ширину лоба. Рот невеликий, кінцевий або майже кінцевий, зрізаний косо, його вершина на рівні середини ока. Куточки рота трохи не досягають вертикалі переднього краю ока. Очі помірних розмірів, їх діаметр двічі вкладається в позаочну відстань. Лоб слабко опуклий, досить широкий, становить у середньому 30,6% довжини голови. Глоткові зуби досить слабкі, розташовані у два ряди, не зазублені, на вершині з невеликим гачком. Черевна порожнина темна.

В Україні зустрічається в кримських річках Чорна, Бельбек, Кача, Альма, Салгир, у водосховищах Альмінському, Бахчисарайському, Тайганському та ін.

РІД ВЕРХОВОДКА (ВЕРХОВОДКА) – *ALBURNUS* RAFINESQUE

Рід включає понад 20 видів, в Україні представлений чотирма видами. Зараз до роду відносять види, які раніше належали до двох окремих родів – верховодка – *Alburnus Rafinesque*, 1920 і шемає – *Chalcalburnus* Berg, 1932. За сучасними даними більшість підвидів видів цих родів слід розглядати як окремі види.

Таблиця для визначення видів роду верховодка – Alburnus

- 1 (2). Анальний плавець починається на рівні основи 4-6-го розгалужених променів спинного плавця, в ньому звичайно 17-20 розгалужених променів.....**Верховодка звичайна – *A. alburnus***
- 2 (1). Анальний плавець починається позаду вертикалі від основи спинного плавця, а якщо на рівні першого променя цього плавця, то в бічній лінії 54-56 лусок. В анальному плавці звичайно 13-17 розгалужених променів.

3 (4). На першій зябровій дужці 18-25 зябрових тичинок. Під час нересту самці вкриваються великими нечисленними роговими горбками. Водойми Криму.....**Шемая кримська – *A. mentoides***

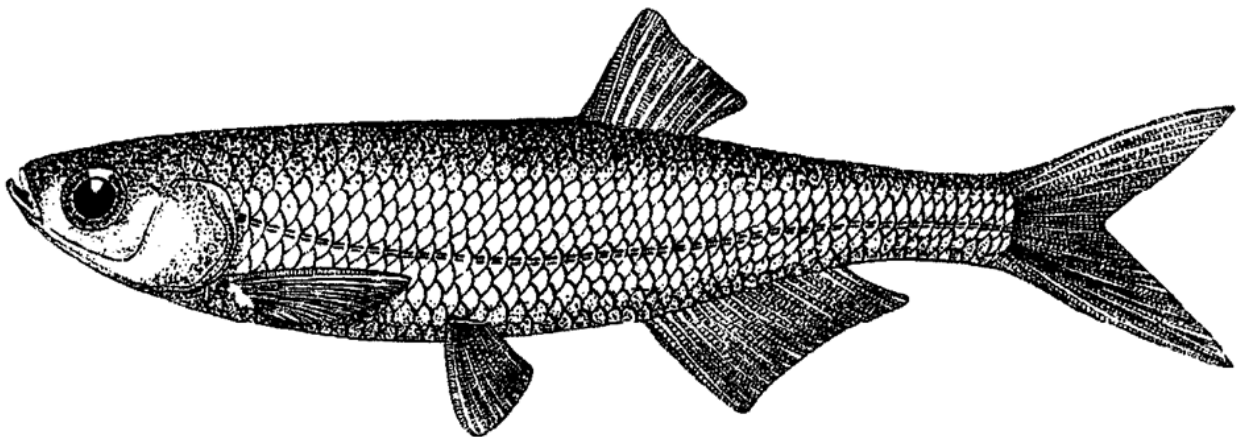
4 (3). На першій зябровій дужці 24-35 зябрових тичинок. Під час нересту самці вкриваються дрібними численними роговими горбками.

5 (6). На першій зябровій дужці 24-28 зябрових тичинок. Басейн Азовського моря.....**Шемая азовська – *A. leobergi***

6 (5). На першій зябровій дужці 27-34 зябрових тичинок. Басейн півн.-зах. частини Чорного моря.....**Шемая чорноморська – *A. sarmaticus***

Верховодка звичайна (уклейка) – *Alburnus alburnus* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* III (6-7) 8-9; *A* III 17-20; *P* I (11-12) 13-16; *V* I (7) 8 (9); *l. l.* 45-48; *Squ*₁ 8, *Squ*₂ 3; *sp. br.* 16-22; *d. f.* 2.5-5.2. Найбільша довжина тіла 15-17 см, звичайно 10-12 см, маса до 60-65 г, тривалість життя близько 9 років (рис. 36).

Рис. 36. Верховодка звичайна *Alburnus alburnus*

Тіло видовжене, невисоке, стиснуте з боків. Анальний плавець починається на рівні основи 4-5 розгалужених променів. Черевний кіль помітний від черевних плавців до анального отвору. Рот маленький, кінцевий, зрізаний косо, дещо обернений догори, горбок нижньої щелепи входить у виїмку верхньої. Луска легко спадає з тіла

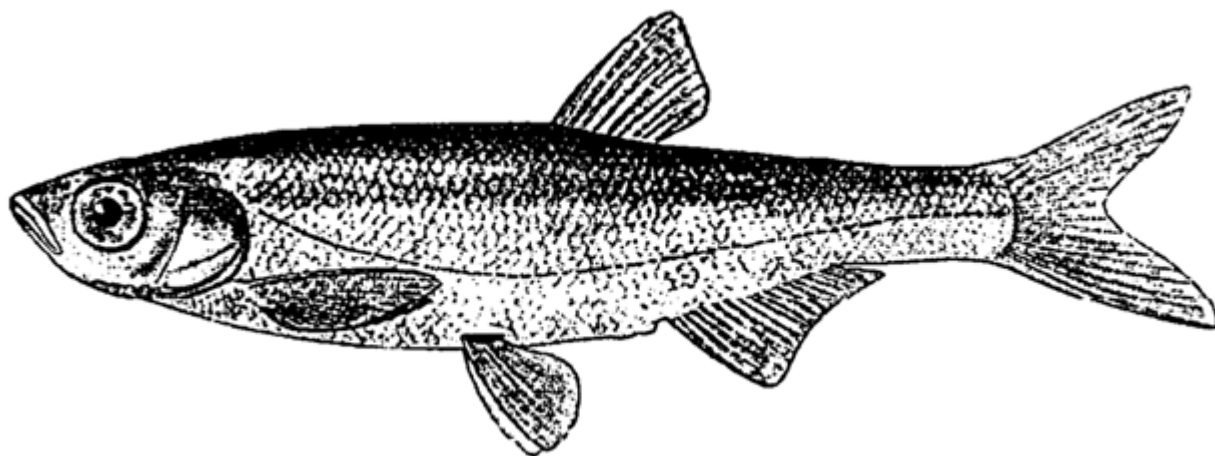
при доторкуванні. Спи́на темно-коричнева, зеленкувата або сірувато-блакίтна, боки і черево сріблясто-білі або сріблясті. Темна смуга вздовж боків тіла за життя риб відсутня. Іноді вище бічної лінії є дрібні темні крапки. Спинний і хвостовий плавці темно-сірі, всі інші при основі жовтуваті або червонуваті, при кінці безбарвні. Під час розмноження у самців на голові, часто й на спині, з'являються дуже дрібні білуваті рогові горбки.

Риба непромислова. В окремих водоймах досягає дуже високої чисельності. Занесена до МСОП і Європейського червоного списку.

В Україні зустрічається в басейнах майже всіх річок, в озерах, водосховищах, ставках, виходила в солонуваті води лиманів, є на рівнинних ділянках гірських річок, разом з дніпровською водою прийшла в деякі водойми Криму.

Шемая кримська (шемая крымская) – *Alburnus mentoides* (Kessler)

Морфологічні особливості: *D* (II) III 7-9; *A* III 13-17; *l. l.* 58-69; *sp. br.* 18-25; *d. f.* 2.5-5.2. Найбільша довжина тіла 13 см, маса до 100 г, тривалість життя близько 5-6 років (рис. 37).

Рис. 37. Шемая кримська *Alburnus mentoides*

Тіло видовжене, невисоке, стиснуте з боків. Початок анального плавця на 0,5-1,5 луски позаду рівня основи останнього розгалуженого променя спинного плавця. Рот кінцевий, зрізаний

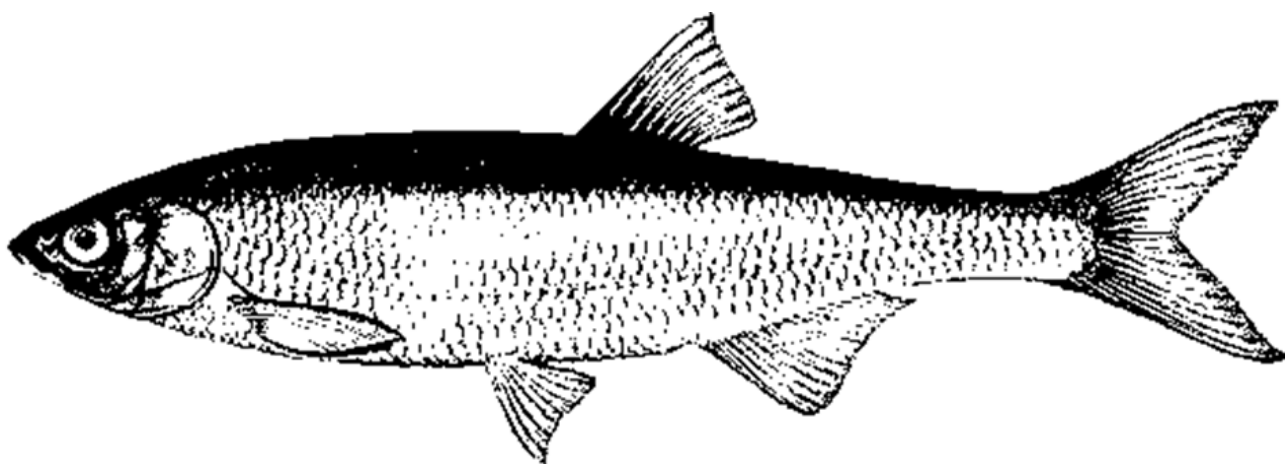
косо, нижня щелепа виступає дещо уперед. Луска сидить щільно і не спадає при доторкуванні. За основою черевних плавців поблизу анального отвору (на відстані 8-10 лусок від анусу) є не вкритий лускою кіль. Спи́на темно-сіра або бурувата з зеленкуватим чи синюватим відтінком, боки сірувато-сріблясті і зеленкуватим вилиском, черево сріблясто-біле, вздовж боків тіла іноді невиразна темна смуга. Всі плавці сіруваті, спинний і хвостовий бувають з темною облямівкою. У нерестових самців на голові і частково на тілі нечисленні великі рогові горбки.

Біологія потребує додаткового вивчення. Промислового значення через свою нечисленність не має.

В Україні зустрічається в річках Криму (Чорній, Качі, Бельбеці, Альмі, мабуть, зникла в Салгирі і Біюк-Карасу). Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

Шемая азовська (азовская шемая) – *Alburnus leobergi* Freyhof et Kottelat

Морфологічні особливості: *D* (II) III 7-9; *A* III 15-17; *l. l.* 54-64; *sp. br.* 24-28; *d. f.* 2.5-5.2. Найбільша довжина тіла 31,0 см. маса до 200 г, тривалість життя близько 5-6 років (рис. 38).

Рис. 38. Шемая азовська *Alburnus leobergi*

Морфологічні особливості потребують додаткового вивчення, тіло видовжене, невисоке, стиснуте з боків. Початок анального

плавця на 1,5-2,5 луски позаду рівня основи останнього розгалуженого променя спинного плавця. Рот кінцевий, зрізаний косо, нижня щелепа виступає дещо уперед. Луска сидить щільно і не спадає при доторкуванні. За основою черевних плавців поблизу анального отвору (на відстані 4-6 лусок від анусу) є не вкритий лускою кіль. Спина темно-сіра або бурувата з зеленкуватим чи синюватим відтінком, боки сірувато-сріблясті з зеленкуватим вилиском, черево сріблясто-біле. Всі плавці сіруваті, спинний і хвостовий іноді з темною облямівкою. У нерестових самців на голові і частково на тілі численні дрібні рогові горбки, а в дорослих плідників основа парних плавців сіра.

Біологія виду потребує додаткового вивчення і уточнень. Напівпрохідна зграйна пелагічно-придонна риба, яка витримує різну солоність води – від зовсім прісної до води з солоністю 10-12 ‰.

Цінна промислова риба, чисельність якої різко впала, вона зникла в багатьох водоймах. Звичайно утворює гібриди з *Squalius cephalus* (Linnaeus. 1758).

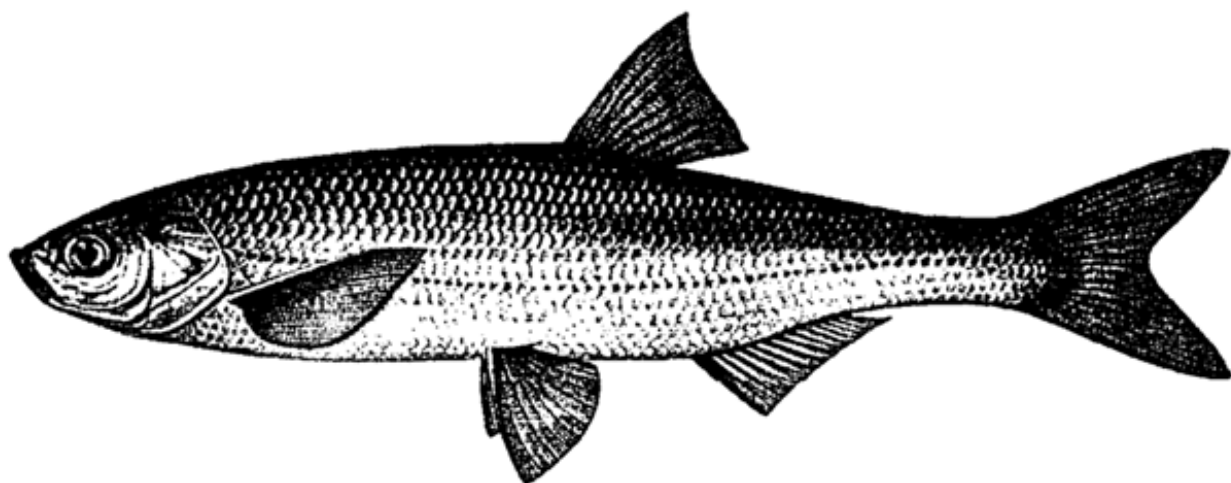
В Україні поширена в північних і північно-західних частинах Азовського моря (зокрема й в лиманах Молочному, Утлюзькому тощо), звідки заходить у річки північного Приазов'я (Берда, Обітічна, ін.). Зараз майже зникла в басейні Сів. Донця (звідка заходить з Цимлянського водосховища, де утворила прісноводну популяцію), стала дуже нечисленною в Азовському морі. Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

Шема чорноморська (шема черноморская)

***Alburnus sarmaticus* Freyhof et Kottelat**

Морфологічні особливості: *D* (II) III 7-9; *A* III 15-17; *l. l.* 56-63, *sp. br.* 24-34; *d. f.* 2.5-5.2. Найбільша довжина тіла 25 см, маса до 150 г, тривалість життя близько 5-6 років (рис. 39).

Морфологічні особливості потребують додаткового вивчення. Тіло видовжене, струнке, невисоке, стиснуте з боків. Початок анального плавця на 1,5-2,5 луски позаду рівня основи останнього розгалуженого променя спинного плавця.

Рис. 39. Шемая чорноморська *Alburnus sarmaticus*

Рот кінцевий, зрізаний косо, нижня щелепа виступає дещо уперед. Луска сидить щільно і не спадає при доторкуванні. За основою черевних плавців поблизу анального отвору (на відстані 4-6 лусок від анусу) є не вкритий лускою кіль. Спина темно-сіра або бурувата з зеленкуватим чи синюватим відтінком, боки сірувато-сріблясті з зеленкуватим вилицком, черево сріблясто-біле. Всі плавці сіруваті, спинний і хвостовий іноді з невиразною темною облямівкою. У нерестових самців на голові і частково на тілі численні дрібні рогові горбки.

Біологія виду потребує додаткового вивчення і уточнень.

Цінна промислова риба, чисельність якої різко впала, вона зникла в багатьох водоймах. Звичайно утворює гібриди з *Squalius cephalus* (Linnaeus. 1758).

В Україні відома з річок півн.-зах. частини Чорного моря (від Дунаю до Дніпра), опріснених пригирлових ділянок моря та опріснених лиманів. Зараз практично зникла в басейнах Дунаю і Дністра, стала дуже нечисленною в пониззі Півд. Бугу і Дніпра. Досить рідкісна риба. Занесена до Червоної книги України.

РІД ГІРЧАК (ГОРЧАК) – *RHODEUS* AGASSIZ

Тіло високе, стиснуте з боків, вкрите великою лускою (32-40

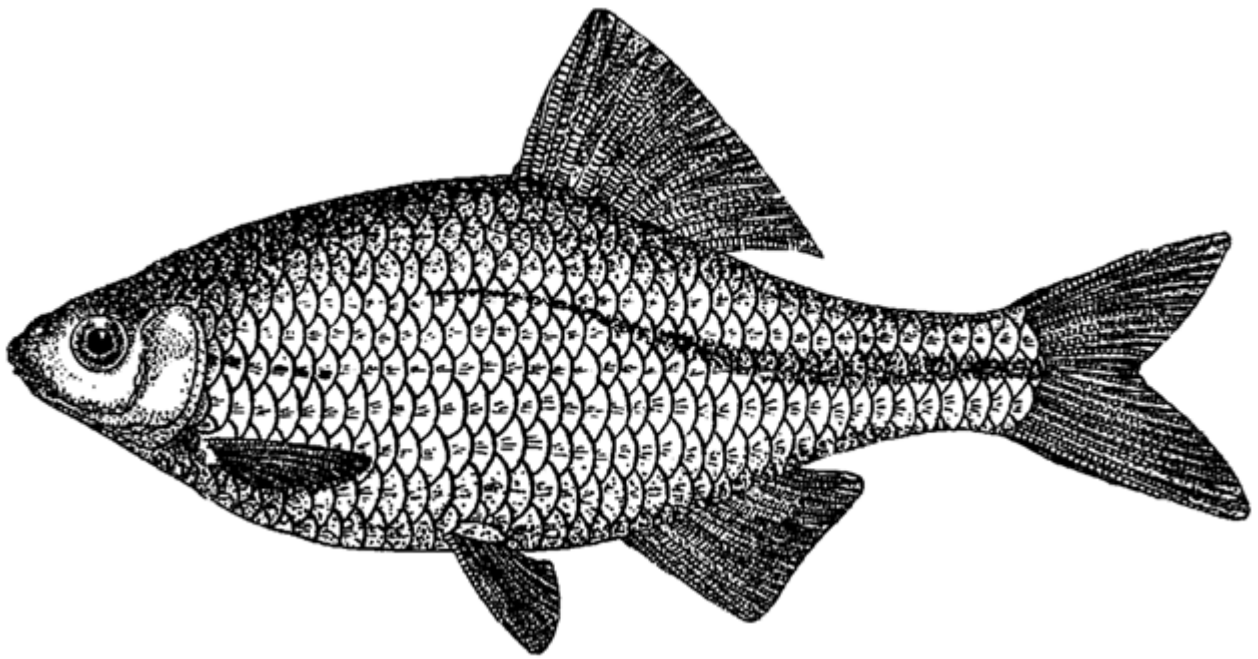
поперечних рядів). Бічна лінія неповна. Глоткові зуби однорядні, 5-5 (зустрічаються й інші варіанти, наприклад, 5-4, 4-5 тощо), стиснуті з боків, міцні, не зазублені. Рот маленький, злегка скошений, напівнижній, без вусиків, нижня щелепа напівмісяцева. Підочні кістки досить широкі. Спинний плавець видовжений, з 8-11 розгалуженими променями, починається трохи позаду основи черевних, без колючки (останній нерозгалужений промінь його може бути досить міцним). Підхвостовий плавець починається перед вертикаллю кінця спинного, без колючки, з (7) 8-10 розгалуженими променями. Черевна порожнина тіла чорна. Кишковий канал довгий (в 1,3-6,8 разів перевищує довжину тіла). Хребців (30-31) 32-37 (38-39).

Відомо вісімнадцять видів в Європі, Малій Азії, на Кавказі, в басейні Амуру, в Маньчжурії, на Корейському півострові, у Китаї, Японії. В Україні зустрічається один вид.

Гірчак європейський (горчак европейский) – *Rhodeus amarus* (Bloch)

Морфологічні особливості: *D* III 8-10; *A* III (7) 8-10; *P* I (9) 10-13 (14); *V* I 5-7 (8); *l. l.* (0-2) 3-8 (9-11); *Squ* (32) 34-38 (39); *Squ*₁ 6, *Squ*₂ 4; *vert.* (30, 31) 32-37 (38-39), *sp. br.* (8) 9-13 (14); *d. f.* 6 – 5 (0,3%), 5-6 (0,3%), 5-5 (81,1%), 5-4 (9,1%), 4-5 (7,6%), 2-5 (0,3%), 4-4 (0,8%), 4-3 (0,3%), 3-3 (0,3%). Максимальна довжина 7,5 см, маса 10,8 г, тривалість життя близько 6 років (рис. 40).

Тіло відносно коротке, досить стиснуте з боків, високе. Найбільша його висота в середньому становить 31,2-36,6% довжини тіла і завжди більше ніж утричі перевищує найменшу висоту тіла. Профіль спини дуже опуклий, черева – плавноопуклий. Спина та черево майже не стиснуті з боків. Хвостове стебло становить у середньому 21,8-24,5% довжини тіла. Спинний плавець зрізаний прямо, досить довгий і високий, підхвостовий звичайно зрізаний прямо, іноді з невеликою виїмкою. Парні та хвостовий плавці заокруглені, останній з добре вираженою виїмкою, звичайно його верхня й нижня лопаті однакові.

Рис. 40. Гірчак європейський *Rhodeus amarus*

Спинний плавець починається трохи за вертикаллю початку черевних, підхвостовий – під шостим розгалуженим променем спинного плавця. Перші тверді промені в спинному та підхвостовому плавцях дуже маленькі, майже зачаткові, звичайно сховані під лускою. Грудні плавці заходять за половину відстані між грудними та черевними плавцями. Біля основи черевних, із зовнішнього боку, звичайно є видовжена лусочка. Луска велика, щільно вкриває все тіло. Бічна лінія завжди коротка, іноді має перерви на одну-три луски, зрідка зовсім відсутня. Голова маленька, трохи стиснута з боків, її довжина звичайно в середньому більша за довжину верхньої лопаті хвостового плавця. Рило коротке, тупе, звичайно коротше від діаметра ока. Рот дуже маленький, напівнижній, злегка скошений, майже напівмісяцевий. Його вершина знаходиться нижче від рівня середини ока. Очі помірних розмірів. Лоб досить широкий, плоский, іноді дещо опуклий. Зяброві тичинки відносно короткі, товсті, досить щільно розміщені одна коло одної. Глоткові зуби міцні, розташовані в один ряд, стиснуті з боків, не зазублені, на вершині з маленьким

гачечком. Черевна порожнина тіла чорна. Дуже довгий кишечник має неоднакову довжину у різних водоймах України. він становить 132,5-627,7% довжини тіла.

В Україні поширена в басейнах усіх великих рік, у водосховищах, озерах. Відсутня в Криму та в гірських річках.

**РІД ОЗЕРНИЙ ГОЛЬЯН (ОЗЁРНЫЙ ГОЛЬЯН)
*EUPALLASELLA DYBOUSKI***

Рід включає принаймні 11-14 видів, в Україні представлений одним видом. Раніше розглядався як підрод роду *Phoxinus*.

**Озерний гольян звичайний (озёрный гольян) –
Eupallasella percunurus (Pallas)**

Морфологічні особливості: *D* III 6-7 (8); *A* III (5) 6-7; *P* I 12 14 (15); *V* I (6) 7; *l. l.* 0-51 (58, 60, 67, 69); у дорослих *Squ* (48) 52-87 (91), *Squ*₁ (13) 14-17 (18), *Squ*₂ (6) 7-11 (12-13); *sp. br.* (7) 8-9; *d. f.* переважно 2.5-4.2. найбільша довжина тіла 7 см, маса до 5,6 г, тривалість життя до 4 років (рис.41).

Рис. 41. Озерний гольян звичайний *Eupallasella percunurus*

Тіло видовжене, низьке, дещо стиснуте з боків, вкрите дуже дрібною лускою. Бічна лінія неповна, переривчаста, доходить майже до рівня кінця основи анального плавця (у молоді завдовжки до 3,5 см вона звичайно відсутня зовсім). Череву між черевними і анальним плавцями заокруглене, без кіля. Спино темна, жовтувато- або зеленкувато-бура, боки золотисті, череву жовтувато-сріблясте. На боках є численні, досить виразно окреслені темні плямки. Парні плавці жовтуваті або жовтувато-рожеві, непарні сірувато-жовті.

Риба непромислова, зараз зникає в багатьох водоймах. Занесена до МСОП.

Поширення виду: замкнені прісноводні водойми басейнів Північного Льодовитого океану (від Північної Двіни до Колими) і Охотського моря; Анадир, Суйфун, Сахалін, басейн Амуру, басейни Балтійського (озера в басейнах Вісли і Одера), Каспійського (басейн Середньої Волги) і Чорного (озера басейнів Верхнього і Середнього Дніпра) морів.

В Україні відома з водойм басейнів Верхнього і Середнього Дніпра, зокрема в басейнах верхньої течії Прип'яті, Десни, Остра, Трубіжа, Ворскли, Супою, Сожа, Стохода, Здвижу, а також з вже зниклих озер околиць Києва; нещодавно (14.10.2004) відзначена в басейні Сів. Донця (оз. Борове). Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

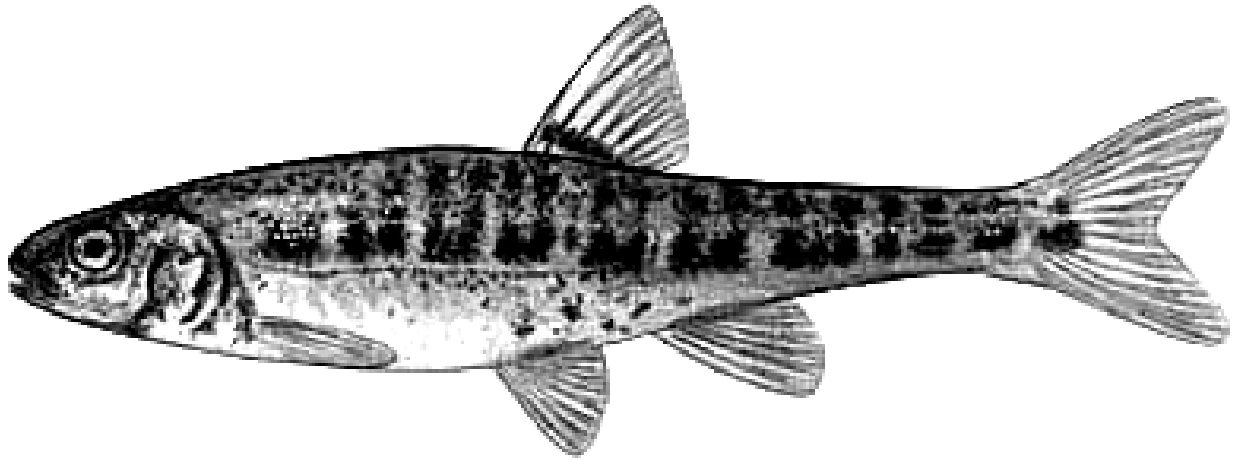
РІД ГОЛЬЯН (ГОЛЬЯН) – *PHOXINUS* RAFINESQUE

Рід, який включає 25-30 видів, поширений в Європі, Азії і Північній Америці. У водоймах України відомий один вид.

Гольян звичайний (гольян обыкновенный) – *Phoxinus phoxinus* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* III 7-8; *A* III (6)7(8); *P* I (12)13-16(17); *V* I 6-7 (8); *Squ* (58, 59) 60-95 (97-99); *l. l.* (38-40) 41-80 (81-90); *Squ*₁ (11)12-19(20); *Squ*₂ (8)9-14(15); *vert.* (35) 36-42 (43); *sp. br.* (5)6-10 (11); *d. f.* 2.5-4.2 (86,1%), 2.5-4.1 (4,6%), 1.5-4.2 (2,7%), 2.4-4.2 (5,8%),

1.4-4.2 (0,8%). Максимальні довжина 8,1 см і маса 9,5 г, тривалість життя до 5 років (рис. 42).

Рис. 42. Гольян звичайний *Phoxinus phoxinus*

Тіло видовжене, слабо стиснуте з боків, іноді майже веретеноподібне, досить високе, найбільша висота становить 18,3-26,0% (у середньому 20,7) довжини тіла і значно більша за товщину. Профіль спини плавний, іноді з невиразно наміченим горбом, який починається за потилицею. Профіль черева слабо плавноопуклий. Хвостове стебло становить 22,8-30,0% (у середньому 25,7) довжини тіла, довше за найбільшу висоту тіла й довжину голови, іноді дорівнює довжині голови.

Товщина хвостового стебла (біля його початку) звичайно дорівнює або трохи менша, зрідка трохи більша найменшої висоти тіла. Найменша висота тіла в середньому становить 31,2-36,8% (23,8-43,7) довжини хвостового стебла, а найбільша висота тіла відповідно 77,7-87,3% (58,8-113,5). Спинний та підхвостовий плавці прямо зрізані, іноді на вершині трохи заокруглені, парні плавці на вершині заокруглені, хвостовий з добре помітною виїмкою, лопаті його злегка загострені. Спинний плавець починається позаду основи черевних, які майже досягають задньопрохідного отвору. Грудні плавці довгі, становлять більше половини пектровентральної відстані, в нерестовий час видовжуються майже до основи черевних. Луска дуже дрібна, вкриває черево на $\frac{1}{4}$ - $\frac{3}{4}$, переважно у задній частині черева,

біля зябер іноді також є кілька рядів (6-7) луски. У молодших особин луска вкриває меншу частину черева ($1/4-1/3$), ніж у дорослих ($1/3-3/4$). Бічна лінія майже завжди переривчаста і проходить трохи нижче поздовжньої осі тіла. Голова відносно невелика, її довжина більша за найбільшу висоту тіла. Рило коротке, досить тупе, в середньому менше, ніж верхня щелепа. Рот маленький, кінцевий або майже напівнижній, косо зрізаний, вершина його на рівні нижнього краю ока. Очі маленькі, їх діаметр вкладається тричі у висоті голови біля потилиці і більше двох разів у позаочну відстань. Лоб досить вузький, плоский. Зяброві тичинки короткі, розміщені не густо. Глоткові зуби дворядні, трохи стиснуті з боків, вершина їх витягнута в гаччок. На голові є органи бічної лінії, розташовані в кілька рядів.

В Україні поширена в басейнах гірських річок і водосховищ Закарпаття, Буковини, в Криму (річки Салгир, Бурульча, Біюк-Карасу) а також відома в басейні Дніпра (річки Тетерів, Уж) і на Волині (дрібні струмки в районі Шацьких озер), нещодавно виявлена в басейні Сів. Донця (річки Велика Кам`янка, Скелевата та ін.) і на Донецькому кряжі (верхів`я річки Міус).

РІД **ВЕРХОВКА** (ВЕРХОВКА) – *LEUCASPIUS* HECKEL ET KNER

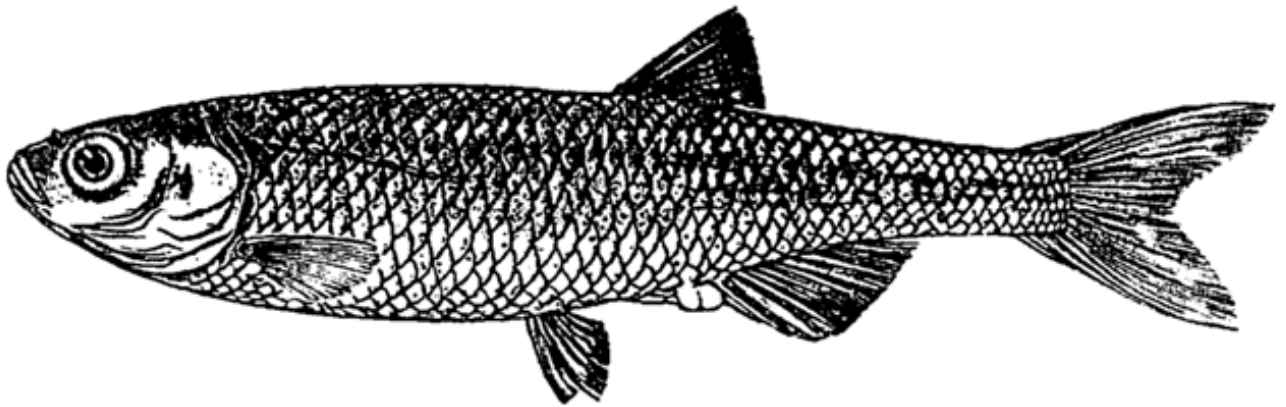
Тіло помірно видовжене, дещо стиснуте з боків. Луска легко спадає, помірного розміру, розташована в 39-51 поперечний ряд; на кожній лусці є один-три невиразні радіальні каналці в апікальній частині. Бічна лінія неповна, закінчується на перших 6-15, зрідка 18-19 лусках, іноді зовсім відсутня. Спинний плавець короткий, *D* II-III (7) 8-9 (10), починається дещо позаду від вертикалі через основу черевного; підхвостовий подовжений, *A* III (9) 10-13 (14), починається під заднім кінцем спинного. Череве перед підхвостовим плавцем злегка стиснуте, але кіля без луски немає. Рот кінцевий, нижня щелепа зубцем на кінці входить у виїмку верхньої щелепи. Зяброві перетинки прикріплені під заднім краєм передкришки. Зяброві тичинки помірної величини, досить густо розміщені (10-17). Глоткові зуби дворядні (1.5-4,1, 1.5-5.1, 2.5-4.2) або однорядні (5-4, 5-

5), або на одному боці однорядні, на другому дворядні (4-4.1); зуби стиснуті з боків, коронка злегка зазубрена, на вершині загнута гачком.

Є два-три види в Європі, на острові Родос, а також у Закавказзі. У водоймах України поширений один вид.

Верховка (верховка) – *Leucaspius delineatus* (Heckel)

Морфологічні особливості: *D* III 7-10; *A* III 9-14; *P* I 16; *V* II 8; *C* I 17 I; *l. l.* (0-3) 6-15 (18-19); *Squ* 39-51; *vert.* 36-40; *sp. br.* 10-17; *d. f.* 5-4, 4-4, (4-5), 1.5-5, 1.5-4, 5-4.1, (4-4.1), 1.5-5.1, 1.4-4.1, 1.5-4.1, (1.4-5.2, 2.5-6.1). Довжина до 6,5 см, маса тіла найбільшого екземпляра 4,7 г, тривалість життя близько 5 років (рис.43).

Рис. 43. Верховка *Leucaspius delineatus*

Тіло дещо видовжене, стиснуте з боків, більше в хвостовому стеблі. Профіль спинного і черевного країв тіла майже однаково слабкоопуклі. Найбільша висота тіла (*H*) вкладається в його довжині *l* 4,2-4,5 разів, становить у системах різних річок України в середньому 21,1-22,2% *l*, у півтора рази більша за товщину тіла і в 2,4-2,7 разів – за найменшу висоту тіла (*h*). До *H* близькі довжина кожної з хвостових лопатей і відстань *P* – *V*. Спинний плавець трохи позаду, а черевний дещо спереду вертикалі через середину тіла, антедорсальна відстань трохи більша, антевентральна дещо менша за половину *l*. Постдорсальна відстань дорівнює 1/3, антеанальна – 2/3, довжина

хвостового стебла – $1/5$, довжина голови – $1/4$ l . Довжина грудного плавця близька до відстані $V - A$ і до висоти спинного й довжини основи підхвостового плавців (близько 17% l); довжина черевного плавця близька до висоти A . Висота голови становить у середньому $66,5-69,9\%$ її довжини. Очі відносно великі, їх діаметр становить близько $1/3$ довжини голови. Вони знаходяться значно ближче до переднього краю голови, ніж до заднього, довжина риля ($26,3-32,5\%$) значно менша за позаочну відстань ($43,9-46,1\%$). Ширина лоба трохи менша за діаметр ока і рівна довжині верхньої щелепи, довжина нижньої щелепи дещо більша.

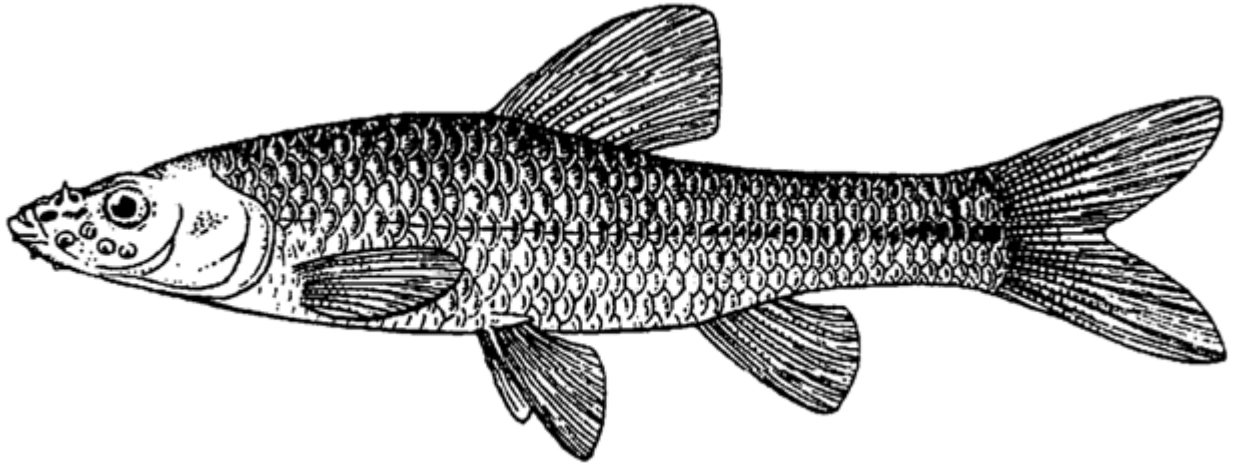
В Україні є звичайним мешканцем зарослих річок, озер, водосховищ, ставків, заболочених і старих русел, разом з дніпровською водою прийшла в деякі водойми Криму.

РІД ЧЕБАЧОК (ЧЕБАЧОК) – *PSEUDORASBORA* BLEEKER

Рот верхній, поперечний, дуже маленький. Вусиків немає. Нижня щелепа обернута вгору, поперечна, з пригостреним краєм, трохи видається над верхньою, без горбка. Глоткові зуби однорядні, стиснуті з боків. Луска велика, $30-38$ у бічній лінії. Горло вкрите лускою. Бічна лінія пряма, посередині тіла. Зяброві тичинки зачаткові. Спинний плавець короткий, з 7 (8) розгалуженими променями, без колючки. Черевце без кіля. Нижня губа тоненька, але не переривається біля симфізу. Відомо понад три види в Японії, Китаї та в басейні Амуру. У водойми України завезено один вид.

Чебачок амурський (чебачок амурский) – *Pseudorasbora parva* (Temminck et Schlegel)

Морфологічні особливості: D III 7 (8); A III 6 ; P I $11-12$ (13); V I (6) 7 ; Squ ($31, 33$) $34-38$ (39); $l. l.$ (30) $31-37$ (38); Squ_1 5 (6); Squ_2 $3-4$; $vert.$ $31-34$ ($35, 36$); $sp. br.$ ($6, 8$) $9-13$ ($14-16$); $d. f.$ $5-5$ ($98,7\%$), $6-5$ ($1,3\%$). Довжина до 11 см, маса тіла найбільшого екземпляра 15 г, тривалість життя близько 5 років (рис. 44).

Рис. 44. Чебачок амурський *Pseudorasbora parva*

Тіло помірно видовжене, слабо стиснуте з боків, відносно невисоке. Його найбільша висота становить у середньому (у дорослих риб) 24-26% довжини тіла. Профіль спини опуклий, за потилицею починається помітний горб; профіль черева слабоопуклий або навіть прямий. Спина та черево звичайно заокруглені, іноді перед спинним плавцем спина буває трохи стиснута з боків. Спинний плавець високий, зрізаний прямо, звичайно заокруглений у верхній і нижній частинах, підхвостовий слабкозаокруглений, майже прямий. Парні та хвостовий плавці заокруглені, останній з досить великою виїмкою, обидві лопаті завдовжки майже однакові. Черевні плавці починаються під першим або другим розгалуженим променем спинного плавця і майже досягають анального отвору. Перший твердий промінь у спинному й підхвостовому плавцях майже непомітний, дуже короткий. Грудні плавці довгі, трохи не досягають основи черевних. Із зовнішнього боку біля основи черевних є видовжена лусочка. Така сама лусочка іноді буває при основі підхвостового плавця. Луска велика, витягнута впоперек. Бічна лінія повна, пряма, проходить посередині боків, у молодих особин буває неповною. Голова трохи сплюснена зверху вниз, особливо у передній частині, відносно невелика, завдовжки однакова з хвостовим плавцем. Рило довге, займає в середньому майже третину голови. Рот дуже маленький, верхній, напівмісяцевий, у верхній частині має вигляд поперечної щілини. Його вершина на рівні середини або

верхньої третини ока. Очі маленькі. Лоб плоский, широкий, становить у середньому більше 1/3 довжини голови. Зяброві тичинки короткі, майже зачаткові. Глоткові зуби слабкі, гладенькі, стиснуті з боків, на вершині з невеликим гачком, розташовані в один ряд. Черевна порожнина сріблясто-біла.

Вселенець. Разом з іншими амурськими видами (товстолобом, амуром) в Україну завезений у 60-ті роки минулого сторіччя, натуралізувався та став частиною іхтіофауни басейнів Дністра, Дунаю, Південного Бугу, Дніпра, річок Північного Призов'я, водойм Криму та багатьох замкнених водойм, де вирощують ставкових риб.

РІД БІЛИЗНА (ЖЕРЕХ) – *ASPIUS* AGASSIZ

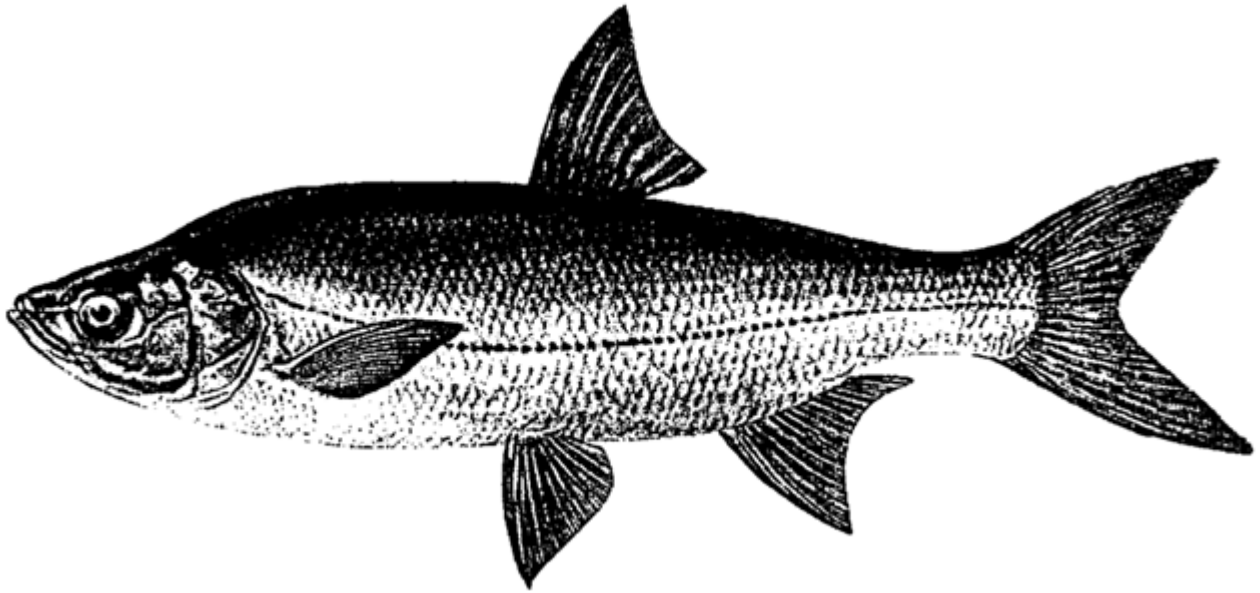
Тіло видовжене, дуже стиснуте з боків; луска міцно сидить у шкірі; *l. l.* (59, 60) 61-105, *D* (7) 8-9 (10), починається трохи позаду початку черевних, останній нерозгалужений промінь його не потовщений і не зазублений. *A* 10-14 (15). Рот великий, кінцевий. Нижня щелепа видається над верхньою, на ній є горбок, який входить у виразну виїмку верхньої щелепи. Глоткові зуби міцні, гачкоподібні, гладенькі, дворядні. Зяброві тичинки нечисленні, 7-10 (11), короткі. Черево за черевним плавцем з кілем, вкритим лускою. Голова стиснута з боків. Відомо два види в Європі та в Тигрі. У водоймах України поширений один вид.

Білизна європейська (жерех) – *Aspius aspius* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* III (IV) 8-9; *A* III – IV (12)13-14; *P* I 16-18 (19); *VI* 8 (9); *l. l.* (59-60) 61-70 (71. 73); *Squ*₁ 10-12, *Squ*₂ (4)5-6; *vert.* (48) 49-52; *sp. br.* 7-10 (11); *d. f.* 3.5-5.3. Максимальна довжина 40-50 см, маса риб до 8 кг, тривалість життя до 15 років (рис. 45).

Тіло струнке, видовжене, дуже стиснуте з боків, його найбільша висота становить 19,8-26,2% довжини тіла. Профіль спини прямий, іноді з незначною опуклістю в районі спинного плавця; профіль черева плавноопуклий. Спина, як і черево, заокруглена, але перед спинним плавцем буває стиснута з боків.

Рис. 45. Білизна європейська *Aspius aspius*

На череві за черевними плавцями є вкритий лускою кіль. Хвостове стебло становить 18,1-22,9% (у середньому 20,0-20,8) довжини тіла. Спинний плавець при основі короткий, завжди з добре помітною виїмкою, підхвостовий при основі досить довгий, у передній частині з виїмкою. Парні плавці дещо заокруглені, хвостовий з великою виїмкою, звичайно обидві його лопаті однакові завдовжки, при кінці трохи загострені, іноді нижня лопать дещо довша за верхню. Спинний плавець починається за вертикаллю від заднього краю основи черевних або майже під нею, підхвостовий помітно за вертикаллю від заднього краю основи спинного плавця. Грудні плавці довгі, становлять понад $\frac{2}{3}$ пектровентральної відстані. Біля основи черевних із зовнішнього боку є видовжена лусочка.

Луска середніх розмірів, щільно вкриває тіло. Бічна лінія завжди повна, вигинається плавною дугою у бік черева, іноді хвиляста, у передній частині тіла переходить з тулуба на голову, де розташована у кілька рядів. Голова велика, стиснута з боків, її довжина становить 23,7-29,7% довжини тіла. Рило відносно коротке, при кінці загострене. Рот великий, кінцевий, косо зрізаний, обернутий догори. Його вершина звичайно розташована на рівні верхнього краю ока або трохи нижче. Очі маленькі, у дорослих особин майже вдвічі

менші за довжину риля. Лоб досить широкий, плоский, його ширина трохи менша за довжину верхньої щелепи, з'єднаної з черепом на вертикалі від переднього краю ока або трохи попереду неї. Нижня щелепа трохи видається перед верхньою, її з'єднання з черепом звичайно розташоване на вертикалі середини ока. При закритому роті горбок нижньої щелепи входить у виїмку верхньої. Зяброві тичинки короткі, досить грубі, розміщені зрідка. Глоткові зуби міцні, розташовані у два ряди, звичайно гладенькі, при вершині гачкоподібно загнуті. Черевна порожнина темна.

РІД КРАСНОПІРКА (КРАСНОПЕРКА) – *SCARDINIUS* BONAPARTE

Глоткові зуби дворядні, звичайно 3.5-5.3, пилкоподібно зазублені, при вершині гачкоподібно загнуті. Рот кінцевий, обернений вгору. Зяброві тичинки короткі, звичайно їх 9-12. Череву за черевними плавцями різко стиснуте, з добре помітним кілем, вкритим лускою.

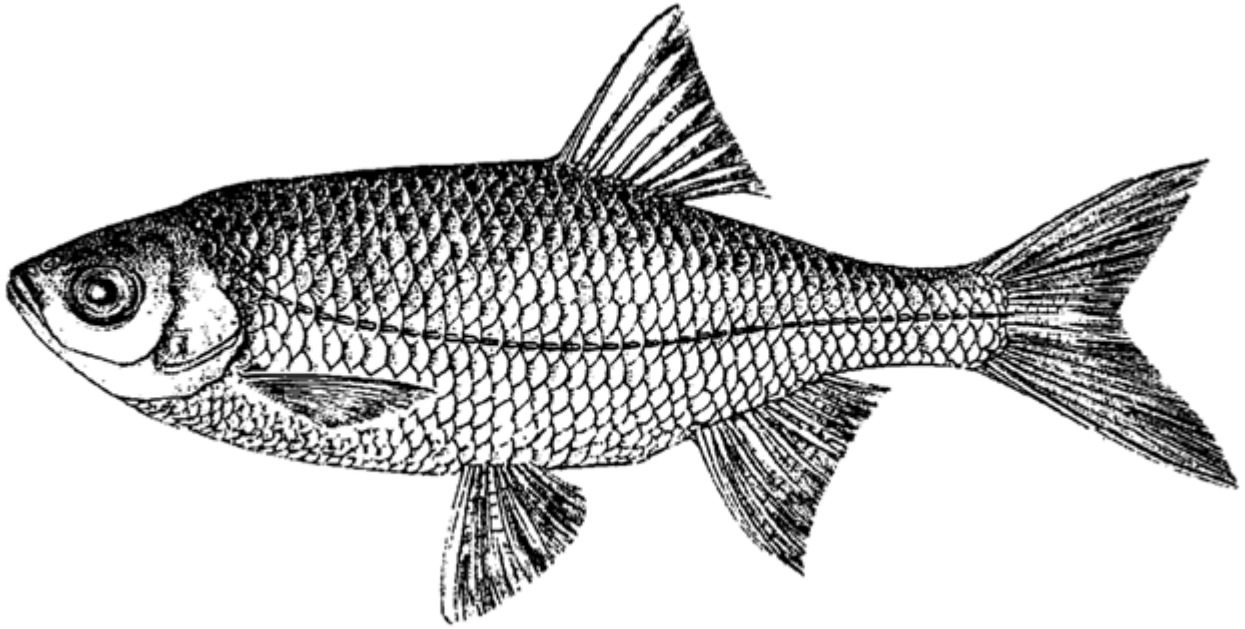
D III (7)8-9 (10), *A* III 9-12 (13). Черевна порожнина світла.

Рід налічує один вид, поширений в Європі.

Краснопірка звичайна (красноперка обыкновенная) – *Scardinius erythrophthalmus* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* III (7) 8 (9-10); *A* III 10-12 (13); *P* I 13-15 (16); *V* II (7) 8; *l. l.* (37) 38-42 (43); *Squ*₁ 7-8 (9-10); *Squ*₂ 3-4; *vert.* 38-40 (41); *sp. br.* (8)9-12(13); *d. f.* 3.5-5.3 (91,30%), 3.5-5.2 (2,17%), 3.5-4.3 (0,73%), 2.5-5.3 і 2.5-5.2 (по 2,90%). Максимальна довжина 30-35 см, маса риб до 1000 г, тривалість життя до 10 років (рис. 46).

Тіло помірно видовжене, стиснуте з боків, досить високе. Його найбільша висота вкладається 2,6-3,6 (у середньому 2,9-3,3) разів в довжині тіла. Профіль спини помірно опуклий, за головою добре окреслений горб. Профіль черева опуклий, в середній частині (між *P* і *A*) іноді майже зовсім прямий.

Рис. 46. Краснопірка звичайна *Scardinius erythrophthalmus*

На череві, помітно стиснутому з боків (як і спина перед спинним плавцем), за черевними плавцями є вкритий лускою кіль. Хвостове стебло коротке, становить у середньому 16,6-20,1% довжини тіла. Спинний плавець зрізаний прямо або слабковиїмчастий. Підхвостовий плавець звичайно слабковиїмчастий. Парні плавці заокруглені, грудні при кінці іноді злегка загострені. Хвостовий плавець з добре вираженою глибокою виїмкою, обидві його лопаті при кінці загострені, нижня звичайно буває довшою за верхню. Спинний плавець розміщений трохи позаду від середини тіла і починається позаду від вертикалі заднього краю основи черевних, підхвостовий – помітно позаду від вертикалі заднього краю основи спинного плавця. Грудні плавці досить довгі, становлять більше половини пектровентральної відстані.

Біля основи черевних лусок із зовнішнього боку є видовжена лусочка. Луска середніх розмірів, міцно тримається в шкірі й щільно вкриває тіло. Бічна лінія повна, повільною дугою вигинається у бік черева. Голова маленька, її довжина в середньому майже на 1/3 менша за найбільшу висоту тіла. Рило відносно коротке, досить тупе. Рот невеликий, кінцевий, обернутий догори. Його вершина розташована на рівні повздовжнього діаметра ока або трохи нижче.

Очі помірних розмірів, їх діаметр звичайно у півтора рази менше позаочної відстані. Лоб широкий, невиразно опуклий, його ширина вдвічі менша за висоту голови біля потилиці. Зяброві тичинки відносно короткі, розміщені не густо. Глоткові зуби досить міцні, у верхній частині стиснуті з боків, розташовані в два ряди, пилкоподібно зазублені, на кінці гачкоподібно загнуті. Черевна порожнина світла (жовтувата).

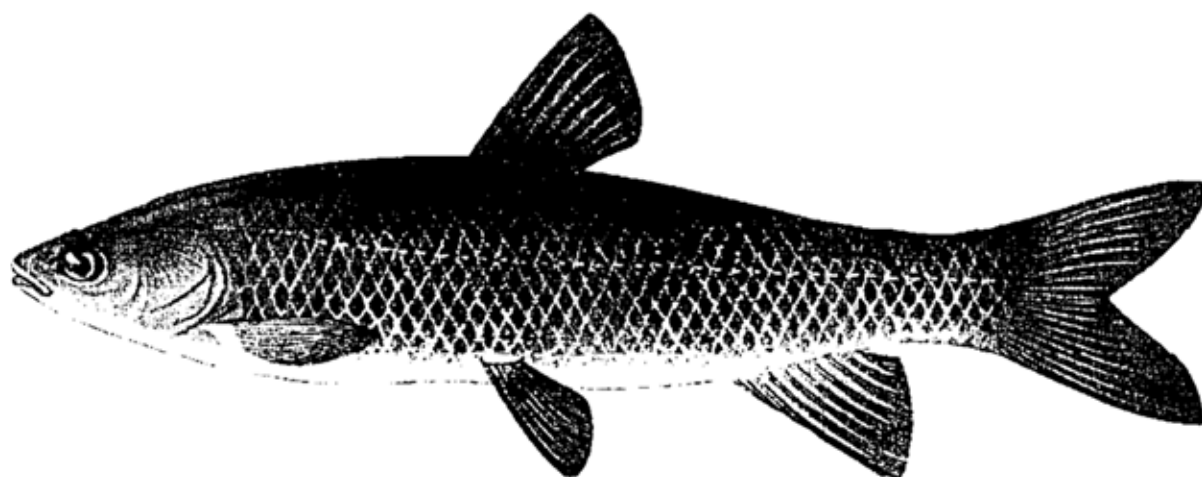
В Україні зустрічається в басейнах практично всіх рік, в озерах і водосховищах, зрідка відмічається у солонуватих лиманах. Відсутня на гірських ділянках західних областей.

РІД ЧОРНИЙ АМУР (ЧЁРНЫЙ АМУР) – *MYLOPHARYNGODON PETERS*

Рід включає 1 вид, який і представлений в Україні.

Чорний амур східноазіатський (чёрный амур восточноазиатский) – *Mylopharyngodon piceus* (Richardson)

Морфологічні особливості: *D* III 7-8; *A* III 8; *l. l* 39-43; *Squ*₁ 4, *Squ*₂ 4; *sp. br.* 19-21, *d. f.* 1.4-4.1, 4-5, найбільша загальна довжина тіла 122 см, маса до 36 кг (за іншими даними до 70 кг), тривалість життя 10 років (рис. 47).

Рис. 47. Чорний амур східноазіатський *Mylopharyngodon piceus*

Тіло видовжене, досить низьке, ледь сплюснене з боків. Лоб широкий, очі маленькі, рот кінцевий. Спинний плавець починається попереду основи черевних плавців. Глоткові зуби жувальні, масивні, міцні. Забарвлення тіла і плавців темне, майже чорне, черево дещо світліше.

Цінна промислова риба з високими смаковими якостями. Вирощується в ставках, каналах, водосховищах та інших водоймах, часто в комплексі з іншими ставковими рибами. В умовах України не набула широкого впровадження в рибориство.

Вид поширений у Східній Азії від басейна Амуру на південь до Південного Китаю (Сидзян, о. Тайвань). Вид маловивчений.

Вселенець. В Україну завезений у 50-ті роки минулого сторіччя. Умов для природнього відтворення в Україні не знаходить, тому проводиться тільки штучне його розведення.

РІД ПЛІТКА (ПЛОТВА) – *RUTILUS RAFINESQUE*

Тіло видовжене або відносно високе, слабо стиснуте з боків. Спина й черево перед черевними плавцями заокруглені. Черево за черевними плавцями або із слабо розвинутим кілем, вкритим лускою, або заокруглене. Голова стиснута з боків. Рот кінцевий або напівнижній, напівмісячний, відносно маленький. Задній кінець нижньої щелепи дещо заходить за вертикаль переднього краю ока. Вусики відсутні. Луска велика або середніх розмірів. Бічна лінія завжди повна, налічує до 33-69 лусок. Зяброві перетинки прикріплені на вертикалі заднього краю передкришки або трохи попереду. Зяброві тичинки короткі, на першій зябровій дужці їх 6-17. *D* (II) III-IV 7-11 (12), він починається над основою черевних; *A* (III) IV 7-13, він починається позаду вертикалі заднього кінця основи спинного плавця. Глоткові зуби однорядні. Черевна порожнина тіла світла, іноді темна.

Представники роду поширені у водоймах Європи, Сибіру, Малої Азії, Сирії, Кавказу і в басейні Аральського моря. Рід включає 15-16 видів, в Україні відомо три види.

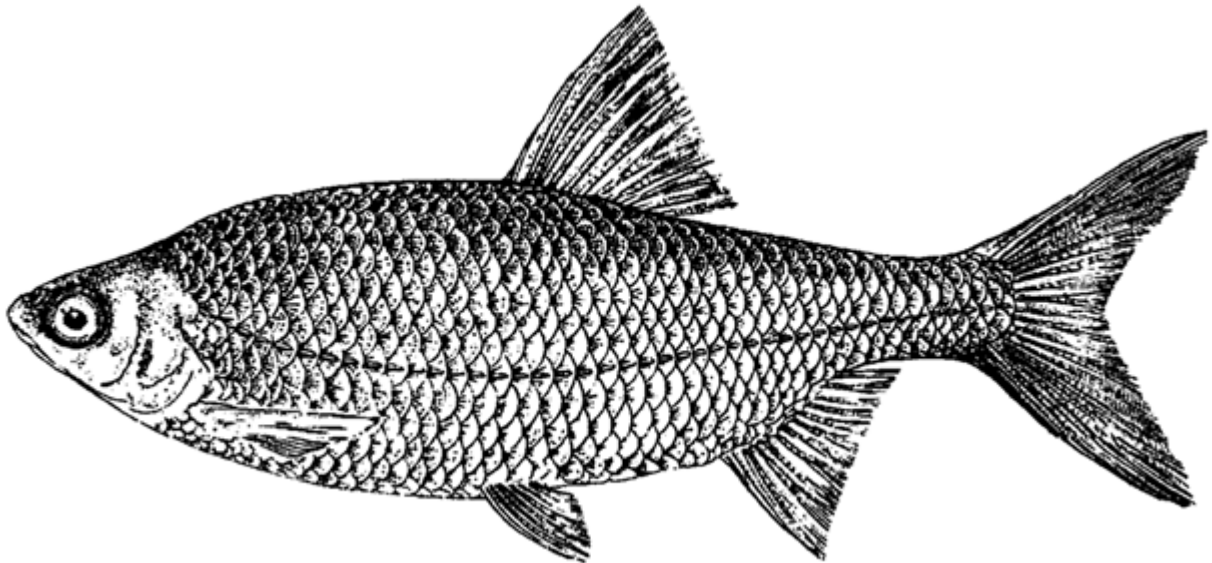
Таблиця для визначення видів роду плітка – *Rutilus*

- 1 (2). У бічній лінії менше 50 лусок. Тіло відносно коротке, високе, стиснуте з боків.....**Плітка звичайна – *R. rutilus***
- 2 (1). У бічній лінії більше 53 лусок. Тіло відносно довге, низьке, майже не стиснуте з боків
- 3 (4). Найбільша висота тіла помітно більша за довжину голови. Довжина основи анального плавця менша його висоти. У бічній лінії переважно 60-67 (53-69) лусок.....**Вирезуб причорноморський – *R. frisii***
- 4 (3). Найбільша висота тіла менша довжини голови або дорівнює їй. Довжина основи анального плавця більша його висоти. У бічній лінії переважно 55-58 (53-62) луски.....**Кутум каспійський – *R. kutum***

Плітка (плотва) – *Rutilus rutilus* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* (II) III 9-11; *A* III (8-9) 10-11 (12); *P* I (13) 14-17 (18-19); *V* II (7) 8 (9); *C* I (15-16) 17 (18) I; *l. l.* (39) 40-44 (45-46); *Squ*₁ (7) 7,5-8,5 (9-9,5); *Squ*₂ (3) 3,5-4,5 (5); *sp. br.* (9) 10-14 (15); *vert.* (38-39) 40-43; *d. f.* 6-5 (66,8%), 5-5 (24,2%), 5-6 (4,1%), 5-4 (2,1%), 6-4 (1,4%), 4-5 і 6-6 (по 0,7%). Максимальна довжина 35 см, маса риб до 1000 г, тривалість життя до 10 років (рис. 48).

Тіло помірно видовжене, стиснуте з боків, досить високе, найбільша висота у дорослих риб становить у середньому 28-33 (24-36)% довжини тіла і майже удвічі більша за найменшу висоту тіла. Профіль спини опуклий, за спинним плавцем переходить майже у горизонтальну лінію; профіль черева плавноопуклий, на рівні грудний – підхвостовий плавець він прямий. Спина перед спинним плавцем стиснута з боків, утворюючи невеличкий гребінь при вершині, за спинним плавцем заокруглена. Черево від горла й до кінця основи черевних плавців плоске, за черевними плавцями стиснуте з боків, де є вкритий лускою кіль. Хвостове стебло відносно коротке, становить у середньому 16-21 (15-24)% довжини тіла.

Рис. 48. Плітка *Rutilus rutilus*

Спинний плавець відносно невеликий, зрізаний, з незначною виїмкою. Підхвостовий плавець маленький, з добре помітною виїмкою. Парні плавці слабкозаокруглені, при кінці загострені або тупі. Хвостовий плавець з добре вираженою глибокою виїмкою, його середні промені більш ніж у 2,5 разів, іноді втричі, коротші за найдовші крайні промені. Обидві лопаті хвостового плавця завдовжки однакові, чи або нижня, або верхня лопать довша. Спинний плавець починається дещо позаду від вертикалі початку основи черевних, підхвостовий – помітно позаду від вертикалі заднього краю основи спинного плавця. Грудні плавці досить довгі, досягають половини і більше пектровентральної відстані. При основі черевних плавців із зовнішнього боку є видовжена гострокутна при кінці лусочка. Луска досить велика, щільно вкриває тіло. Бічна лінія повна, слабкою дугою вигинається в бік черева, в передній частині переходить з тулуба на голову. Голова відносно невелика, завдовжки майже однакова з хвостовим плавцем.

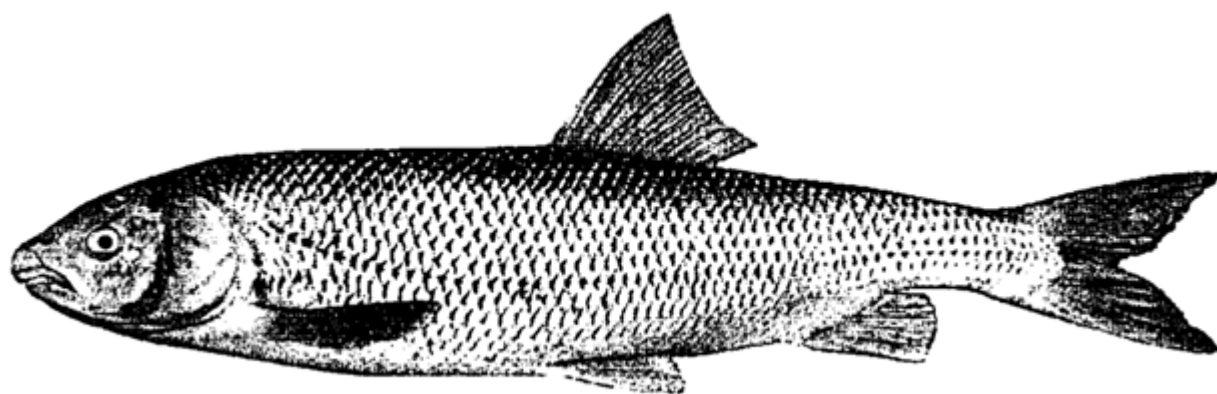
Рило відносно коротке, досить тупе, при кінці злегка заокруглене. Рот маленький, напівмісяцевий, косо зрізаний, у дорослих напівнижній. Його вершина розташована на рівні нижнього краю ока, іноді трохи вище. Очі великі, їх діаметр у середньому трохи більший від довжини верхньої щелепи. Лоб широкий,

слабкоопуклий. Верхня щелепа завжди коротша за нижню і не доходить до переднього краю ока. Нижня щелепа з'єднується з черепом за вертикаллю переднього краю ока. Зяброві тичинки короткі, розміщені зрідка. Глоткові зуби досить міцні, при вершині з невеличким гачечком, іноді вони слабо складчасті, розташовані в один ряд. Черевна порожнина звичайно світла, рудувата.

В Україні зустрічається в усіх річкових басейнах, в озерах, водосховищах тощо, а також в солонуватих водах лиманів північно-західних районів Чорного моря, північної частини Азовського моря, акліматизувався у водосховищах і річках Криму.

Вирезуб причорноморський (вирезуб) – *Rutilus frisii* (Nordmann)

Морфологічні особливості: *D* (II) III – IV (8) 9-10; *A* III (IV) (9) 10-11 (12); *P* I 16-18; *V* III 8-9 (10); *l. l.* (53-59) 60-67 (68-69); *Squ*₁ (9) 9,5-11 (11,5); *Squ*₂ (4,5) 5-5,5 (6-6,5); *vert.* 42-44; *sp. br.* (7) 8-11 (12); *d. f.* 6-5 (90,2%), 5-5 (8,1%) 6-6 (1,7%). Максимальна довжина 71 см, маса риб до 8 кг, тривалість життя понад 10 років (рис. 49).

Рис. 49. Вирезуб причорноморський *Rutilus frisii*

У бічній лінії 53-69 лусок. Плавальний міхур на задній частині закінчується гострим відростком. Черевце за черевними плавцями заокруглене з боків, плоске (немає кіля, вкритого лускою).

Тіло видовжене, дещо стиснуте з боків, валькувате, відносно невисоке. Його найбільша висота в дорослих риб становить менше $\frac{1}{3}$ з довжини тіла. Профіль спини слабко опуклий, черева – плавно опуклий, від початку грудних плавців і до підхвостового – майже прямий. Спина перед спинним плавцем трохи стиснута з боків, черево за черевними плавцями заокруглене або плоске і не має кіля. Хвостове стебло коротке, становить 15-24% довжини тіла. Спинний плавець прямо зрізаний, при вершині іноді злегка заокруглений, в нижній частині з малопомітною виїмкою. Підхвостовий плавець прямо зрізаний, посередині невиразна виїмка. Парні плавці заокруглені, при кінці загострені. Хвостовий плавець з добре вираженою глибокою виїмкою, його обидві лопаті звичайно завдовжки однакові. Спинний плавець починається трохи попереду від вертикалі початку основи черевних плавців.

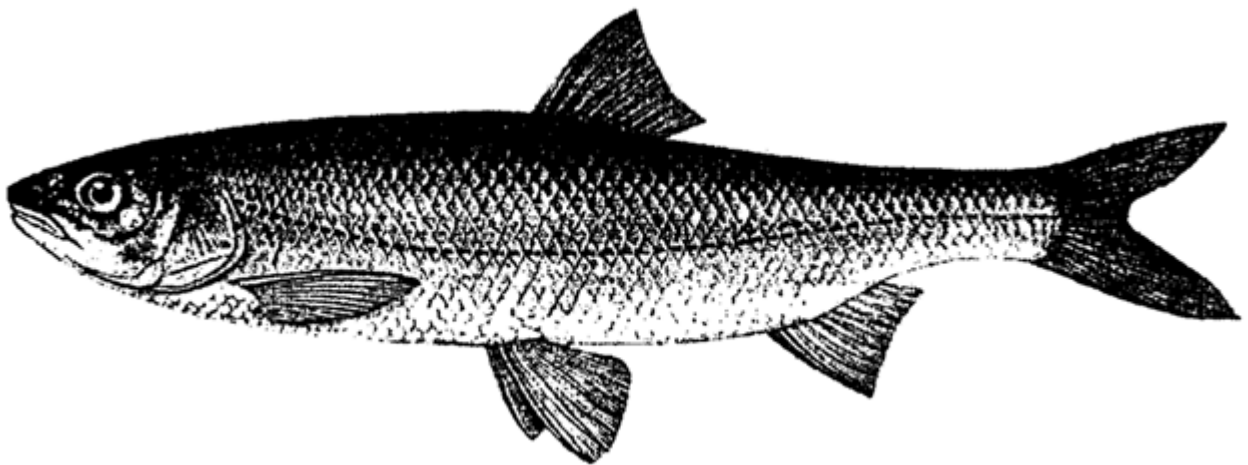
Біля основи черевних плавців із зовнішнього боку є досить широка видовжена лусочка. Луска середніх розмірів, щільно вкриває тіло. Бічна лінія повна, слабкою дугою вигинається в бік черева на ділянці від верхнього краю зябрової кришки до вертикалі кінця грудних плавців і далі вже йде прямою (іноді ледь хвилястою) лінією. Бічна лінія переходить з тулуба на голову, де розташовується в кілька рядів. Голова невелика, її довжина майже вдвічі менша за постдорсальну відстань. Рило досить довге, тупе, при кінці потовщене і високе, трохи виступає над верхньою щелепою. Рот відносно невеликий, нижній, дещо косо зрізаний. Його вершина розташована нижче або на рівні нижнього краю ока. Очі досить великі, їх діаметр вдвічі менший за довжину рила, іноді трохи більше. Лоб широкий, слабко опуклий, майже плоский, його ширина більш ніж удвічі менша висоти голови. Щелепи за розмірами приблизно однакові. Верхня щелепа помітно не досягає переднього краю ока, нижня щелепа з'єднується з черепом на рівні вертикалі від переднього краю ока або трохи позаду неї. Зяброві тичинки короткі, досить масивні, розміщені не густо. Глоткові зуби міцні, розташовані в один ряд, масивні, при вершині розширені й потовщені, гладенькі (не зазублені і не складчасті), деякі на кінці

іноді гачкоподібно загнуті. Черевна порожнина тіла світла (жовтувата).

В Україні раніше зустрічалася в лиманах північно-західних районів Чорного моря і в Азовському морі, заходила в Дністер, Півд. Буг, Дніпро, Сів. Донець, Обітічну, Берду і, можливо, в пониззя Дунаю. Зараз збереглася дуже нечисленна популяція на верхньому Дністрі і поодинокими екземплярами зустрічається в притоках Сів. Донця, та, можливо, в Азовському морі. Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

Кутум каспійський (кутум) – *Rutilus kutum* (Kamensky)

Морфологічні особливості: *D* III 9; *A* III 10; *l. l* 53-62 (64); *Squ*₁ 9,5-10, *Squ*₂ 4,5-5, *d. f.* 6-5, найбільша довжина тіла до 67 см, звичайно 40-50 см, маса до 4 кг, звичайно 0,5-2,5 кг, тривалість життя до 11 років (рис. 50).

Рис. 50. Кутум каспійський *Rutilus kutum*

В українських водах морфологічні і біологічні особливості майже не вивчені. Тіло видовжене, низьке, валькувате. Рот маленький, нижній. Зовні будовою і забарвленням дуже нагадує вирезуба.

Напівпрохідна зграйна придонна риба, яка нагулюється в солонуватих водах, а на розмноження заходить у річки. Статевої

зрілості досягає у віці 4-5, зрідка 3 років при довжині тіла понад 40 см.

Цінна промислова риба, яка в українських водах зрідка траплялася поодинокими особинами.

Поширення виду: басейн Каспійського моря. Раніше розглядався як підвид *R. frisii kutum*. Видовий статус цієї риби потребує підтвердження.

Батьківщиною кутума є Каспійське море, звідки він був завезений в Азовське море, де натуралізувався і увійшов до складу іхтіофауни цієї водойми, проте в останні 25-30 років в уловах практично майже не попадався, що свідчить, мабуть, про зникнення його в наших водах.

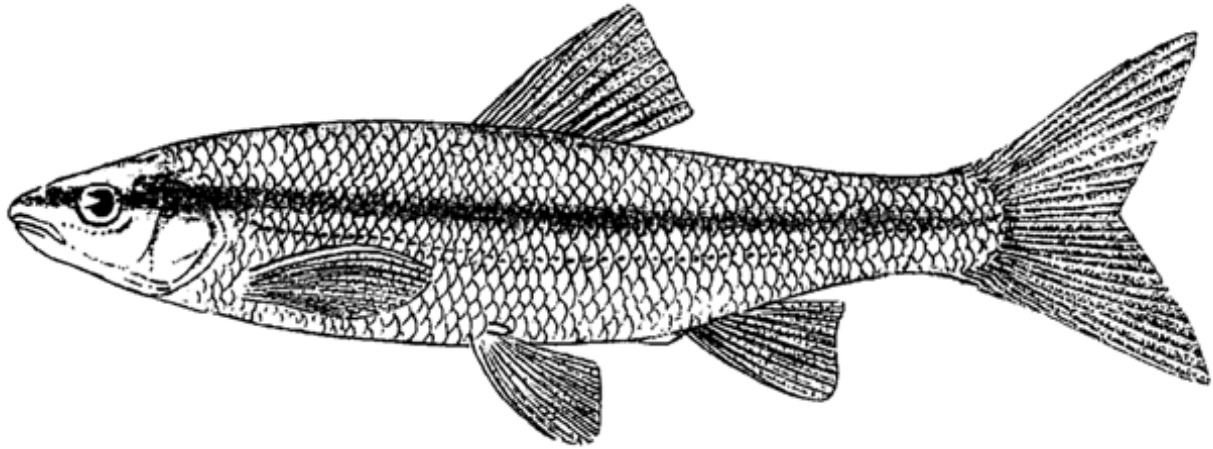
В Україні раніше відзначений біля північних берегів Азовського моря (акліматизація почата у 1957-1958 рр.), зокрема, й в Молочному лимані.

РІД ЯЛЕЦЬ – АНДРУГА (ЕЛЕЦ – АНДРУГА) – *TELESTES BONAPARTE*

Рот нижній. Підхвостовий плавець зрізаний прямо або з невеликою виїмкою. У бічній лінії 46-93 луски. Черевна порожнина тіла темна. Вздовж тіла тягнеться темна смуга. Близько 11 видів у Центральній і Східній Європі.

Ялець-андруга європейський (елец – андруга європейський) *Telestes souffia* Risso

Морфологічні особливості: *D* II – III (7) 8-9; *A* (II) III 8-9 (10); *P* I (13) 14-15 (16); *V* I 8; *l. l.* (51, 52) 53-59 (60); *Squ*₁ 9-10(11), *Squ*₂ 4-5; *vert.* (41) 42-44; *sp. br.* 7-9 (10); *d. f.* 2.5-5.2 (87,3%), 2.5-5.1 (1,3%), 2.5-4.2 (2,5%), 2.5-4.1(2,5%), 2.4-4.2(2,5%), 1.4-5.2(1,3%). Максимальна довжина 20 см, маса риб до 100 г, тривалість життя до 10 років (рис. 51).

Рис. 51. Ялець-андруга європейський *Telestes souffia*

Тіло видовжене, слабо стиснуте з боків, найбільша його висота становить 20,9-24,1 (у середньому 23,0)% довжини тіла. Профіль спини й черева плавноопуклий, вони заокруглені, не стиснуті з боків. Хвостове стебло становить 23,3% довжини тіла. Непарні плавці прямо зрізані, іноді з невеликою вишкою, парні та хвостовий заокруглені, останній із значною виїмкою. Спинний плавець починається позаду основи черевних, як правило, на рівні середини основи черевних. Перший твердий промінь у спинному плавці дуже короткий, іноді зачатковий. Довжина грудних плавців значно більша половини пектровентральної відстані. При основі черевних є видовжена луска. Довжина верхньої лопаті хвостового плавця трохи менша за довжину нижньої. Відносно дрібна луска щільно вкриває все тіло. Бічна лінія суцільна, вигинається дугою в черевному напрямку (нижче поздовжньої осі тіла) від початку грудних до кінця основи підхвостового плавця і майже прямо йде по хвостовому стеблу до кінця тулуба. Інколи вона на одну-дві луски не доходить до початку хвостового плавця. Довжина голови трохи більша або дорівнює найбільшій висоті тіла. Рило тупе, коротке, його довжина менша за ширину лоба. Рот відносно малий, нижній, напівмісячний, вершина його на рівні нижнього краю ока, інколи на рівні середини ока. Нижня щелепа довша за верхню, зрідка щелепи завдовжки майже однакові. Очі досить великі, діаметр їх вкладається більше як два рази в позаочну

відстань. Лоб опуклий, широкий, становить у середньому 33,1% довжини голови. Глоткові зуби дворядні, стиснуті з боків, на вершині з невеликим гачком. Черевна порожнина тіла темна. По боках уздовж тіла тягнеться досить широка темна смуга. Черевна порожнина тіла темна.

Поширений у басейнах річок Рона, Вар, По, Арчен, верхній Рейн та Дунай. В Україні зустрічається тільки на Закарпатті, де трапляється головним чином у середній і нижній частинах нижньої течії Ужа, Латориці, Боржави, Ріки, Теремлі, Тересви, Шопурки, Тиси, а також у Теремлянському водосховищі. Досить рідкісна, нечисленна риба. Занесена до Червоної книги України.

РІД ЯЛЕЦЬ (ЕЛЕЦ) – *LEUCISCUS* CUVIER

Тіло вкрите великою або дрібною лускою (34-93 у бічній лінії). Бічна лінія повна. Передорбітальна кістка не заходить за передній край ока. Голова сплюснена з боків. Рот кінцевий, напівнижній чи нижній (півмісячний). Нижня щелепа без горбка, який входить у виїмку верхньої. Губи тонкі, нижня посередині перервана. Зяброві тичинки короткі, їх буває 5-30. Спинний плавець над черевними, з 7-9, підхвостовий (у видів Старого Світу) – з 7-11 (12) розгалуженими променями. На череві позаду черевних плавців немає кіля, не вкритого лускою.

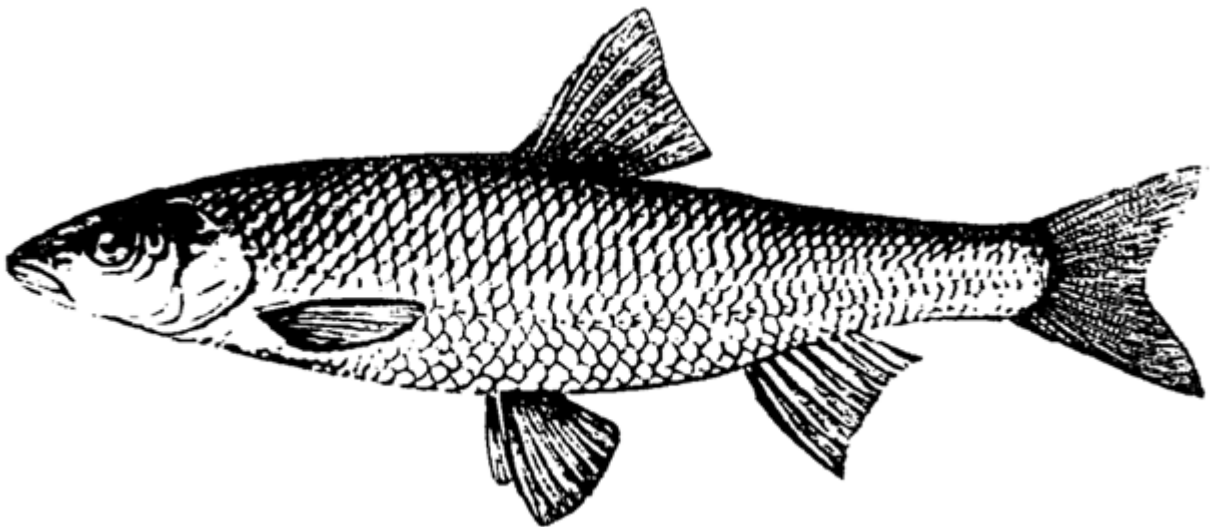
Поширений в Європі, Малій, Східній, Західній, частково Центральній Азії, Північній Америці. Рід поліморфний, включає десятки видів. В Україні зустрічається два види.

Таблиця для визначення видів роду ялець – Leuciscus

- 1 (2). У бічній лінії переважно 45-51 луска. Рот нижній.....**ялець звичайний – *L. leuciscus***
- 2 (1). У бічній лінії переважно 41-45 лусок. Рот напівнижній, майже кінцевий. Басейн Сіверського Донця.....**ялець Данилевського – *L. danilewskii***

Ялець звичайний (елець обыкновенный) –***Leuciscus leuciscus* (Linnaeus)**

Морфологічні особливості: *D* III 7; *A* III (7)8(9); *P* I 15-17; *V* I 8; *l. l.* (42-44) 45-51 (52-55); *Squ*₁ 7-8 (9), *Squ*₂ 4; *vert.* 40-44 (45); *sp. br.* 6-8 (9); *d. f.* 2.5-5.2 (92,4%), 2.5-5.3 (3,1%), 3.5-5.3 (1,5%), 3.5-5.2 (1,5%), 1.5-5.1 (1,5%). Максимальна довжина 15 см, маса риб до 100 г, тривалість життя до 8 років (рис. 52).

Рис. 52. Ялець звичайний *Leuciscus leuciscus*

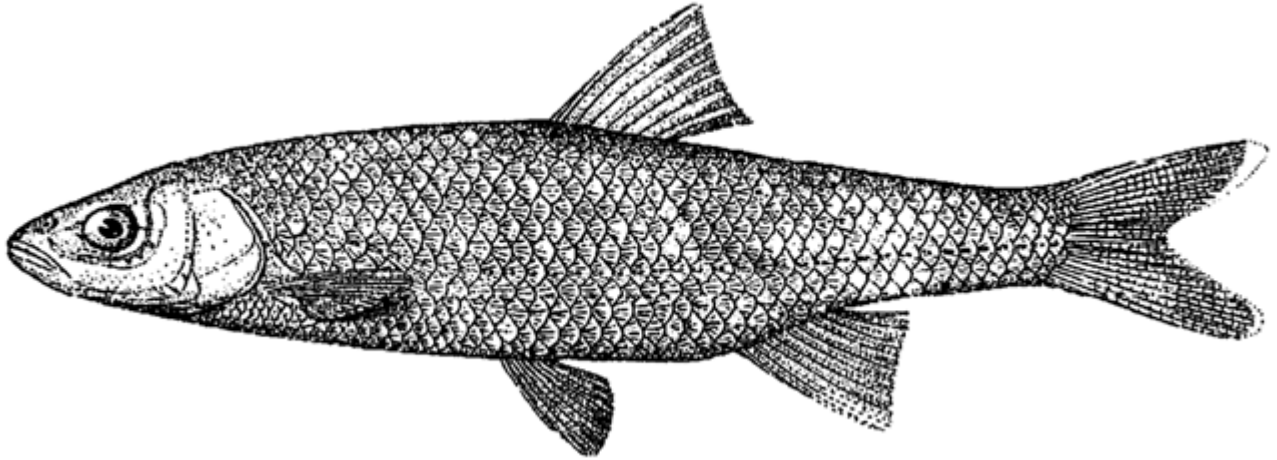
Тіло видовжене, не стиснуте з боків, майже циліндричне, його найбільша висота становить у середньому 20,0-25,5% (16,5-28,9%) довжини тіла. Профіль спини слабко опуклий, іноді майже прямий, зразу за головою є добре помітний горб, який відокремлює спину від голови. Профіль черева плавно опуклий. Спина й черево заокруглені. Хвостове стебло відносно коротке, становить 20,5-24,6% довжини тіла. Спинний плавець при основі короткий, при вершині прямо зрізаний, з незначною виїмкою або без неї. Підхвостовий плавець також при основі короткий, у молодих риб з незначною, у старших звичайно з добре вираженою виїмкою. Парні плавці заокруглені, хвостовий з великою виїмкою, як правило, обидві його лопаті завдовжки однакові, при кінці загострені. Спинний плавець починається трохи позаду вертикалі від середини основи черевних,

основа підхвостового плавця розташована майже посередині відстані між черевними й хвостовим плавцями. Грудні плавці відносно довгі, в середньому досягають більше половини пектровентральної відстані. При основі черевних, із зовнішнього боку, є видовжена луска. Луска середніх розмірів, досить щільно вкриває тіло. Бічна лінія завжди повна, плавною дугою вигинається у бік черева, в передній частині тіла переходить з тулуба на голову, де розташована в кілька рядів. Голова невелика, її довжина звичайно більша від найбільшої висоти тіла і дуже рідко буває трохи меншою. Рилю помірних розмірів, досить тупе й масивне, його довжина звичайно менша ширини лоба, становить 20,0-37,0% довжини голови, і (відповідно) у середньому 6,6-7,5% (5,0-8,8) довжини тіла. Рот маленький, нижній, косо зрізаний. Його вершина розташована на рівні повздовжнього діаметра (посередині) ока. Задній край верхньої щелепи не досягає вертикалі переднього краю ока, а з'єднання нижньої щелепи з черепом розміщене помітно позаду її. Очі відносно невеликі, їх діаметр звичайно менший за ширину лоба. Лоб слабо опуклий, становить 26,3-42,0% довжини голови. Зяброві тичинки короткі, досить товсті, розміщені негусто. Глоткові зуби відносно міцні, розташовані у два ряди, звичайно не зазублені (гладенькі), не мають зморшок, на кінці з невеликим гачком. Черевна порожнина світла.

В Україні зустрічається в басейнах практично всіх рік, у великих озерах і водосховищах, зрідка відмічався у лиманах. У Криму відсутній.

Ялець Данилевського (елец Данилевского) –
Leuciscus danilewskii (Kessler)

Морфологічні особливості: *D* III 7; *A* III 8(9); *P* I (14) 15-17; *V* I (7) 8; *l. l.* 41-45 (46, 47); *Squ*₁ 7(8), *Squ*₂ 3-4; *vert.* (38) 40-43 (44); *sp. br.* (5) 6-8 (9); *d. f.* 2.5-5.2 (98,4%), 2.4-5.2 (1,6%). Максимальна довжина 20 см, маса риб до 80 г, тривалість життя близько 7 років (рис. 53).

Рис. 53. Ялець Данилевського *Leuciscus danilewskii*

В яльця Данилевського підхвостовий плавець при вершині зрізаний прямо і звичайно не має виїмки, довжина рила в середньому більша ширини лоба (у процентах довжини голови), становить у середньому 7,6-7,8% довжини тіла. У нього рот напівнижній, майже кінцевий, вершина його розташована нижче поздовжнього діаметра ока, а з'єднання нижньої щелепи з черепом розміщене на вертикалі переднього краю ока або не досягає її.

В Україні зустрічається тільки в корінному руслі і деяких, переважно лівобережних, притоках р. Сів. Донець.

РІД ГОЛОВЕНЬ (ГОЛАВЛЬ) – *SQUALIUS* BONAPARTE

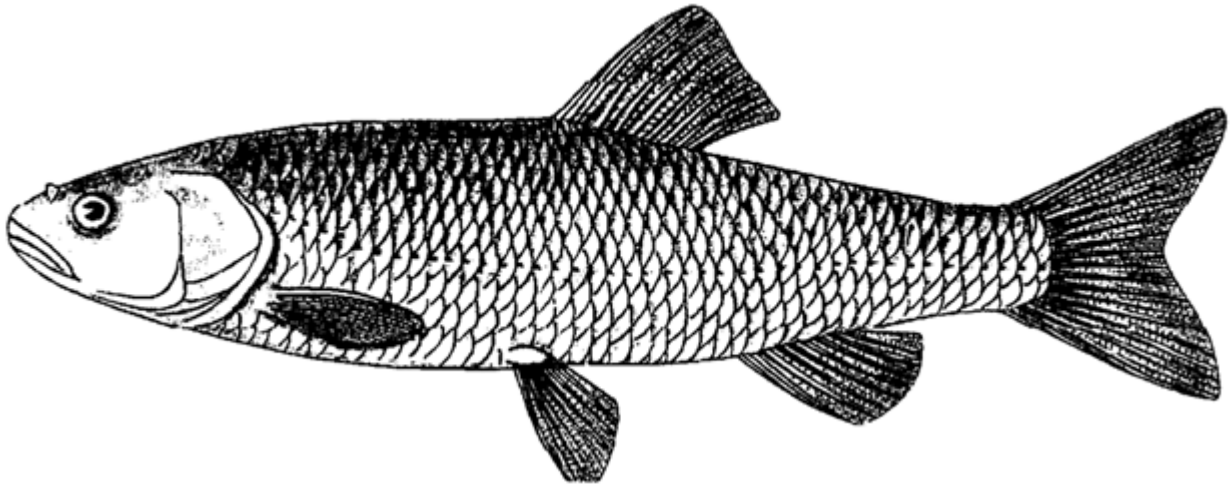
Рот кінцевий. Підхвостовий плавець заокруглений. У бічній лінії переважно 35-47 лусок. Відомо близько 12 видів в Європі, Середній і Малій Азії та на Близькому Сході. В Україні зустрічається один вид.

Головень (голавль) – *Squalius cephalus* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* (II) III (7) 8; *A* (II) III (7) 8-9; *P* I (12, 13) 14-17(18); *V* I 8(9); *l. l.* (39) 40-47(48-50); *Squ*₁ (6,5) 7-7,5 (8), *Squ*₂ 3-3,5 (4); *vert.* (38-40) 41-45 (46); *sp. br.* (6-7) 8-11 (14); *d. f.* 2.5-5.2 (98,5%), 2.5-4.2 (1,0%), 2.5-4.1 (0,5%).

Максимальна довжина 80 см, маса риб до 4 кг, тривалість життя 11-12 років (рис. 54).

Рис. 54. Головень *Squalius cephalus*

У бічній лінії звичайно (39) 40-47 (48-50) лусок. Рот великий. Великі за розміром риби. Дуже поширений в Європі, Малій Азії і Закавказзі. Відомо близько десяти підвидів. В Україні зустрічається один.

Тіло видовжене, дещо стиснуте з боків, досить товсте. Його найбільша висота у дорослих особин становить у середньому 23,8-27,0% (21,5-31,5) довжини тіла і, як правило, у риб з рівнинних рік буває значно більшою за довжину голови, а в риб з гірських річок – дорівнює останній або менше неї. Профіль спини плавноопуклий, майже прямий. Профіль черева із слабо наміченою опуклістю. Спина та черево заокруглені, майже не стиснуті з боків. Хвостове стебло коротке, становить у середньому 21,1-21,9% (19,5-23,8) довжини тіла. Спинний плавець зрізаний прямо, при вершині злегка заокруглений, підхвостовий завжди заокруглений; парні та хвостовий плавці при кінці трохи загострені, останній з помітною виїмкою, його лопаті звичайно однакові.

Спинний плавець починається над серединою основи черевних, іноді трохи позаду, підхвостовий помітно позаду вертикалі від основи спинного плавця. Грудні плавці відносно

довгі, становлять у середньому більше половини пектровентральної відстані. При основі черевних плавців із зовнішнього боку є видовжена лусочка. Луска велика, щільно вкриває тіло. Бічна лінія завжди повна, вигинається плавною дугою у бік черева або проходить майже прямою лінією трохи нижче поздовжньої осі тіла, у передній частині переходить з тулуба на голову, де розташована в кілька рядів. Голова середніх розмірів. Рило становить майже третину довжини голови або трохи більше, широке й відносно тупе. Рот великий, кінцевий, косо зрізаний, його вершина звичайно розташована на рівні середини ока. Очі маленькі, горизонтальний діаметр більше ніж удвічі менший лоба. Лоб широкий, плоский або слабкоопуклий, становить 34,9-46,3% довжини голови. Верхня щелепа майже досягає вертикалі переднього краю ока; зчленування нижньої щелепи з черепом знаходиться на рівні вертикального діаметра ока. Зяброві тичинки короткі, досить товсті, розміщені не густо. Глоткові зуби міцні, розташовані у два ряди, звичайно дещо складчасті, на кінці з невеликим гачком. Черевна порожнина темна або руда.

В Україні зустрічається в басейнах практично усіх великих рік, у великих озерах і водосховищах, зрідка відмічався у лиманах, раніше відзначався в Дніпровсько-Бугському лимані.

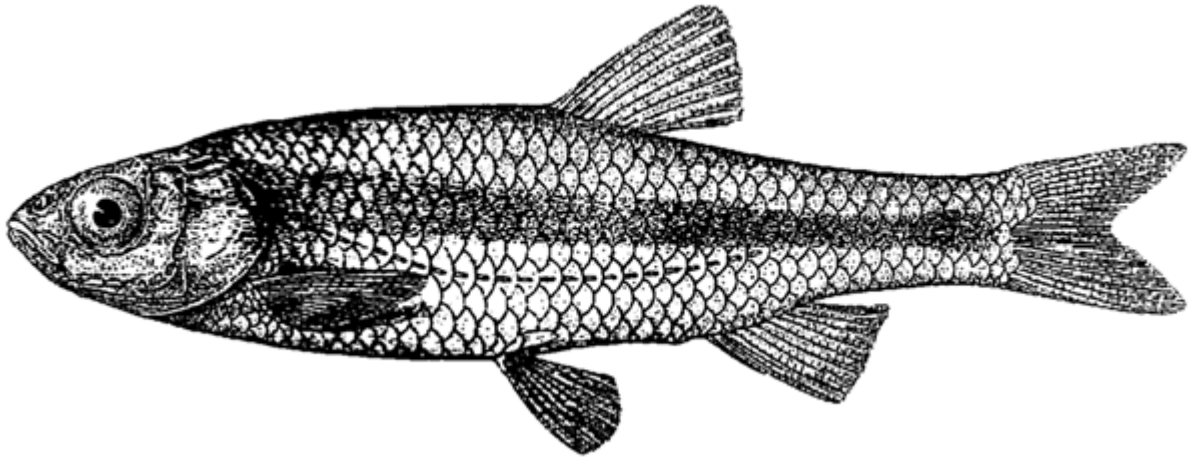
РІД БОБИРЕЦЬ (БОБЫРЕЦ) – *PETROLEUCISCUS* (KESSLER)

Відомо 6 видів, з них в Україні зустрічається один.

Бобирець (бобырец) – *Petroleuciscus borysthenicus* (Kessler)

Морфологічні особливості: *D* III (7) 8 (9); *A* III 8-10 (11); *P* I (12) 13-15 (16); *V* II (7) 8; *l. l.* (34) 35-40 (41); *Squ*₁ 7; *Squ*₂ (2,0) 2,5-3,0 (3,5); *vert.* (31, 32) 33-38 (39); *sp. br.* (5) 6-10 (11); *d. f.* 2.5-5.2 (56,2%), 2.5-5.3 (7,6%), 1.5-5.2 (6,2%), 2.5-4.2 і 2.4-5.2 (по 5,4%), 3.5-5.2 і 1.5-5.1 (по 1,1%), 1.4-5.2, 1.4-5.1 і 0.5-5.1 (по 0,7%), всі інші варіації: 3.5-5.1, 3.4-5.2, 2.6-5.1, 2.6-5.2, 2.6-5.3, 2.6-3.4, 2.5-5.0, 2.5-4.1, 2.4-4.3, 2.4-4.1, 2.3-5.1, 1.5-5.3, 1.5-4.2, 1.4-4.2, 1.3-5.2,

0.4-4.1, 0.2-2.0 становлять близько 0,4% кожна загальної кількості проаналізованих риб. Максимальна довжина 11 см, маса риби 17 г, тривалість життя 7-8 років (рис. 55).

Рис. 55. Бобирець *Petroleuciscus borysthenicus*

Тіло помірно видовжене, слабко стиснуте з боків, досить товсте й високе. Найбільша висота становить у середньому від 25,4 до 28,6% (22,8-32,5) довжини тіла і більш як у 2,5-3,0 рази перевищує найменшу висоту тіла.

Профіль спини та черева плавно опуклий, невиразно намічений горб починається зразу за потилицею. Спина та черево (особливо за черевними плавцями) заокруглені. Хвостове стебло становить 18,7-24,6% довжини тіла. Спинний плавець прямо зрізаний, при вершині злегка заокруглений, підхвостовий звичайно заокруглений, без виїмки, парні та хвостовий заокруглені, останній з невеликою виїмкою, звичайно його нижня лопать довша за верхню. Спинний починається позаду вертикалі основи черевних. Перший твердий промінь у спинному та підхвостовому плавцях дуже маленький, майже непомітний. Грудні плавці довгі, становлять більше половини пектровентральної відстані. Біля основи черевних із зовнішнього боку є видовжена лусочка. Луска середніх розмірів досить щільно вкриває все тіло. Бічна лінія суцільна, іноді має перерви на одну-шість лусок, вигинається дугою в бік черева, в передній частині тіла переходить з тулуба на голову, де

розташована в кілька рядів. Голова невелика, її довжина звичайно дорівнює найбільшій висоті тіла.

Рило коротке, відносно тупе, більш як у два рази менше за висоту голови біля потилиці. Рот маленький, кінцевий, косо зрізаний, його вершина на рівні середини ока, іноді трохи нижче її. Очі досить великі, звичайно діаметр більший за довжину верхньої щелепи. Лоб широкий, плоский (у молодих особин слабкоопуклий), становить у середньому 35,6-38,9% довжини голови. Зяброві тичинки короткі, розміщені не густо. Глоткові зуби досить міцні, розташовані у два ряди, звичайно зазублені (у великих за розмірами риб майже зовсім гладенькі), на кінці з невеликим гачком.

Поширений переважно у пониззі річок басейнів Егейського, Чорного, Азовського і Мармурового морів.

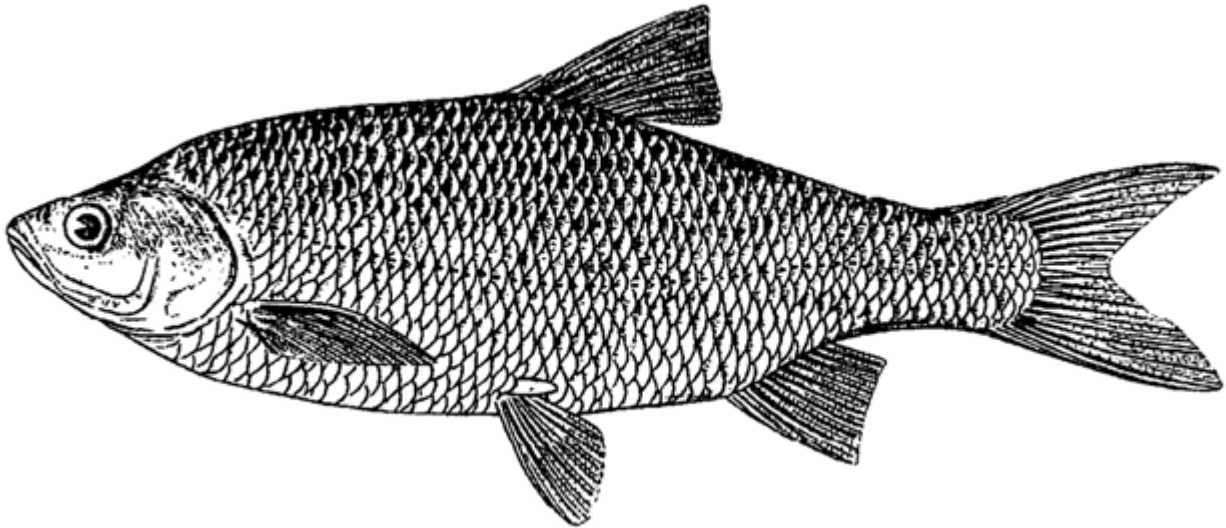
В Україні зустрічається в басейнах понизь Дунаю, Дністра, Південного Буга, Дніпра, відзначалася в Дністровському і Дніпровсько-Бугському лиманах, в басейнах середньої і верхньої течії Дніпра, також в пониззі річок північного узбережжя Азовського моря.

РІД В'ЯЗЬ (ЯЗЬ) – *IDUS* NECKEL

Рот кінцевий. Підхвостовий плавець з виїмкою, іноді прямо зрізаний. Глоткові зуби переважно 3.5-5.3. Два види поширені в Європі, Сибіру, в басейні Амуру та Китаї. В Україні є один вид.

В'язь (язь) – *Leuciscus idus* (Linnaeus)

Морфологічні особливості: *D* III (7) 8 (9); *A* III (8) 9-11; *P* I (II) (13-14) 15-17 (18); *V* I – II (7) 8 (9); *l. l.* (52-54) 55-60 (61-62); *Squ*₁ 8-10 (11); *Squ*₂ (4) 5-8 (9); *vert.* (37, 38, 40-41) 42-47 (48); *sp. br.*(9) 10-13 (14-15); *d. f.* 3.5-5.3 (понад 75%), 2.5-5.3 (понад 15%), 3.5-5.2, 3.4-5.2, 2.5-5.2, 3.4-4.2, 2.4-4.2, 2.4-5.2, 2.4-4.2 та інші варіації. Максимальна довжина 50 см, маса риб до 4 кг, тривалість життя 13-15 років (рис. 56).

Рис. 56. В'язь *Leuciscus idus*

Тіло помірно видовжене, злегка стиснуте з боків. Його найбільша висота становить у дорослих риб понад третину (іноді трохи менше) довжини тіла й удвічі більша за товщину.

Профіль спини дещо опуклий, майже прямий, за головою є добре окреслений горб. Профіль черева плавноопуклий, посередині іноді зовсім прямий. Спина перед спинним плавцем та черево зразу за черевними плавцями (особливо у молодих особин) трохи стиснуті з боків. Хвостове стебло коротке, становить у середньому 19-22% довжини тіла. Спинний плавець прямо зрізаний, у молодих риб з невиразною виїмкою, при вершині дещо заокруглений. Підхвостовий плавець звичайно з добре помітною виїмкою. Парні плавці заокруглені, іноді при кінці (особливо грудні) злегка загострені. Хвостовий плавець з добре вираженою виїмкою, звичайно його верхня лопать буває трохи довшою за нижню або обидві завдовжки однакові. Спинний плавець починається позаду від вертикалі заднього краю основи черевних, підхвостовий помітно позаду вертикалі заднього краю основи спинного плавця. Грудні плавці досить довгі, становлять більше половини пектровентральної відстані.

Біля основи черевних плавців із зовнішнього боку є видовжена лусочка. Середніх розмірів луска щільно вкриває тіло.

Бічна лінія повна, слабо наміченою дугою вигинається у бік черева, у передній частині тіла переходить з тулуба на голову, де розташована в кілька рядів. Голова відносно невелика, її довжина в середньому звичайно менша за пектровентральну відстань. Рило відносно коротке, тупе, іноді при кінці дещо загострене. Рот невеликий, кінцевий, косо зрізаний. Його вершина розташована на рівні повздовжнього діаметра ока або трохи нижче. Очі маленькі, у дорослих помітно менші за довжину рила. Лоб широкий, опуклий, його ширина удвічі менша за висоту голови біля потилиці. Верхня щелепа завжди коротша за нижню і помітно не доходить до переднього краю ока. Нижня щелепа з'єднується з черепом трохи позаду вертикалі від переднього краю ока або майже під нею. Зяброві тичинки звичайно короткі, досить масивні, деякі з них при кінці розширені, розміщені не густо. Глоткові зуби міцні, розташовані у два ряди, циліндричні, гладенькі (не зазублені й не складчасті), на кінці гачкоподібно загнуті. Черевна порожнина світла (жовтувата).

Відомо два підвиди. В Україні зустрічається один підвид – в'язь звичайний (язь обыкновенный) – *Leuciscus idus idus* (Linnaeus).

Дуже поширений у Центральній Європі, Сибіру та басейні Аральського моря.

В Україні зустрічається в басейнах практично усіх рік, у великих озерах і водосховищах, зрідка відмічався в лиманах. У Криму відсутній.

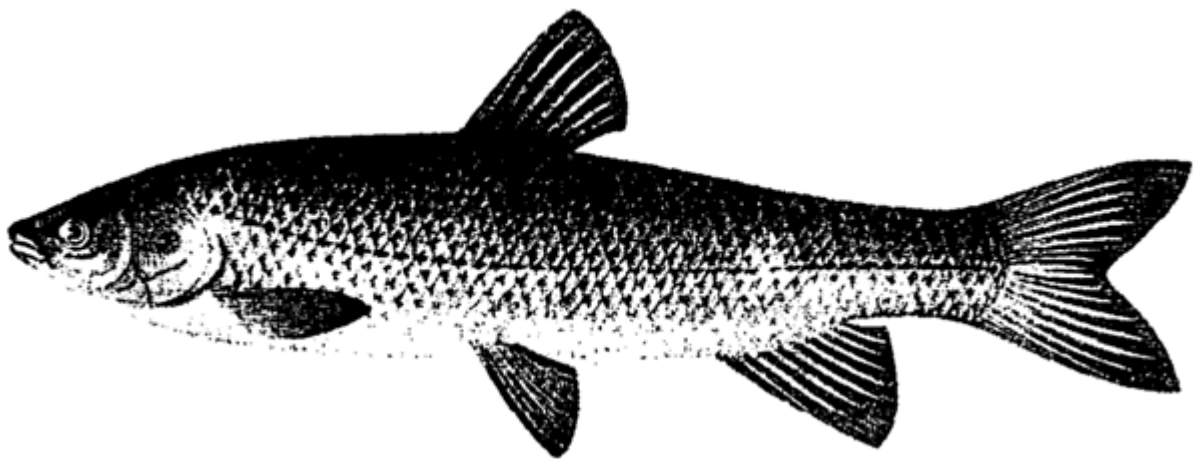
РІД БІЛИЙ АМУР (БЕЛЫЙ АМУР) – *STENOPHARYNGODON* STEINDACHNER

Тіло видовжене, прогонисте, дещо стиснуте з боків. Спина перед спинним плавцем і черево за основою черевних плавців не стиснуті латерально. Початок спинного й черевних плавців майже на одній вертикалі. Луска середніх розмірів. Бічна лінія (40-45 лусок) посередині тіла. На голові добре розвинуті сейсмоденситивні канали. Міжочний проміжок широкий. Рот напівнижній, його задній край на

вертикалі переднього краго ока. Зяброва кришка покреслена радіальними жолобками. Зяброві тичинки короткі, розміщені зрідка, їх близько 12. Глоткові зуби дворядні, 2.5-4.2, 2.4-4.2, 2.4-5.2, 1.4-5.2, 2.5-5.2, гостро зазубрені, їхні віночки дуже стиснуті з боків, латерально складчасті, на жувальній поверхні є поздовжня борозенка. Очеревина темно – бура (майже чорна). За рештою ознак схожий з родом *Leuciscus*, близький до роду *Scardinius*. Є один вид у Східній Азії. Об'єкт акліматизації.

Білий амур східноазіатський (белый амур) –
***Stenopharyngodon idella* (Valenciennes)**

Морфологічні особливості: *D* III 7; *A* III 8; *P* I 15-18; *V* 8; *C* I 17 I; *l. l.* 37-42; *Squ*₁ 7-8, *Squ*₂ 9-10; *vert.* 41-46; *sp. br.* 15-18; *d. f.* 2.5-5.2, (2.4-4.2) Максимальна довжина 120 см, маса риб понад 3000 г, тривалість життя понад 25 років (рис. 57).

Рис. 57. Білий амур східноазіатський *Stenopharyngodon idella*

Тіло невисоке, потовщене, прогонисте, його найбільша висота (*H*) майже дорівнює чверті довжини тіла (*l*) і більш як у півтора рази перевищує найбільшу товщину тіла. Лінія спини за потилицею майже прямо, з ледве помітним нахилом, підіймається до початку основи спинного плавця й одразу опускається назад до рівня верхньої основи хвостового плавця. Лінія нижнього краю тіла за головою майже

горизонтальна до початку основи підхвостового плавця і лише за ним дещо підіймається до рівня нижньої основи хвостового плавця.

Хвостове стебло помірно видовжене й невисоке; його довжина становить у середньому $16,5\% l$ в 1,3 рази перевищує найменшу висоту тіла. Початок основ спинного (D) і черевного (V) плавців знаходиться майже на одній вертикалі, що проходить через середину l . Антеанальна відстань становить $76,5\% l$. Відстань $V - A$ майже дорівнює H і чверті l , $P - V$ помітно більша. Постдорсальна відстань у 2,5 рази більша за довжину хвостового стебла. Довжина основи A , особливо D , близька до $1/10 l$. Непарні плавці помірно високі: висота D дорівнює довжині хвостового стебла, висота A – в 1,3 рази менша.

Довжина парних плавців помірна, грудного – в півтора разів менша за відстань $P - V$, а черевного – відповідно за відстань $V - A$. Хвостові лопаті короткі; довжина верхньої рівна P , нижньої – трохи довша і наближається до $1/5 l$. Голова середньої довжини, вчетверо менша за l , висока. У процентах довжини голови її висота становить $74,3\%$. Очі помірного розміру (діаметр ока $16,5\% l$), знаходяться по боках голови досить низько, на рівні поздовжньої осі тіла, в півтора рази ближче до переднього краю голови, ніж до заднього. Ширина лоба значна, помітно більша, ніж позаочна відстань, яка становить $55,2\%$. Рот невеликий, кінцевий. Довжина верхньої щелепи трохи менша, нижньої – трохи більша 30% довжини голови. Довжина кишечника в амура в 2,3-2,6 разів перевищує l , що пов'язано з живленням вищою водною рослинністю.

Вид поширений у річках і озерах басейну Амуру на півночі і до басейну Сидзяну на півдні.

Вселенець. В Україну завезений у 50-ті роки минулого сторіччя. Умов для природнього відтворення в Україні не знаходить, тому проводиться тільки штучне його розведення.

РІД ТОВСТОЛОБИК БІЛИЙ (ГИПОФТАЛМИХТИС) – HYPORHthalmichthys BLEEKER

Тіло сплюснене латерально. Спинний плавець короткий (сім

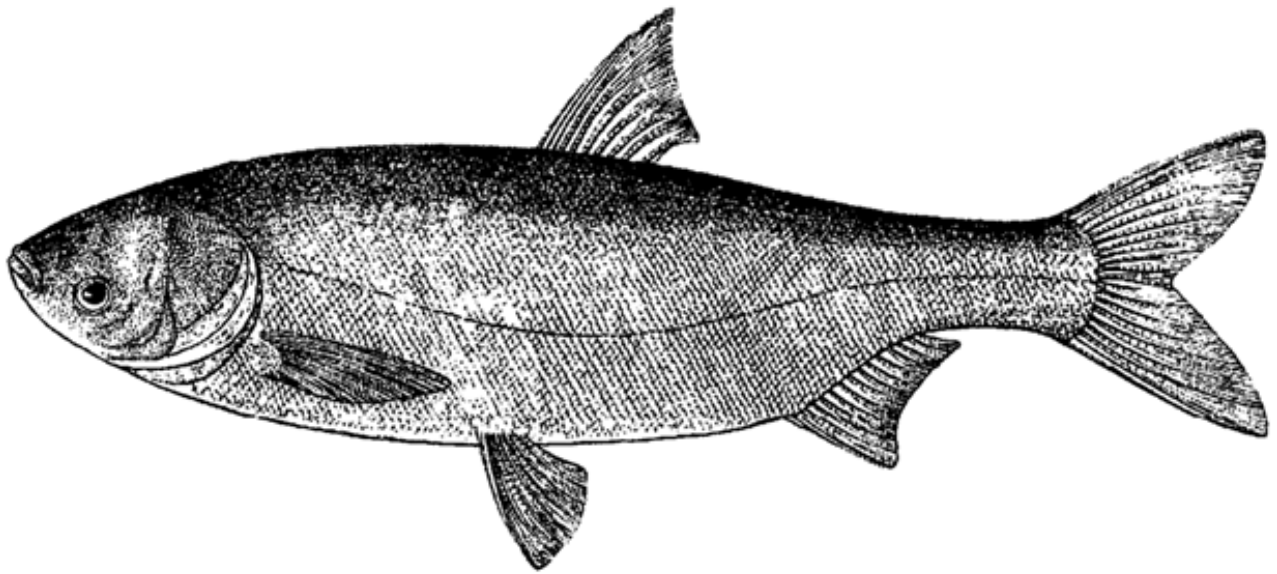
розгалужених променів), без потовщеного кісткового променя, трохи позаду вертикалі основи черевних; підхвостовий видовжений при основі (11-15 розгалужених променів). Луска дуже дрібна (*l. l.* 110-125). На черевному боці тіла гострий кіль від горла до анального отвору. Очі розташовані дуже низько, нижче від поздовжньої осі тіла. Вусиків немає. Рот напівверхній, косий збоку, його вершина вище від поздовжньої осі тіла. Глоткові кістки з великими наскрізними отворами. Глоткові зуби дужі, однорядні, 4 – 4, дуже стиснуті, з покресленою жувальною поверхнею, пристосовані до спресовування планктонних водоростей. Зяброві перетинки не прирощені до міжзябрового проміжку, а зрощені між собою, утворюють велику складку впоперек міжзябрового проміжку. Зяброві тичинки дуже довгі, тонкі, з'єднані між собою в суцільну стрічку вздовж всього переднього краю зябрової дуги. На 1 мм зябрової дуги у дорослих риб припадає до 13-14 тичинок. Над кожним *epibranchiale* з внутрішнього боку знаходиться особливий надзябровий орган, будова і найвірогідніша функція якого («підсисання» спресованої планктонної їжі до глотки) детально висвітлено в літературі.

Довжина кишечнику більш як вдесятеро перевищує довжину тіла (*l.*).

Товстолюб білий (толстолоб обыкновенный) –
Hypophthalmichthys molitrix (Valenciennes)

Морфологічні особливості: *D* III 7; *A* III 11-15, *P* I 17; *V* II 7; *C* I 17 I; *l. l.* 103-118; *Squ*₁ 24-32, *Squ*₂ 16-23, *vert.* 36-38, *sp. br.* 652-811, *d. f.* 4-4. Максимальна довжина 100 см, маса риб до 16 кг і більше, тривалість життя до 20 років (рис. 58).

Тіло злегка видовжене, високе, помітно сплюснене з боків. Луска дуже дрібна, особливо поблизу спинного і черевного країв тіла. Бічна лінія починається від верхньої точки зябрової щілини і йде назад нерівно, спочатку вниз до основи грудного плавця, потім горизонтально до кінця підхвостового і далі по середній осі хвостового стебла.

Рис. 58. Товстолоб білий *Hypophthalmichthys molitrix*

Кіль по черевному краю тіла іде від горла до анального отвору, виразніший у проміжку $V - A$ (у вигляді невисокої мембрани), лише на самому початку вкритий лускою, а далі назад голий. Спинний плавець починається на вертикалі середини черевного, ззаду косо зрізаний. Грудні плавці заходять за початок черевних, іноді лише досягають їх, зрідка не досягають. Хвостовий плавець досить довгий, з глибокою вирізкою. На зябровій кришці радіальна смугастість, що віялоподібно розходить від її верхнього кута. Око відносно велике, оточене досить помітною складкою, виразнішою спереду. Нижня щелепа довша, з горбком на передньому кінці, верхня щелепа у відповідному місці має слабку виїмку.

У 16 особин товстолоба з середньою довжиною тіла 37,2 см (l) відмічено деякі співвідношення пропорцій тіла за середніми показниками пластичних ознак. Висота тіла H наближається до $\frac{1}{3} l$, антедорсальна відстань дорівнює половині l , постдорсальна відстань становить 40,3% l , антевентральна 44,8 і антеанальна 68,6%. У проміжок між 14,3% і 16,8% вкладаються найбільша товщина тіла, довжина черевного плавця і довжина основи підхвостового. Довжина нижньої лопаті хвостового плавця рівна $\frac{1}{5} l$, верхньої лопаті – дещо менше, як і довжина грудного, а відстань $P -$

V трохи більша. Висота спинного плавця становить $\frac{1}{10} l$; дещо більші висота тіла h і висота підхвостового плавця. Відстань $V - A$ довжина голови трохи більші за $\frac{1}{4} l$. У процентах довжини голови її висота становить 83,6, діаметр ока 13,9. Довжина верхньої щелепи дещо більша за $\frac{1}{4} c$, нижньої – наближається до $\frac{1}{3}$, довжина риля перевищує $\frac{1}{3}$. Ширина лоба близька до $\frac{1}{2}$, позаочна відстань значно більша.

Вид поширений в річках і озерах басейну Амуру на півночі і до басейнів Янцзи і Сидзяну на півдні.

Вселенець. Разом з іншими амурськими видами (чебачком, амуром) в Україну завезений у 50-ті роки минулого сторіччя. Умов для природнього відтворення в Україні не знаходить, тому проводиться тільки штучне його розведення.

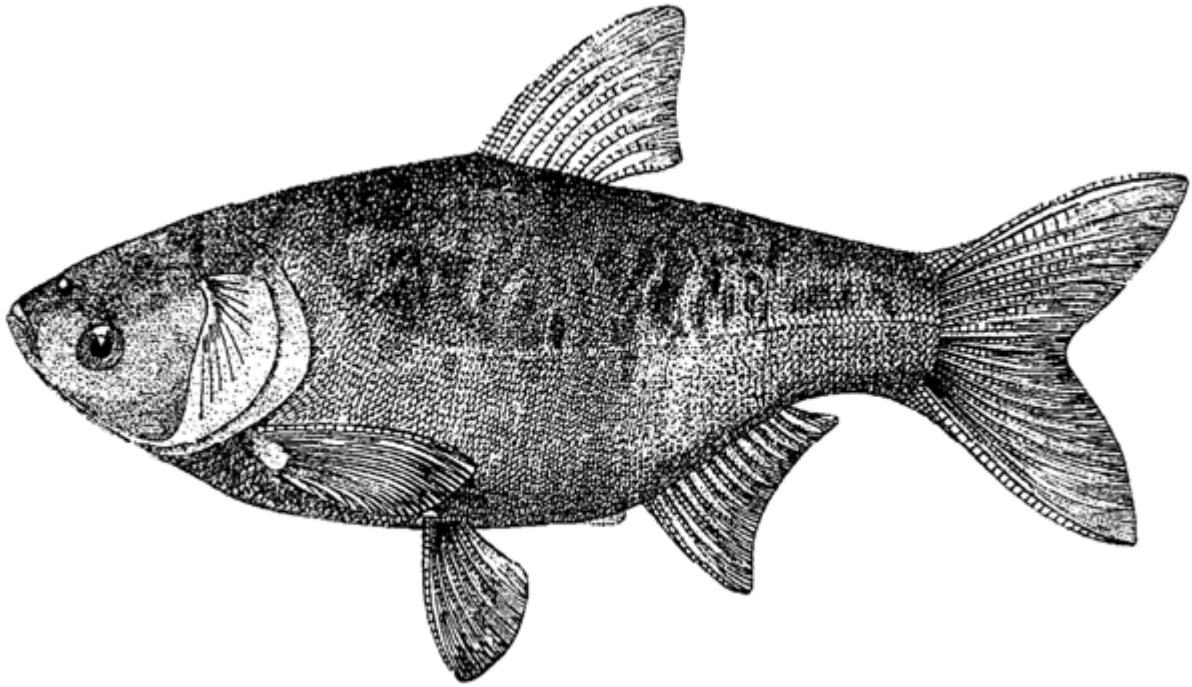
РІД ТОВСТОЛОБ СТРОКАТИЙ (АРИСТИХТИС) – *ARISTICHTHYS* OSHIMA

Кіль на череві є тільки від основи черевних плавців до анального отвору. Зяброві тичинки не зрощені між собою (247-294). Жувальна поверхня глоткових зубів без борозенок. Один вид відомий у Південному Китаї. Акліматизований у багатьох інших регіонах, у тому числі й в Україні.

Товстолоб строкатий (толстолоб пестрый) – *Aristichthys nobilis* (Richardson)

Морфологічні особливості: D III 7; A III 11-13; P I 16-18; V II 7-8; C I 17 I; l . l . 96-113; Squ_1 27-33, Squ_2 24-28, $vert.$ 36-41, $sp.$ $br.$ 247-294, $sp.$ $br.$ 2 428-478, $d.$ $f.$ 4-4. Максимальна довжина 100 см, маса риб до 20 кг, тривалість життя до 20 років (рис. 59).

Тіло високе, сплюснене з боків. У риб довжиною l 46,2 см (43,8-48,5) за середніми показниками найбільша висота тіла становить 28,7% l і вдвічі перевищує найбільшу товщину тіла та в 2,8 разів – його найменшу висоту.

Рис. 59. Товстолоб строкатий *Aristichthys nobilis*

Верхній профіль тіла від переднього кінця голови підіймається не дуже крутою напівдугою з найвищою точкою на початку основи спинного плавця. Антедорсальна відстань становить половину l . Нижній профіль вигнутий крутішою дугою, посередині якої розташовані черевні плавці. Спинний край тіла дещо заокруглений, черевний – гостріший, від початку основи черевних плавців до анального отвору тягнеться не дуже чіткий кіль. Хвостове стебло помірної довжини, високе, стиснуте з боків, його довжина (18% l) в 1,7 разів більша за його висоту і майже дорівнює відстані $P - V$. Основи непарних плавців помірної величини. Довжина основи спинного плавця (11,1% l) майже рівна висоті підхвостового, а висота першого (16,1% l) трохи більша за довжину основи останнього.

Грудні плавці великі, довжиною близько $\frac{1}{5} l$, кінці їх пригострені й далеко заходять за основу черевних. Інші плавці з заокругленими кінцями, особливо у молоді. Виїмки у D і A незначні, а C – з помірною округлою вирізкою. Лопаті C досить короткі, довжина нижньої трохи, а верхньої помітно більша за

висоту D . У всіх плавців досить товста перетинка. Луска на тілі дрібна, особливо в напрямку від боків до спинного і черевного країв. Бічна лінія починається сеймосенсорними каналами на голові за ніздрями і йде по боках лоба до вершини зябрової щілини, переходячи далі на тіло. Тут вона нерівна, спочатку іде дещо вниз і назад (протягом 10-12 передніх лусок), потім, перетинаючись з вертикаллю через середину відстані $P - V$, переходить у горизонтальне положення, іноді утворюючи в цьому місці невеликий вигин вгору. В деяких випадках (як аномалія) вона тут переривається, а іноді й роздвоюється.

Голова відносно велика, висока, заокруглено-конусоподібна, на передньому кінці дещо загострена. Її довжина помітно менша за $\frac{1}{3} l$ і дуже близька до найбільшої висоти тіла. У процентах довжини голови її висота становить 77,1%. Рот напівверхній, його вершина вище від горизонтальної осі тіла. Довжина верхньої щелепи трохи менша, а нижньої помітно більша за $\frac{1}{3}$ довжини голови. Лоб широкий, його ширина дещо менша за $\frac{1}{2}$ довжини голови. Очі малі, посаджені широко й дуже низько (центр ока нижче від горизонтальної осі тіла) і розташовані значно ближче до переднього краю голови (довжина рила 38,1% c), ніж до заднього (позаочна відстань 54,8% c). Зяброва кришка широка, вкрита радіальними борозенками, що розходяться від її вершини. Зяброві перетинки товсті, дуже широкі й надійно перекривають зяброву щілину при нагнітанні води в ротову порожнину.

Вид поширений у річках і озерах Південного Китаю, з 1960 р. відзначений в Амурі.

Вселенець. Разом з іншими амурськими видами (чебачком, амуром) в Україну завезений у 50-ті роки минулого сторіччя. Умов для природнього відтворення в Україні не знаходить, тому проводиться тільки штучне його розведення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мовчан Ю. В. Риби України: (визначник – довідник) / Ю. В. Мовчан. – Київ : Золоті ворота, 2011. – 444 с.
2. Правдин И. Ф. Руководство по изучению рыб. – М.: Пищ. пром-сть, 1966. – 376 с.
3. Фауна України. У 40 т. Т. 8. Риби. Вип. 2. Частина 1. Плітка, ялець, гольян, краснопірка, амур, білизна, верховка, чебачок амурський, підуст, пічкур, марена / Мовчан Ю. В., Смірнов А. І. – К.: Наук. думка, 1981. – 428 с.
4. Фауна України. У 40 т. Т. 8. Риби. Вип. 2. Частина 2. Шемая, верховодка, бистрянка, плоскирка, абраміс, рибець, чехонь, гірчак, карась, короп, гіпофтальміхтис, аристіхтис / Мовчан Ю. В., Смірнов А. І. – К.: Наук. Думка, 1983. – 360 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
Діагностичні ознаки та вимірювання риб	5
Ряд коропоподібні (карпообразные) – Cypriniformes	6
Підряд короповидні (карповидные) – Cyprinoidei	6
Таблиця для визначення родин підряду короповидні – Cyprinoidei.....	6
Родина коропові (карповые) – Cyprinidae	7
Таблиця для визначення родів родини коропові – Cyprinidae.....	7
Рід карась (карась) – <i>Carassius</i> Jarocki	13
Таблиця для визначення видів роду карась <i>Carassius</i>	13
Рід короп (сазан) – <i>Cyprinus</i> Linnaeus	19
Рід лин (линь) – <i>Tinca</i> Cuvier.....	21
Рід пічкур (пескарь) – <i>Gobio</i> Cuvier.....	24
Таблиця для визначення видів роду пічкур – <i>Gobio</i>	25
Рід білоперий пічкур (белопёрый пескарь) – <i>Romanogobio</i> Vanareescu	37
Таблиця для визначення видів роду білоперий пічкур (белопёрый пескарь) – <i>Romanogobio</i>	37
Рід марена (марена) – <i>Barbus</i> Cuvier, 1816	44
Таблиця для визначення видів роду марена – <i>Barbus</i>	44
Рід чехоня (чехонь) – <i>Pelecus</i> Agassiz	51
Рід підуст (подуст) – <i>Chondrostoma</i> Agassiz.....	53
Таблиця для визначення видів роду підуст – <i>Chondrostoma</i>	54
Рід рибець (рыбец) – <i>Vimba</i> Fitzinger.....	57
Таблиця для визначення видів роду рибець – <i>Vimba</i>	58
Рід плоскирка (густера) – <i>Blicca</i> Heckel.....	61
Рід абраміс (абрамис) – <i>Abramis</i> Cuvier	63
Рід синець (синец) <i>Ballerus</i> Heckel	65
Таблиця для визначення видів роду синець <i>Ballerus</i>	65
Рід бистрянкa (быстрянка) – <i>Alburnoides</i> Jeitteles.....	68

Таблиця для визначення видів роду бистрянкa –	
<i>Alburnoides</i>	69
Рід верховодка (уклейка) – <i>Alburnus</i> Rafinesque	73
Таблиця для визначення видів роду верховодка –	
<i>Alburnus</i>	73
Рід гірчак (горчак) – <i>Rhodeus</i> Agassiz.....	78
Рід озерний гольян (озёрный гольян) – <i>Eupallasella</i> Dybouski.....	81
Рід гольян (гольян) – <i>Phoxinus</i> Rafinesque	82
Рід верховка (верховка) – <i>Leucaspius</i> Heckel Et Kner.....	84
Рід чебачок (чебачок) – <i>Pseudorasbora</i> Bleeker.....	86
Рід білизна (жерех) – <i>Aspius</i> Agassiz.....	88
Рід краснопірка (красноперка) – <i>Scardinius</i> Bonaparte	90
Рід чорний амур (чёрный амур) – <i>Mylopharyngodon</i> Peters	92
Рід плітка (плотва) – <i>Rutilus</i> Rafinesque	93
Таблиця для визначення видів роду плітка – <i>Rutilus</i>	94
Рід ялець – андруга (елец – андруга) – <i>Telestes</i> Bonaparte	99
Рід ялець (елец) – <i>Leuciscus</i> Cuvier	101
Таблиця для визначення видів роду ялець – <i>Leuciscus</i>	101
Рід головень (голавль) – <i>Squalius</i> Bonaparte	104
Рід бобирець (бобырец) – <i>Petroleuciscus</i> (Kessler).....	106
Рід в'язь (язь) – <i>Idus</i> Heckel.....	108
Рід білий амур (белый амур) – <i>Ctenopharyngodon</i> Steindachner ...	111
Рід товстолобик білий (гипофтальміхтис) –	
<i>Hypophthalmichthys</i> Bleeker.....	112
Рід товстолоб строкатий (аристихтис) – <i>Aristichthys</i> Oshima	115
Список використаної літератури.....	118

Довідник

Заморов Веніамін Веніамінович,
Караванський Юрій Вікторович,
Рижко Ірина Леонідівна

**РИБИ РОДИНИ КОРОПОВИХ (CYPRINIDAE)
ВОДОЙМ УКРАЇНИ**

Редагування – Л. Ф. Дьяченко

Підп. до друк. 17.08.2015. Формат 60x84/16.
Умов. друк. арк. 6.98. Тираж 50 пр.
Зам. № 1148.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.

Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12
Тел.: (048) 723 28 39. E – mail: druk@onu.edu.ua